

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ
ВБО «УКРАЇНСЬКИЙ ФОНД «БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ»

Впровадження програми виховної роботи
з учнями з питань протидії торгівлі людьми

«Особиста гідність.
Безпека життя. Громадянська
позиція»

Навчально-методичний посібник
(для системи післядипломної педагогічної освіти)

УДК
ББК

Автори:

І. Д. Зверева, доктор педагогічних наук, професор; *Ж. В. Петрочко*, доктор педагогічних наук; *Т. П. Цюман*, кандидат педагогічних наук, доцент; *В. С. Петрович*, кандидат педагогічних наук, доцент; *Н. О. Москвіна*, *А. М. Шеламкова*.

За загальною редакцією *І. Д. Зверевої*, *Ж. В. Петрочко*.

Рецензенти:

В. В. Вітюк, кандидат педагогічних наук, доцент; *Н. К. Лебідь*, кандидат психологічних наук.

Схвалено Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради питань освіти Міністерства освіти і науки в Україні (протокол №3 від 14.10.2014)

Науково-педагогічна консультація:

А. Д. Середницька, начальник відділу позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини Міністерства освіти і науки України;

Н. О. Березіна, головний спеціаліст відділу позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини Міністерства освіти і науки України.

Упровадження програми виховної роботи з учнями щодо питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» навч.-метод. посіб. (для інститутів післядипломної пед. освіти) / авт.-упор. І. Д. Зверева, Ж. В. Петрочко, Т. П. Цюман, В. С. Петрович, Н. О. Москвіна, А. М. Шеламкова ; за заг. ред. І. Д. Зверевої, Ж. В. Петрочко. – К. : видавництво 2014. – 156 с.

Навчально-методичний посібник підготовлено в рамках проекту «Попередження торгівлі людьми шляхом розвитку соціальної роботи та мобілізації громад», що впроваджувався Представництвом Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні у партнерстві з Українським фондом «Благополуччя дітей» та Західноукраїнським ресурсним центром за фінансової підтримки Швейцарської Конфедерації.

Підготовлено для варіативної частини навчальних планів курсів підвищення кваліфікації заступників директорів з виховної роботи, педагогів-організаторів, класних керівників, соціальних педагогів, практичних психологів ЗНЗ.

УДК
ББК

ISBN

© Український фонд «Благополуччя дітей»

© Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні

Усі права захищено. Відповідальність за зміст публікації несе виключно Український фонд «Благополуччя дітей». Думки, висловлені в публікації, не обов'язково збігаються з точкою зору донора.

ЗМІСТ

ВСТУП

6 ПРОГРАМА СПЕЦКУРСУ

«Впровадження програми виховної роботи з учнями щодо питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»

16 МАТЕРІАЛИ ЛЕКЦІЙ

- 16** Лекція 1. «Торгівля людьми як соціальна проблема сучасності»
- 53** Лекція 2. «Теоретико-методичні основи та технологічне забезпечення виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми за програмою «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»
- 59** Лекція 3. «Особливості впровадження програми виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»

72 МАТЕРІАЛИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

- 72** Практичне заняття 1. Аналіз програми виховної роботи з учнями щодо питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»
- 88** Практичне заняття 2. Тематичний блок програми «Ставлення до себе»: логіка побудови та змістове наповнення (7–10 класи)
- 100** Практичне заняття 3. Тематичний блок програми «Ставлення до інших»: логіка побудови та змістове наповнення (7–10 класи)
- 117** Практичне заняття 4. Тематичний блок програми «Ставлення до діяльності»: логіка побудови та змістове наповнення (7–10 класи)
- 129** Практичне заняття 5. Тематичний блок програми «Ставлення до навколишнього світу»: логіка побудови та змістове наповнення (7–10 класи)
- 143** Практичне заняття 6. Логіка побудови та змістове наповнення тренінгів для учнів 11 класів

152 ОРІЄНТОВНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

ВСТУП

Нині, у час запитань чи навіть суперечностей, особливо важливо спрямовувати виховний вплив на підготовку підростаючої особистості до протидії негативним викликам сучасності. Це зумовлено тим, що зруйнувалися традиційні канали передавання соціального досвіду. У стрімко глобалізованому світі підвищилася самотність людини й водночас зросла її відповідальність за власне життя.

Гострою й комплексною проблемою, яка вимагає оптимального вирішення на різних рівнях, є проблема торгівлі людьми. Вона спонукає до розроблення відповідних інноваційних соціально-педагогічних технологій виховної роботи з дітьми та учнівською молоддю, які можуть бути ефективно впроваджені в педагогічну практику через мережу інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Змістову основу соціально-педагогічної технології протидії торгівлі людьми становить програма «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» і відповідний комплект методичних посібників для учнів 7, 8, 9, 10, 11-х класів (Програма й посібники згідно із протоколом № 3 від 06.09.2011 р. отримали схвалення МОН України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах).

Залучення ресурсів громадського сектору, а саме Українського фонду «Благополуччя дітей», дало змогу розширити спектр реалізації означеної технології. Зокрема, у партнерстві з фондом розроблено: методичні рекомендації щодо впровадження програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» у школах-інтернатах, професійно-технічних навчальних закладах; інформаційно-методичні матеріали в допомогу педагогам для просвітницької роботи з батьками.

Навчально-методичний посібник «Впровадження програми виховної роботи з учнями щодо питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» призначено для соціальних педагогів, практичних психологів ЗНЗ, заступників директорів з виховної роботи, педагогів-організаторів,

класних керівників. Посібник містить програму спецкурсу й методичні матеріали до його викладання в умовах інститутів післядипломної педагогічної освіти (ІППО). У ньому представлено матеріали лекцій, практичних занять, орієнтовні тестові завдання для модульного контролю.

Запропонований навчально-методичний посібник дасть можливість слухачам інститутів ІППО підготуватися до впровадження вищезазначеної програми у ЗНЗ, а саме: засвоїти сутність торгівлі людьми як соціальної проблеми сучасності; опанувати теоретико-методичні основи та технологічне забезпечення виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми; особливості впровадження програми.

Посібник підготовлено авторським колективом у складі: І. Д. Зверева (програма спецкурсу); Ж. В. Петрочко (програма спецкурсу, лекція 2); А. М. Шеламкова (лекція 1); Т. П. Цюман (лекція 3, практичне заняття 6, тест для самоконтролю); Н. О. Москвіна (практичне заняття 2, 3); В. С. Петрович (практичне заняття 4, 5). Загальна редакція: І. Д. Зверевої і Ж. В. Петрочко.

Авторський колектив розраховує на дискусію щодо підготовки педагогічних працівників, психологів ЗНЗ до впровадження програми виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» і буде вдячний за висловлені побажання і пропозиції.

ПРОГРАМА СПЕЦКУРСУ

«Впровадження програми виховної роботи з учнями щодо питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

З розвитком правової соціальної держави особливо актуалізуються питання захисту прав та свобод усіх громадян. Відповідно до Конституції України, «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю», і головний обов'язок держави – утвердження та забезпечення прав і свобод людини (стаття 3). Торгівля людьми є грубим порушенням прав людини і розглядається на міжнародному рівні як злочин, що карається законом.

Поширенню зазначеного явища сприяють такі чинники, як підвищення мобільності населення, трудова міграція, зростання безробіття серед жінок, збільшення доступу населення до мережі Інтернету, який практично не контролюється і нерідко використовується з корисливою і навіть злочинною метою.

Нині пріоритетом України є активізація профілактичної роботи, спрямованої на розвиток правосвідомості молодого покоління, формування їхнього активного, адаптивного життєвого стилю, відповідальності за власне життя, умінь об'єктивно оцінювати суспільну небезпеку такого явища, як торгівля людьми. Реалізація вищеперелічених завдань уможливить забезпечення захисту прав дітей та молоді, задоволення їхніх потреб та інтересів.

Своєрідною відповіддю на нагальні потреби держави щодо запобігання та протидії торгівлі людьми як деструкції у розвитку суспільства можна вважати розробку варіативної програми виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» для загальноосвітніх навчальних закладів.

Досвід упровадження програми в загальноосвітніх навчальних закладах засвідчив необхідність та актуальність розроблення інформаційно-методичних матеріалів у допомогу вчителям, практичним психологам, соціальним педагогам для просвітницької роботи в загальноосвітніх навчальних закладах як з учнями, так і їхніми батьками.

Нормативно-правовою основою впровадження програми виховних заходів «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» є Наказ № 827 Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 19.07.2012 р. «Про затвердження плану заходів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту щодо запобігання торгівлі людьми на період до 2015 року».

Метою програми спецкурсу є ознайомлення учасників із сутністю та особливостями впровадження у ЗНЗ програми виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція».

За результатами вивчення спецкурсу слухачі інститутів післядипломної педагогічної освіти будуть

знати:

- ❖ сутність та сучасний стан торгівлі людьми, у тому числі дітьми;
- ❖ причини, форми та механізми торгівлі людьми в Україні;
- ❖ наслідки торгівлі людьми для суспільства й особистості;
- ❖ права дітей, які порушуються внаслідок торгівлі людьми;
- ❖ нормативно-правову базу протидії торгівлі людьми;
- ❖ сутність соціальної профілактики торгівлі людьми;
- ❖ особливості виховної роботи з учнями в загальноосвітніх навчальних закладах щодо протидії торгівлі людьми;
- ❖ специфіку впровадження програми виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція».

уміти:

- ❖ використовувати програму з питань протидії торгівлі дітьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» у виховній роботі з учнями ЗНЗ;

- ❖ доцільно добирати й використовувати різні форми й методи роботи з учнями та їхніми батьками;
- ❖ логічно вибудовувати тематичні виховні години та тренінгові заняття з учнями з питань протидії торгівлі дітьми.

Спецкурс підготовлено для варіативної частини навчальних планів курсів підвищення кваліфікації заступників директорів з виховної роботи, педагогів-організаторів, класних керівників, соціальних педагогів, практичних психологів ЗНЗ.

Спецкурс розраховано на 18 год: 4 год – лекції, 12 год – практичні заняття, 1 год – самостійна робота, 1 год – модульний контроль.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Модулі, теми	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	Модульний контроль	Загальна кількість
	Модуль 1. Протидія торгівлі дітьми як соціально-педагогічна проблема	3	2	1	-	6
1.	Тема 1. Торгівля людьми як соціальна проблема сучасності	2	-	1	-	3
2.	Теоретико-методичні основи та технологічне забезпечення виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми за програмою «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»	1	2	-	-	3
	Модуль 2. Виховна робота у загальноосвітніх навчальних закладах щодо протидії торгівлі дітьми	1	10	-	-	11
3.	Тема 3. Особливості впровадження програми виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»	1	10	-	-	11
					1	
	Разом:	4	12	1	1	18

ЗМІСТ СПЕЦКУРСУ

Модуль 1. Протидія торгівлі дітьми як соціально-педагогічна проблема**Лекція 1.** Торгівля людьми як соціальна проблема сучасності.

Сутність торгівлі людьми. Причини виникнення та поширення цього явища в Україні. Шляхи потрапляння в тенета торгівлі людьми. Різні форми торгівлі людьми в Україні. Механізми торгівлі людьми. Наслідки торгівлі людьми. Нові тенденції в торгівлі людьми.

Проблема торгівлі дітьми. Форми незаконного використання дітей. Права дітей, які порушуються внаслідок торгівлі людьми.

Нормативно-правова база протидії торгівлі людьми. Актуальність та сутність соціальної профілактики торгівлі людьми.

Література: 1, 2, 12, 16, 18, 19, 20, 21.

Лекція 2. Теоретико-методичні основи та технологічне забезпечення виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми за програмою «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція».

Актуальність, концептуальна ідея та завдання програми. Теоретико-методологічна основа програми. Ключові поняття програми. Структура програми. Ціннісні орієнтації як базис системи ставлень людини. Ставлення до себе, ставлення до інших, ставлення до діяльності, ставлення до навколишнього світу як базові компоненти програми.

Варіативність програми. Організаційні форми виховної роботи з питань протидії торгівлі.

Література: 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11.

Практичне заняття 1. Аналіз програми виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція».

Особливості змістового наповнення тематичних блоків за класами: аналіз насичення й ускладнення матеріалу. Вимоги до рівня досягнень учнів (знання,

розуміння, уміння) за тематичними блоками (7–11 класи). Групова робота з текстом програми виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція».

Література: 11.

Модуль 2. ВИХОВНА РОБОТА У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЩОДО ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ

Лекція 3. Особливості впровадження програми виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція».

Сутність та складові стратегії інтерактивного навчання у процесі впровадження програми. Урахування вікових особливостей учнів у виховній роботі з протидії торгівлі людьми.

Базові форми та методи виховної роботи з учнями різних вікових груп (7–11 класи). Робота з батьками як складова виховної роботи з протидії торгівлі людьми.

Література: 6, 7, 8, 9, 10, 11, 17, 22, 23, 25.

Практичне заняття 2. Тематичний блок програми «Ставлення до себе»: логіка побудови та змістове наповнення (7–10 класи).

Ознайомлення з ключовими поняттями, логікою побудови занять, інформаційними матеріалами для педагога тематичного блоку. Апробація ключових вправ тематичних виховних годин.

Література: 6, 7, 8, 9, 11.

Практичне заняття 3. Тематичний блок програми «Ставлення до інших»: логіка побудови та змістове наповнення (7–10 класи).

Ознайомлення з ключовими поняттями, логікою побудови занять, інформаційними матеріалами для педагога тематичного блоку. Апробація ключових вправ тематичних виховних годин.

Література: 6, 7, 8, 9, 11.

Практичне заняття 4. Тематичний блок програми «Ставлення до діяльності»: логіка побудови та змістове наповнення (7–10 класи).

Ознайомлення з ключовими поняттями, логікою побудови занять, інформаційними матеріалами для педагога тематичного блоку.

Апробація ключових вправ тематичних виховних годин.

Література: 6, 7, 8, 9, 11.

Практичне заняття 5. Тематичний блок програми «Ставлення до навколишнього світу»: логіка побудови та змістове наповнення (7–10 класи).

Ознайомлення з ключовими поняттями, логікою побудови занять, інформаційними матеріалами для педагога тематичного блоку.

Апробація ключових вправ тематичних виховних годин.

Література: 6, 7, 8, 9, 11.

Практичне заняття 6. Логіка побудови та змістове наповнення тренінгів для учнів 11 класів.

Тренінг як інтерактивна форма роботи з учнями 11 класів. Зміст та структура тренінгів «Особиста гідність», «Безпека життя», «Громадянська позиція».

Обговорення шляхів упровадження програми в загальноосвітніх навчальних закладах.

Література: 10, 11.

ЛІТЕРАТУРА

1. Висвітлення в засобах масової інформації проблеми торгівлі людьми : посіб. для журналістів / А. О. Топчій, Т. С. Шевченко ; [Орг. з безпеки і співробітництва в Європі, Координатор проектів в Україні]. – К. : Купріянова, 2007. – 157 с.
2. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / К. Б. Левченко, О. А. Удалова, І. М. Трубавіна [та ін.] ; заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – 210 с.
3. Інформаційний вісник. Вища освіта. – К., 2004. – № 15. – 72 с.
4. Ковальчук Л. Г. Соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми : дис. ... канд.пед. наук / Л. Г. Ковальчук. – К. : ІПВ НАПН України, 2009. – 255 с.
5. Культура життєвого самовизначення: інтегративний курс для учнів загальноосв. навч. закладів : метод. посіб. : у 3 ч. Ч. III. Старша школа / [О. В. Безпалько, М. І. Босенко, Р. Х. Вайнола та ін.] ; наук. кер. та ред. І. Д. Звереві. – К. : Златограф, 2004. – 536 с.
6. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : 7 клас / наук. кер. та ред. І. Д. Звереві та Ж. В. Петровичко. – К. : Основа, 2012. – 188 с.
7. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : 8 клас / наук. кер. та ред. І. Д. Звереві та Ж. В. Петровичко. – К. : Основа, 2012. – 168 с.
8. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : 9 клас / наук. кер. та ред. І. Д. Звереві та Ж. В. Петровичко. – К. : Основа, 2012. – 164 с.
9. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : 10 клас / наук. кер. та ред. І. Д. Звереві та Ж. В. Петровичко. – К. : Основа, 2012. – 140 с.
10. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : 11 клас / наук. кер. та ред. І. Д. Звереві та Ж. В. Петровичко. – К. : Основа, 2012. – 132 с.

11. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : програма виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми / наук. кер. та ред. І. Д. Зверевої та Ж. В. Петрочко. – К. : Основа, 2012. – 88 с.
12. Петрочко Ж. В. Дитина в складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав : монографія / Ж. В. Петрочко. – Рівне : видавець О. Зень, 2010. – 368 с.
13. Проблеми освіти : наук.-метод. збірник. – К., 2004. – Вип. 40. – 164 с.
14. Програма підвищення кваліфікації службовців і спеціалістів місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, установ та організацій, що задіяні у механізмі перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми : (навч.-метод. посібник) / Дюміна І. Г., Касьяненко В. М., Татаренкова О. В. ; [Орг. з безпеки і співробітництва в Європі, Координатор проектів в Україні]. – Донецьк. – 98 с.
15. Протидія торгівлі дітьми та комерційній сексуальній експлуатації дітей: основні положення міжнародного та національного законодавства / заг. ред. К. Б. Левченко. – К., 2006. – 48 с.
16. Протидія торгівлі людьми : навч.-метод. посіб. / Н. Гусак [та ін.] ; за ред. Т. Семигіна ; Нац. ун-т «Кієво-Могилян. акад.», Шк. соц. роботи ім. В. І. Полтавця. К. : Кієво-Могилянська академія, 2008. – 166 с.
17. Прутченков А. С. Социально-психологический тренинг в школе. – М. : Просвещение, 2001. – 640 с.
18. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посіб. / за ред.: К. Б. Левченко, І. М. Трубавіна. – К. : Агентство «Україна», 2007. – 352 с.
19. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / за ред.: К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : Держсоцслужба, 2005. – 344 с.
20. Соціальний аналіз основних чинників торгівлі людьми: реальна ситуація та шляхи запобігання : зб. наук. пр. / [А. В. Алексеєва, Ю. М. Галустян, К. Б. Левченко та ін.] ; Держ. ін-т пробл. сім'ї та молоді, Укр. ін-т соц. дослідж. – К. : Держ. ін-т пробл. сім'ї та молоді, 2003. – 91 с.
21. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : навч.-метод. посіб. / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушко. – К. : Чальцев, 2008. – 384 с.

22. Творимо разом світ, безпечний для дитини : інформ.-метод. матеріали / автори-упоряд.: Мирошниченко Т. І., Руда О. В., Румак О. М., наук. кер. та ред. І. Д. Звереві. К., 2012. – 268 с.
23. Фельдштейн Д. И. Психология развития человека как личности : в 2-х т. / Д. И. Фельдштейн. – М. : МПСИ; Воронеж : МОДЭК, 2005. – Т. 1. 568 с.
24. Фопель К. На пороге взрослой жизни: Психологическая работа с подростковыми и юношескими проблемами. Отделение от родителей. Любовь и дружба. Сексуальность / Фопель Клаус. – М. : Генезис, 2008. – 208 с.
25. Цюман Т. П. Формування культури життєвого самовизначення старшокласників засобами освітнього тренінгу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Т. П. Цюман ; Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2008. – 185 с.

лекція 1. ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Сутність торгівлі людьми. Причини виникнення та поширення цього явища в Україні. Шляхи потрапляння в тенета торгівлі людьми. Різні форми торгівлі людьми в Україні. Механізми торгівлі людьми. Наслідки торгівлі людьми. Нові тенденції в торгівлі людьми.

Проблема торгівлі дітьми. Форми незаконного використання дітей. Права дітей, які порушуються внаслідок торгівлі людьми.

Нормативно-правова база протидії торгівлі людьми. Актуальність та сутність соціальної профілактики торгівлі людьми.

Сутність торгівлі людьми

Торгівля людьми є одним із найсерйозніших злочинів проти людства. Базове, міжнародно узгоджене визначення торгівлі людьми міститься в Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Палермський протокол). У цьому документі торгівля людьми розглядається як «здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передача, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичай, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів».

Поняття «торгівля людьми» складається з трьох основних груп елементів:

- а) *злочинні дії* – вербування, перевезення, передача, приховування або одержання людей;
- в) *способи впливу* – погроза силою або її застосування, інші форми примусу, викрадення, обман, шахрайство, зловживання владою чи уразливим станом, підкуп особи, яка контролює іншу особу;
- с) *ціль* – експлуатація.

Отже, злочин «торгівля людьми» становить комбінацію будь-якої із злочинних дій (а), будь-якого із способів впливу (в) і цілі експлуатації (с).

Вирізняють внутрішню торгівлю людьми, що відбувається в межах однієї країни, та зовнішню – з переміщенням через державний кордон. Під час розгляду зовнішньої торгівлі людьми до уваги беруть країни походження (ті, з яких вивозять осіб), країни транзиту (ті, через яких здійснюється переміщення осіб) та країни призначення (ті, в яких відбувається експлуатація особи) торгівлі.

Причини виникнення та поширення торгівлі людьми в Україні

Причини існування та поширення явища торгівлі людьми можна поділити на зовнішні (якщо розглядати торгівлю людьми як світовий ринок), внутрішні (притаманні країні) та причини, пов'язані з так званим «людським фактором».

До зовнішніх причин торгівлі людьми належать:

- ❖ існування попиту на дешеву робочу силу;
- ❖ розвиток секс-індустрії та секс-туризму;
- ❖ дефіцит органів у донорській системі;
- ❖ наявність війн чи збройних конфліктів;
- ❖ відкриття кордонів та падіння «залізної завіси»;
- ❖ недосконалість системи протидії торгівлі людьми (невідповідність міжнародної нормативно-правової бази щодо запобігання торгівлі людьми та захисту постраждалих реальним умовам, брак механізмів реалізації законів, мінімальний ризик настання негативних наслідків для самих торговців, неузгодженість міграційної політики з реаліями ринку праці в країнах, лояльність законодавства багатьох країн світу до занять проституцією);

- ❖ формування міжнародних кримінальних об'єднань, інтернаціоналізація тіньової економіки;
- ❖ зростання різниці між багатими і бідними країнами.

Важливим чинником, який сформувався та виявився вже на початку нового століття, є наявність так званої соціальної мережі за кордоном. За даними дослідження Міжнародної організації праці, у більшості мігрантів, як благополучних, так і жертв торгівлі людьми, за кордоном працює хтось із родичів чи близьких друзів, що сприяє поінформованості про можливість працевлаштування за кордоном, значно полегшує процес виїзду.

Крім того, на ситуацію певним чином впливає розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, які дають торговцям людьми змогу диверсифікувати методи роботи. Зокрема, усе частіше використовуються електронні оголошення, інтернет-чати, форуми тощо.

Причини торгівлі людьми потрібно шукати і серед внутрішніх чинників, з-поміж яких:

- ❖ відкриття кордонів, що спрощує можливості для туризму і пошуку роботи;
- ❖ економічні (економічна нестабільність у державі, наявність тіньової економіки, високий рівень безробіття, обмеженість можливостей працевлаштування, низький рівень доходів більшої частини населення, насамперед, молоді);
- ❖ соціальні (порушення принципів соціальної справедливості, поглиблення прірви між верхами та абсолютною більшістю населення, несприятливі побутові умови, особливо у молоді, невіра в позитивні зміни в країні);
- ❖ інформаційні (погана обізнаність українських громадян щодо можливостей працевлаштування та перебування за кордоном та їхні наслідки, публікації багатообіцяючої реклами в пресі та «агітація», низька обізнаність стосовно своїх прав).
- ❖ правові (відсутність належної системи захисту потерпілих, недостатня захищеність українських громадян від рук «торгівців людьми» як в Україні, так і за її межами, недостатнє покарання злочинців, посилення загальної криміналізації суспільства, у т. ч. міграційних процесів, відсутність закону про соціальний захист українських громадян за кордоном).

Упродовж останніх років на першому місці серед внутрішніх факторів залишається скрутне економічне становище. Значна частина громадян має низькі заробітки, що не сягають межі бідності, у т. ч. й за висококваліфіковану працю (медичні й педагогічні працівники, серед яких абсолютна більшість – жінки). Спостерігається унікальне явище обвального зниження рівня життя навіть тієї частини населення, що за світовими стандартами належить до «середнього класу». Криза призвела до зниження рівня самозахисту громадян, погіршення загального психологічного стану. За принципом «вже гірше не буде» люди погоджуються на різні авантюрні пропозиції, навіть не замислюючись про можливі наслідки.

Серед *причин, пов'язаних з «людським фактором»:*

- ❖ складні стосунки в сім'ї (відсутність або недостатність батьківської опіки над дітьми, девіантна поведінка батьків – вживання алкоголю, наркотиків або кримінальна діяльність, насильство в сім'ї, авторитарна поведінка батьків, що провокує протест, жорстоке поводження, очікування фінансової допомоги від одного з членів сім'ї, порушення емоційних контактів між членами родини);
- ❖ низький рівень освіти, слабкі професійні навички;
- ❖ психологічні та поведінкові (несформованість позитивного образу «Я», завищена або занижена самооцінка, відсутність системи цінностей, амбіційність, бажання зробити запаморочливу кар'єру, швидко без зайвих зусиль заробити великі гроші, жага до «красивого життя», надмірна схильність до ризикованої поведінки, зайва довірливість);
- ❖ особливості психофізіологічного та соціального розвитку сучасних підлітків (підвищена пізнавальна активність, жага до подорожування, пізнання нового, незнайомого, екстремального; пришвидшене дорослішання, примірювання на себе стереотипів дорослої поведінки; бажання бути матеріально незалежними від батьків);
- ❖ інформаційні (поверхові уявлення про легкість життя в західних країнах, необізнаність щодо існування проблеми, реклама сексу тощо).

Аналізуючи причини торгівлі людьми, можна переконатися, що «в основі проблеми лежить широкий спектр взаємопов'язаних факторів. Такі фактори, як бідність, дискримінація за статевою ознакою або відсутність можливостей для працевлаштування, узяті окремо, зовсім не обов'язково стають причиною торгівлі людьми; підвищений ризик для окремих категорій громадян стати жертвами торгівлі людьми зумовлює, найімовірніше, комбінація багатьох факторів.

Шляхи потрапляння в тенета торгівлі людьми

Основними шляхами потрапляння в тенета зовнішньої торгівлі людьми є: обман/фальшиві обіцянки працевлаштування; викрадення; вплив однолітків чи знайомих; фіктивний шлюб; туризм; мережа Інтернет; навчання; молодіжна програма Au-pair (вивчення мови та культури іноземної країни протягом року молоддю особою, яка натомість допомагає сім'ї, у якій проживає, доглядати за дітьми та виконувати роботу по господарству); запрошення випадкових знайомих, усиновлення/удочеріння, оздоровлення, запрошення по гостьовій візі тощо.

Різні форми торгівлі людьми в Україні

Торгівля людьми може відбуватися у різних формах: з метою сексуальної експлуатації (втягнення у заняття проституцією, використання у порнографічному бізнесі); з метою трудової експлуатації (примусова праця); втягнення у злочинну діяльність; використання у збройних конфліктах; для вилучення органів; примусове виконання репродуктивних функцій; усиновлення/удочеріння з метою наживи тощо.

Торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації. Від цього злочину найбільше страждають молоді жінки, неповнолітні дівчата, а часом і діти. Саме вони становлять основну групу ризику. Ця форма експлуатації зачіпає найінтимнішу сторону і належить до найбільш цинічних злочинів, адже руйнує особисте життя людини, її майбутнє, сімейні стосунки, знищує генофонд нації, а отже, підриває майбутнє всього суспільства. З іншого боку – злочинці отримують надприбутки саме від використання жінок та дівчат на глобальному ринку сексуальних послуг.

Торгівля людьми з метою трудової експлуатації. Торгівля людиною з метою експлуатації її праці залишається актуальною проблемою для громадян України. Протягом останніх років проблему зафіксовано як на теренах самої України без перетину кордону, так і в країнах призначення, серед яких Росія, Чехія, Польща, Італія, Португалія та інші. За допомогою звертаються потерпілі, яких вивозили, перепродували та експлуатували в таких сферах, як будівництво, каменоломні, лісопосади, прокладання залізничних колій, сільське господарство, нелегальний вилов риби, підпільні майстерні з пошиття одягу та переробка харчової продукції.

Водночас в Україні зафіксовано випадки торгівлі людьми з метою трудової експлуатації у вуличній торгівлі (м. Херсон), підпільних майстернях (м. Харків) з пошиття легкого літнього одягу (спортивні футболки, що швидко збувалися на місцевих базарах). Одного разу постраждалими виявилися жінки із селищ Киргизстану, які не володіли ані українською, ані російською мовами, а тому були особливо незахищені від шахрайських дій та маніпуляцій над ними. Більше того, вони прибули в Україну разом зі своїми дітьми, яких місяцями утримували з матерями у закритих підвалах, позбавивши можливості пересування та спілкування з іншими людьми.

Торгівля людьми з метою використання у жебрацтві. Від цієї проблеми найбільше страждають діти, інваліди та люди старшого віку. Наприклад, на вулицях Києва були встановлені факти експлуатації чоловіка-інваліда на візку, громадянина Росії, викраденого з будинку інвалідів цієї країни для використання в жебракуванні. Іншу жінку похилого віку злочинці вивезли з віддаленого села Молдови і примушували жебракувати протягом 16 років спочатку в Санкт-Петербурзі (РФ), а потім на ринках Києва.

Торгівля людьми з метою використання у виготовленні порнопродукції. Виготовлення на території України та направлення через канали Інтернету порнографічної продукції в країни, які мають на неї попит, приносить злочинним угрупованням неабиякий прибуток. Особливо це стосується дитячої порнографії, від чого страждають діти різного віку і різної статі. В Україні було викрито цілий ряд так званих фотостудій, які використовували дітей для своїх злочинних намірів.

Торгівля людьми з метою вилучення органів. З розвитком медичних наук зростає попит на трансплантацію органів людини. Серед відомих випадків торгівлі людськими органами торгівля нирками найпоширеніша, оскільки на них існує високий попит, а трансплантувати нирку простіше порівняно з іншими людськими органами. Серед основних стримувальних факторів збільшення кількості таких злочинів фахівці називають складні медичні процедури та потребу в лікарях високої кваліфікації. В Україні нещодавно силами правоохоронних органів було заарештовано жінку, яка через канали мережі Інтернет намагалася продати нирку свого чотирирічного сина. Також правоохоронними органами України було затримано лікаря, який на території України нелегально шукав донорів для трансплантації нирок.

Механізми торгівлі людьми

Класична схема (механізм) діяльності злочинних груп, які займаються торгівлею людьми, виглядає так:

- ❖ вербування;
- ❖ переміщення;
- ❖ передача людини;
- ❖ одержання людини;
- ❖ експлуатація.

Кожен із цих етапів супроводжується рядом дій, котрі ставлять жертву все в більшу залежність від торгівця людьми та підтримують здійснення усього процесу.

Першим етапом торгівлі людьми є вербування. Він нерозривно пов'язаний з наступними та створює сприятливі умови для їх реалізації.

У широкому значенні вербування – це схилення людини до згоди на її використання як виконавця певних видів робіт або надання послуг. У контексті торгівлі людьми під вербуванням слід розуміти втягнення особи в експлуатацію у будь-який спосіб та під будь-яким приводом. Цей етап реалізується як шляхом повного чи часткового обману майбутньої жертви, так і в насильницький спосіб.

Вербування здійснюється різними шляхами:

- ❖ через оголошення про працевлаштування або навчання за кордоном у ЗМІ чи Інтернеті;
- ❖ через туристичні, шлюбні, модельні агенції, фірми з працевлаштування за кордоном;
- ❖ через запрошення за програмою AU PAIR;
- ❖ через листування («наречена поштою»);
- ❖ через спеціалізовані сайти;
- ❖ через фізичних осіб-вербувальників (свах, колишніх постраждалих від торгівлі людьми, «випадкових» знайомих);
- ❖ через близьке оточення (друзів, родичів, знайомих, сусідів).

Переміщення людини – це зміна місця її перебування шляхом перевезення та іншого переміщення її як через державний кордон країни, так і в межах території країни. Воно може бути відкритим чи таємним, примусовим чи добро-

вільним, легальним чи нелегальним. Переміщення відбувається за маршрутами, які визначаються попитом та пропозицією. Нерідко жертв перед переміщенням переховують (у спеціальних приміщеннях, не випускаючи за територію, змінюють їхню зовнішність).

Наступний етап торгівлі людьми – *передача* людини, яка є об'єктом торгівлі, до рук покупця або його представників. Відповідною дією з боку партнера по угоді є *отримання* такої особи. Таким чином, здійснюється акт купівлі-продажу, у результаті якого жертва переходить у власність іншої людини.

Кінцевим етапом торгівлі людьми є *експлуатація* людини. Щоб змусити людину підкоритися, торгівці людьми використовують різні методи: вилучають документи, тримають у борговій кабалі (жертва повинна відпрацьовувати «витрачені» на неї гроші, сплачувати за житло, їжу), обкладають великими штрафами, застосовують фізичне насилля, катують, погрожують, шантажують (наприклад, депортацією для нелегальних мігрантів, розголошенням інформації про зайняття проституцією і т. ін.), обмежують свободу пересування та спілкування тощо.

Наслідки торгівлі людьми

Торгівля людьми є багатогранною проблемою, негативні наслідки якої відчують на собі не тільки ті, хто потрапив у таку ситуацію, а й їхні сім'ї, суспільство та навіть держава.

За своєю сутністю, *торгівля людьми порушує загальне право людини на життя, незалежність та свободу від рабства в будь-яких його проявах*. Торговля дітьми підриває основну потребу дитини в зростанні у безпечному оточенні та право бути вільною від сексуального насильства та експлуатації.

Торгівля людьми спричиняє соціальну руйнацію, відриває дітей від батьків та родини, перешкоджаючи їхньому вихованню та моральному розвитку. Втрата можливості отримання освіти зменшує економічні можливості жертв та збільшує їхню вразливість до повторної торгівлі в майбутньому. Особи, які постраждали від торгівлі людьми та які мають змогу повернутися у своє оточення, часто опиняються в ситуації соціальної стигматизації та неприйняття, а також потребують тривалої соціальної підтримки.

Торгівля людьми фінансує організовану злочинність. Прибутки від торгівлі людьми фінансують іншу кримінальну діяльність. За даними ООН, торгівля

людьми вважається третім у світі найприбутковішим злочинним бізнесом. Він приносить, згідно із даними управління розвідки США, приблизно 9,5 мільйонів доларів прибутку.

Торгівля людьми позбавляє країни людських ресурсів. Вона негативно впливає на ринки праці, спричиняючи величезні втрати ресурсів робочої сили. Торгівля людьми призводить до зниження заробітної плати, відсутності догляду за літніми людьми в суспільстві, кількість яких зростатиме, а також до появи неосвіченого покоління.

Торгівля людьми підриває громадське здоров'я. Жертви торгівлі людьми часто страждають від брутальних умов праці та проживання, що спричиняє фізичні, сексуальні та психологічні травми.

Наслідки для постраждалого: тяжка праця проти своєї волі, життя в атмосфері страху та знуцання, неможливість приймати самостійні рішення, постійний контроль, обмеженість свободи пересування та спілкування або повна ізоляція, незадовільні побутові умови, ризик депортації або ув'язнення, психічні розлади, висока вірогідність травматизму, небезпечні хвороби (у т. ч. статеві захворювання, ВІЛ/СНІД), відсутність доступу до медичного обслуговування, особистісна та професійна деградація, стигматизація у разі повернення додому та інші проблеми фізичного, медичного і соціального характеру.

Наслідки для сім'ї постраждалого: втрата родинних зв'язків, відсутність достовірної інформації про зниклого члена родини, хвилювання, розлучення дітей з батьками, високий ризик розпаду сім'ї, психологічного та емоційного віддалення членів родини у разі повернення додому, ризик стати об'єктом насмішок та осуду.

Наслідки для суспільства: руйнування суспільної моралі, небезпечне «звикання» громадської свідомості до негативного явища, поширення венеричних захворювань, СНІДу, депресивних синдромів та суїцидальних тенденцій, зростання агресивності та жорстокості, збільшення кількості самотніх, покинутих людей похилого віку та дітей-сиріт, криміналізація суспільства тощо.

Наслідки для держави: зростання рівня злочинності, корупції, негативний вплив на ринок праці, проблеми у сфері охорони здоров'я та соціальній сфері, уповільнення розвитку країни, втрата генофонду нації тощо.

Нові тенденції в торгівлі людьми

Торгівля людьми як асоціальне, кримінальне явище має особливість пристосовуватися до нових умов життя залежно від економічної і соціальної ситуації у кожній конкретній країні й у світі загалом. Тому з часом з'являються нові тенденції в торгівлі людьми. Змінюються методи та підходи злочинних угруповань, способи вербування, групи ризику.

Загалом зміни мають такі вияви: потерпілими від торгівлі людьми стають і чоловіки; усе менше жінок у віці за 35 років, а більше молодих – 15–19 років – вивозяться для роботи у секс-індустрії, що свідчить про тенденції омоложення бізнесу і дитячого рабства; збільшується кількість фактів торгівлі дітьми (у т. ч. з метою втягнення до порнобізнесу та проституції, й зокрема на замовлення іноземців); торгівці висувають більше вимог до «якості товару»; усе більше з'являється потерпілих від торгівлі людьми, які використовувалися не в секс-бізнесі, а в домашньому господарстві, на напівлегальних та нелегальних мануфактурах та фабриках (їхній вік 30–50 років); нові місця пошуку товару (торгівці переходять до вербування у сільську місцевість); більш завуальованим та законспірованим стало вербування. Вербувальники беруть на себе більше роботи: вони знаходять людей, самостійно оформляють їм документи, самі перевозять їх через кордон і передають у руки покупцю за рубежем, одержуючи відразу гроші. Раніше вербувальники займалися лише вербуванням і оформленням документів, решту функцій брали на себе інші злочинці. У такій ситуації вербувальники часто не одержували обіцяних їм грошей. Поширюється внутрішня торгівля, змінюються форми торгівлі людьми, шляхи вивезення, зростають масштаби проблеми.

Проблема торгівлі дітьми

Щороку все більше дітей по всьому світу вивозять в інші країни або регіони для використання у важкій нелегальній праці, у сфері секс-послуг, дитячої порнографії або з метою незаконного всиновлення чи випрошування милостині. 1,2 млн дітей щорічно потерпають від торгівлі людьми. Від комерційної сексуальної експлуатації кожного року потерпають 2 млн дітей. Ця практика, подібна до рабства, усе ще має місце на всіх континентах. Права дітей порушуються, діти перетворюються на товар, який можна продати, купити, перемістити і перепродати. Дітей змушують жебракувати, їх використовують для

роботи у домашньому господарстві, на плантаціях, будівельних майданчиках, шахтах, на виробництві або у сфері розваг. У деяких регіонах світу дітей продають для участі у військових конфліктах. Збільшення числа проданих дітей, як правило, пов'язане з бідністю, епідемією СНІДу, економічними кризами, політичними репресіями та всезростаючим попитом з боку насильників над дітьми. Корупція та відсутність або невідповідність законів, їх недотримання – усе це також фактори, які прямо чи опосередковано призводять до експлуатації дітей. Кожен рік тисячі дітей перепродаються з Непалу в Індію. Мережа торговців виявлена в Африці та Східній Європі. Дітей з України, Росії, Молдови знайдено в Угорщині, Польщі, балтійських країнах та великих містах Західної Європи. Наприклад, діти з Румунії та Молдови були запрошені як танцювальні колективи в Камбоджу для виступів, а там були примушені до проституції.

Процедура продажу дітей за кордон може розгортатися у країнах трьох типів: країні-постачальниці (звідки походить потерпілий чи потерпіла від торгівлі), країні призначення (там, де отримують продану дитину) та транзитній країні (через які слідує дитина). Водночас діти можуть продаватися й у межах однієї країни. Продаж у межах країни – менш поширене явище, ніж продаж за кордон. Але якщо таке трапляється, то це, як правило, переміщення із сільської місцевості до промислових міст або міст туристичного спрямування, місць поблизу великих будівництв, зупинок вантажівок, портів та військових баз. Багато дітей, які потерпіли від зовнішньої торгівлі, одночасно постраждали і від внутрішньої. В Україні діти найчастіше потерпають від внутрішньої торгівлі людьми.

Основний спосіб втягнення дітей в торгівлю людьми – це пропонування привабливих умов. Проте є багато випадків, котрі свідчать про використання вербувальниками примусу в той чи інший спосіб або погроз. Деякі з потерпілих у віці 11–18 років були доведені до несвідомого стану в результаті вживання спиртних напоїв, наркотиків, токсинів, і у такому стані їх вивозили. Важливо відзначити, що вербувальники заманюють дітей навіть із цілком благополучних родин.

Форми незаконного використання дітей

Торгівля дітьми є багатоликою проблемою і має низку форм. Глобальний світовий ринок втягує мільйони дітей і дає багатомільйонні доларові прибутки, цілковито порушуючи права дітей на щасливе дитинство, на гідне, продуктивне та корисне життя.

Комерційна сексуальна експлуатація дітей

Окремі злочинці та кримінальні структури займаються «купівлею» та втягуванням дівчат і хлопців у комерційну сексуальну експлуатацію. Ці злочинці задовольняють сексуальні запити клієнтів, переважно чоловіків, які шукають незаконного сексуального задоволення, використовуючи дітей. У комерційній сексуальній експлуатації дітей можуть брати участь як одна особа, так і невелика група (наприклад, сім'я, знайомі) або великі групи (наприклад, кримінальні організації) людей.

Комерційна сексуальна експлуатація дітей є серйозним порушенням прав дитини. Дитина розглядається як предмет сексу та предмет торгівлі. Це форма примусу та насильства над дітьми, що прирівнюється до примусової праці та інших сучасних форм рабства.

На кожному континенті десятки тисяч дітей експлуатуються в проституції. Діти, які живуть на вулицях Бразилії, Камбоджі, Росії або України; «пляжні хлопчики» в Шрі-Ланці, Ямайці або Кенії; діти, які втекли з дому та стали наркозалежними в Східній, Західній Європі, Австралії або Північній Америці; діти, продані із Західної Африки, Східної Європи або Центральної Америки. Майже кожна країна тією чи іншою мірою зіткнулась із цим явищем. Відомі навіть випадки, коли батьки самі використовують своїх дітей з такою метою.

Дітей втягують у проституцію не тільки через задоволення таких їхніх базових потреб, як житло, їжа та одяг, але також пропонуючи дітям недоступні раніше кишенькові гроші й товари. За даними Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ), близько 2800 дітей у світі кожного дня примушують до заняття проституцією. У проституцію втягнені як дівчата, так і хлопці, причому експерти свідчать про тенденцію до збільшення кількості хлопців. *Примушування чи втягнення дітей у заняття проституцією карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років (стаття 303, Кримінальний кодекс України).*

У деяких країнах завуальованою формою дитячої проституції є ранні шлюби, часто пов'язані з релігійною практикою. Так, в Індії молоді дівчата (девадасі) віддаються заміж за божество Хінду в надії, що боги благословлять сім'ю та дадуть краще життя. Девадасі надають сексуальні послуги священикам та членам вищих каст. За повідомленнями, багато з таких дівчат з часом продаються в борделі. Подібна практика існує в Непалі, де ці дівчата називаються «деякі». У наш час ранні шлюби відновилися в країнах Центральної Азії (у Таджикистані, Киргизстані, Узбекистані). Дівчат 13–16 років примусово віддають заміж, об-

мінюючи їх на борошно, баранів та інші вигоди. Тому там почастишали випадки самоспалення серед дівчат і жінок.

Для України ранні шлюби не є проблемою. Іноземні громадяни, які перебувають на території України, іноді використовують дітей для задоволення своїх сексуальних бажань. Вони можуть мати будь-який соціальний статус чи професію, бути одруженими чи неодруженими, чоловіками чи жінками, туристами чи людьми, що перебувають у відрадженому стані. Часом це педофіли, які подорожують цілеспрямовано у пошуках дітей, щоб використати їх для сексуального задоволення, а часом це люди, для яких насильство над дітьми не є метою подорожі.

За даними дослідження, проведеного міжнародною організацією «ЕКПАТ-Італія», простежується зменшення віку туристів, які використовують дітей для задоволення своїх сексуальних бажань, тобто на сьогодні їхній середній вік становить від 21 до 40 років. Такі люди часто виправдовують свою поведінку, стверджуючи, що вона є прийнятною для культури країни, або тим, що вони допомагають цим дітям, даючи їм гроші. У міру того, як заходи із запобігання та захисту від цього явища проводяться в якій-небудь країні, дитячі секс-туристи можуть вибрати сусідню країну як мету своєї подорожі; країни призначення можуть змінюватися через зростаючий попит на «екзотику» або з міркувань щодо зручності.

Останніми десятиліттями секс-туристи виявляють велику зацікавленість країнами Південної та Південно-Східної Азії, Африки, Латинської Америки та країнами Тихоокеанського регіону. Ця тенденція вже виявлена і в Східній Європі (Росія – Санкт-Петербург, Чехія). Вони користуються тим, що в багатьох країнах немає законів, за якими можна було б покарати їх за це на батьківщині після повернення. Секс-туризм вже набуває поширення в Україні, зафіксовано випадки, коли іноземні туристи або бізнесмени, відвідуючи країну, шукають сексуальних розваг саме з молоддю підліткового віку. Тому необхідно бути насторожі, спілкуючись з іноземцями, обережно ставитися до їхніх пропозицій.

Використання дітей у порнографії – це будь-яке зображення будь-якими засобами дитини, яка здійснює реальні або змодельовані відверто сексуальні дії, або будь-яке зображення статевих органів дитини, переважно, в сексуальних цілях (з Факультативного протоколу до Конвенції ООН про права дитини). Це також примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру (стаття 301, Кримінальний кодекс України).

Дитяча порнопродукція виготовляється здебільшого злочинними групами, які складаються з осіб із чіткими обов'язками – оператора, який робить зйомку; агента, який вербує дітей; розповсюджувача, який контактує з покупцями. Матеріалами експлуаторського використання дітей у порнографічних діях можуть бути фотографії, слайди, журнали, малюнки, відеофільми, комп'ютерні диски тощо. Цифрові фотоапарати зробили процес виготовлення порнографії швидшим та дешевшим, зменшили ризик розкриття злочину. Продукція розповсюджується різними шляхами, але найпопулярнішим є мережа Інтернет. Згідно з Італійським центром досліджень (Eurispes), 12 млн зразків дитячих порнографічних зображень є доступними в Інтернеті, кількість касет та сайтів із такими зображеннями становить відповідно 250 та 12 млн. Техніки вербування дітей гнучкі, нескладні і добре організовані. Діти, яких використовували для виготовлення порнопродукції, переважно дівчата, хоча останні звіти неурядових структур свідчать про поширення випадків втягнення хлопців. Середній вік дітей, яких використовували у виробленні порнографічної продукції, становить від 4 до 10 років, але також зафіксовані випадки використання дітей молодшого віку.

Дитяча порнографія в Інтернеті є великою проблемою, оскільки розповсюджується легко, швидко та дешевше, ніж через звичайні канали (відеопродукція, друкована).

Примушування дітей до участі у створенні порнографічної продукції карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років (стаття 301, Кримінальний кодекс України).

Залучення неповнолітніх у злочинну діяльність

Залучення неповнолітніх осіб до злочинної діяльності відбувається шляхом схилення, примушування, спонукання, умовляння, погрожування, підкупу, обману, розпалювання низьких почуттів чи мотивів або будь-яким іншим способом. Відомі випадки, коли українських дітей примушували перевозити і продавати наркотики в Молдові та Росії. Серед інших видів злочинної діяльності, до якої втягують дітей деякі злочинні угруповання чи окремі злочинці, чільне місце посідає примус до дрібних крадіжок на базарах та в квартирах. Купівля-продаж дітей здійснюється також і для усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях (оформлене відповідним юридичним актом входження неповнолітньої особи до сім'ї на формальних правах сина (доньки) без наміру реального встановлення сімейних відносин виключно для подальшого використання потерпілої особи

з будь-якою корисливою метою); трансплантації органів, експлуатації дитячої праці, використання для жебрацтва (жінки-жебрачки, які тримають на руках дітей, які постійно сплять, завдають непоправної шкоди здоров'ю цих дітей, бо використовують для їх заспокоєння наркотичні речовини або снодійне); втягнення в збройні конфлікти. Перелік функцій дівчат та хлопців досить різноманітний: активна участь у бойових конфліктах, робота в розвід-загонах, збір розвід-інформації, перенесення вантажів, надання медичної допомоги, рабська праця, надання сексуальних послуг. На щастя, в Україні ця практика не є поширеною.

Торгівля людьми з метою використання у жебрацтві

Широковідомою стала кримінальна справа за фактом експлуатації дітей-інвалідів з Румунії на вулицях м. Риму в Італії. У засобах масової інформації в Румунії злочинці розмістили інформацію про реабілітацію дітей-інвалідів у клініках Італії на пільгових умовах. Злочинці зібрали дітей на візках і транспортували їх до Риму. Діти-інваліди були змушені проживати в долині річки Тибр у наметах, а протягом дня їх виставляли в туристичних місцях Риму для жебракування. Самостійно діти не могли пересуватися, тому опинилися в повній залежності від злочинців, які відмовляли їм навіть в елементарній медичній допомозі.

Вивезення дітей для використання в жебракуванні фіксувалося і в Україні. Так, малолітні діти з Вінницької області, яких виховувала мати-одиначка, були передані нею за певну грошову винагороду в руки родини для жебракування на території Російської Федерації.

Торгівля дітьми може призвести до серйозних наслідків для них на все життя або навіть поставити під загрозу саме життя, завдаючи фізичної, психічної, духовної, моральної шкоди, включаючи загрозу ранньої вагітності, летальні пологи, запізнення фізичного та розумового розвитку, травми, фізичну інвалідність та хвороби, у тому числі ВІЛ/СНІД.

Права дітей, які порушуються внаслідок торгівлі людьми:

(відповідно до Конвенції ООН про права дитини)

- ❖ право на життя та здоровий розвиток (ст. 6);
- ❖ право на індивідуальність, ім'я та набуття громадянства (ст. 7);

- ❖ право не бути розлученою з батьками (ст. 9);
- ❖ право не бути перевезеною до іншої країни (ст. 11);
- ❖ право вільно висловлювати власні погляди та бути почутою (ст. 12);
- ❖ право на вільний доступ до інформації (ст. 13);
- ❖ право бути захищеною від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження (ст. 19);
- ❖ право на особливий захист і допомогу для дитини, що тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення (ст. 20);
- ❖ право на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я і засобами лікування хвороб та відновлення здоров'я (ст. 24);
- ❖ право на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, морального і соціального розвитку (ст. 27);
- ❖ право на освіту (ст. 28);
- ❖ право бути захищеною від сексуальної експлуатації (ст. 34);
- ❖ право бути захищеною від усіх форм експлуатації (ст. 36);
- ❖ право бути захищеною від викрадення, контрабанди та торгівлі дітьми (ст. 35).

Нормативно-правова база протидії торгівлі людьми

Торгівля людьми розглядається як порушення прав людини, за яке повинні нести відповідальність держави. Це активно декларується на міжнародному та національному рівнях. Проте практичне застосування цього підходу виявляється досить складним і потребує розроблення ґрунтовної законодавчої та організаційної бази.

Основними нормативними документами, що регулюють питання протидії торгівлі людьми, є: Конвенція Ради Європи щодо протидії торгівлі людьми, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (ратифікований Законом № 716-IV (716-15) від 03.04.2003 р., Кримінальний кодекс України, Закон України «Про протидію торгівлі людьми (2011), постанова Кабінету Міністрів України № 783 від 22.08.2012 р. «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють

заходи у сфері протидії торгівлі людьми, Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми (2012), Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 827 від 19.07.2012 р. «Про затвердження плану заходів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту щодо запобігання торгівлі людьми на період до 2015 року», Наказ Міністерства соціальної політики України № 578 від 14.09.2012 р. «Про затвердження форм оцінки потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми; плану реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми; обліку осіб, які постраждали від торгівлі людьми; звіту щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми» тощо.

Важливим етапом розроблення належної нормативно-правової бази щодо протидії торгівлі людьми стала Всесвітня конференція з прав людини, що відбулася у Відні у 1993 р., коли вперше насильство над жінками було визнано порушенням прав людини.

Українське законодавство сьогодні вже має певну нормативно-правову базу, яка дає змогу комплексно протидіяти як окремим проявам торгівлі людьми, так й іншим негативним явищам, пов'язаним з нею.

Насамперед, *Конституція України* (ст. 28, 52) передбачає заборону тортур, жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність людини, поводження чи покарання, а також заборону насильства та експлуатації дитини.

До законодавчої бази України належать і чинні міжнародні договори, які були ратифіковані Україною. Зокрема, це *Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності*, підписана в м. Палермо 12 грудня 2000 р. На її основі було ухвалено *Закон України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї; Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря)»*. Ще один міжнародний документ, ратифікований Верховною Радою у вересні 2010 р., – це *Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми*. Крім того, прийнято спеціалізований міжнародний документ, спрямований виключно на протидію торгівлі дітьми, дитячій проституції та порнографії. Це *Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії* (ратифікований Законом № 716–IV (716–15) від 03.04.2003 р.).

Слід відзначити, що поняття «торгівля людьми» вперше подається в *Протоколи про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності*. У цьому документі «торгівля людьми» розглядається як здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передача, переховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Згідно з цим документом *експлуатація* охоплює, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів.

Центральне місце серед нормативних документів щодо протидії торгівлі людьми, яка трактується як заволодіння, продаж та злочинне використання людей, належить *Кримінальному кодексу України*. В останньому явище торгівлі людьми як злочинна дія почало розглядатися у 1998 р., а в 2001 р., коли було ухвалено новий Кримінальний кодекс, у ст. 149 передбачено відповідальність за такі дії: торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи.

Посилене покарання передбачається за такі ж дії, вчинені: щодо неповнолітнього або кількох осіб; повторно; за попередньою змовою групою осіб; службовою особою з використанням службового становища; особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності; у поєднанні з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або його близьких та з погрозами застосування такого насильства.

Якщо ж перелічені дії вчинені стосовно малолітнього або організовані групою, поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, спричинили тяжкі наслідки, то вони розглядаються як особливо кваліфіковані злочини.

У Кримінальному кодексі також визначено відповідальність за такі види незаконного використання чи незаконної експлуатації людини: порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143), насильницьке донорство (ст. 144), експлуатація дітей (ст. 150), за незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169), створення або утри-

мання місць розпусти (ст. 303), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304) тощо.

Кримінальний кодекс України також містить низку статей, які передбачають відповідальність за викрадення або вербування людей. Зокрема, ст. 146 – за незаконне позбавлення волі або викрадення людини; ст. 447 – за вербування найманців; ч. 2, ст. 303 – за примушування чи втягнення у заняття проституцією.

Щодо незаконної міграції, то ст. 332 кодексу передбачає відповідальність за організацію незаконного переправлення осіб через державний кордон України. У цьому ж напрямі діє Закон України «Про порядок виїзду з України громадян України» від 21 січня 1994 р. (ст. 2, 10).

Ухвалений Верховною Радою 20 вересня 2011 р. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» визначає організаційно-правові засади протидії торгівлі людьми, гарантуючи ґендерну рівність, основні напрями державної політики та засади міжнародного співробітництва у цій сфері, повноваження органів виконавчої влади, порядок встановлення статусу осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та порядок надання допомоги таким особам.

Зазначеним Законом проголошено такі основні принципи діяльності, спрямованої на протидію торгівлі людьми (стаття 3): забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на повагу до гідності, особисте життя, правову допомогу, відшкодування матеріальної та моральної шкоди у встановленому законом порядку; поваги і неупередженого ставлення до осіб, які постраждали від торгівлі людьми; конфіденційності інформації про осіб, які постраждали від торгівлі людьми; добровільності отримання допомоги особами, які постраждали від торгівлі людьми, та їх недискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; взаємодії органів виконавчої влади між собою, з відповідними органами досудового слідства та з громадськими і міжнародними організаціями.

Крім основних принципів, передбачених статтею 3 цього Закону, протидія торгівлі дітьми ґрунтується на таких спеціальних принципах (стаття 20): дотримання прав дитини; повага до думки дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми, стосовно заходів, які до неї застосовуються, з урахуванням її віку, стану здоров'я, інтелектуального і фізичного розвитку та інтересів; роз'яснення дитині, яка постраждала від торгівлі дітьми, у зрозумілій для неї формі її прав та

обов'язків; забезпечення конфіденційності інформації про особу дитини та відомостей, які дозволили б установити дитині статус як такий, яка постраждала від торгівлі дітьми.

Основні напрями державної політики у сфері протидії торгівлі людьми проголошено в статті 4: попередження торгівлі людьми шляхом підвищення рівня обізнаності населення, превентивної роботи, зниження рівня вразливості населення, подолання попиту; боротьба із злочинністю, пов'язаною з торгівлею людьми, шляхом виявлення злочинів торгівлі людьми, осіб, причетних до скоєння злочину, притягнення їх до відповідальності; надання допомоги та захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми, шляхом удосконалення системи відновлення їхніх прав, надання комплексу послуг, упровадження механізму взаємодії суб'єктів у сфері протидії торгівлі людьми.

Законом передбачені суб'єкти державної політики у сфері протидії торгівлі людьми. Серед них: Кабінет Міністрів України; центральні органи виконавчої влади; місцеві органи виконавчої влади; закордонні дипломатичні установи України; заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі. Водночас у здійсненні заходів, спрямованих на попередження торгівлі людьми, можуть брати участь органи місцевого самоврядування, а також підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські організації, окремі громадяни, за згодою.

Суб'єкти, які вживають заходів щодо протидії торгівлі людьми, у межах своїх повноважень (стаття 21) розробляють та впроваджують у навчальних закладах навчальні та виховні програми з протидії торгівлі дітьми та підвищують рівень обізнаності щодо протидії торгівлі дітьми серед батьків та осіб, які їх замінюють, і осіб, які постійно контактують з дітьми у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, оздоровлення та відпочинку, судовій та правоохоронній сферах.

У рамках цього Закону (стаття 1) визначено такі терміни:

боротьба з торгівлею людьми – система заходів, що здійснюються в рамках протидії торгівлі людьми, спрямованих на виявлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, осіб, які від цього постраждали, встановлення фізичних/юридичних осіб – торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності;

виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми, – з'ясування інформації, яка дає підстави вважати, що певна фізична особа постраждала від торгівлі людьми;

дитина – будь-яка фізична особа віком до вісімнадцяти років;

заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, – центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальні центри соціального обслуговування, центри соціально-психологічної реабілітації дітей та притулки для дітей;

захист осіб, які постраждали від торгівлі людьми, – система заходів з відновлення прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

країна походження – країна, громадянином якої є фізична особа, або країна місця проживання або перебування для особи без громадянства;

особа, яка постраждала від торгівлі людьми, – будь-яка фізична особа, яка стала об'єктом торгівлі людьми і визнана такою відповідно до положень цього Закону;

повернення або залишення дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми та є іноземцем або особою без громадянства, – комплекс заходів, спрямованих на забезпечення відповідно до потреб такої дитини повернення до країни походження або залишення на території України дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми на території України та є іноземцем або особою без громадянства;

повернення в Україну громадян України, які постраждали від торгівлі людьми, – комплекс заходів, спрямованих на організацію повернення громадян України, які постраждали від торгівлі людьми на території іншої держави, на територію України;

попередження торгівлі людьми – система заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до торгівлі людьми;

протидія торгівлі людьми – система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми;

процедура встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, – комплекс заходів, під час яких уповноважена особа на підставі отриманої інформації та її аналізу порівнює елементи вчиненого щодо особи діяння з визначенням торгівлі людьми, оцінює ймовірність вчинення щодо особи такого діяння та робить висновок, що така особа є особою, яка постраждала від торгівлі людьми;

реабілітація особи, яка постраждала від торгівлі людьми, – комплекс медичних, психологічних, соціальних, юридичних та інших заходів, спрямованих на відновлення фізичного і психологічного стану та соціальних функцій особи, яка постраждала від торгівлі людьми;

торгівля людьми – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином.

Згідно із цим Законом, Кабінет Міністрів України 21 березня 2012 р. затвердив *Державну цільову соціальну програму протидії торгівлі людьми*. Метою Програми є запобігання торгівлі людьми, підвищення ефективності переслідування осіб, які вчиняють пов'язані з нею злочини або сприяють їх вчиненню, а також захист прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та надання їм допомоги. Програма передбачає два варіанти розв'язання проблеми торгівлі людьми та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від неї. Перший варіант полягає у вжитті відповідних системних заходів державними установами за рахунок бюджетних коштів. Другий варіант передбачає налагодження співпраці державних установ з громадськими організаціями, зокрема впровадження ефективного механізму взаємодії для інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення, спрямованої на запобігання потраплянню в ситуації, пов'язані з торгівлею людьми.

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 21 березня 2012 р. № 350 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року» Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України видало Наказ № 827 від 19.07.2012 р. «Про затвердження плану заходів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту щодо запобігання торгівлі людьми на період до 2015 року». Цей документ фактично став нормативно-правовою основою впровадження програми виховної роботи з учнями щодо питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція».

Серед заходів, зазначених у Наказі, додаток 2: удосконалення законодавства та управління у сфері протидії торгівлі людьми; створення єдиної системи моніторингу у сфері протидії торгівлі людьми та оцінювання ефективності заходів, що здійснюються на національному та регіональному рівнях; запобігання тор-

гівлі людьми, її первинна профілактика; надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Наказ передбачає співпрацю фахівців соціальної сфери та освітян: у здійсненні превентивної роботи з дітьми та батьками щодо питань безпечної міграції, профілактики торгівлі людьми; залученні їх до розроблення та реалізації соціально-економічних ініціатив з метою попередження торгівлі людьми.

Додаток 3 Наказу детально описує заходи із забезпечення використання комплексного підходу фахівцями соціальної сфери та освітянами у роботі з дітьми та батьками щодо питань безпечної міграції, профілактики торгівлі людьми та залучення їх до реалізації соціально-економічних ініціатив. Український фонд «Благополуччя дітей» виступає одним із виконавців передбачених наказом заходів.

22 серпня 2012 року Кабінет Міністрів України затвердив «Порядок взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми». Проект відповідної постанови було розроблено Мінсоцполітики на виконання Плану організації підготовки проектів актів, необхідних для забезпечення реалізації Закону України «Про протидію торгівлі людьми».

Як зазначалося на засіданні Уряду, метою ухвалення документа є запровадження Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, а також забезпечення надання комплексної та ефективної допомоги постраждалим особам.

Реалізація Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, передбачає встановлення потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та взаємодію органів виконавчої влади і місцевого самоврядування з метою надання відповідної допомоги таким особам.

Необхідно враховувати, що юридична система складається із таких компонентів: закони, політика, адміністративні механізми, профілактичні заходи. Тому наявність юридично закріпленої норми не є гарантією подолання негативного явища. Отже, ефективна стратегія протидії торгівлі людьми має об'єднати юридичні заходи та правоохоронну діяльність із заходами у сфері запобігання.

Актуальність та сутність соціальної профілактики торгівлі людьми

Профілактика торгівлі дітьми – діяльність з упровадження системи заходів, спрямованих на виявлення і попередження торгівлі дітьми шляхом створення

оптимальних умов, що забезпечують подолання та/чи мінімізацію руйнівного впливу чинників проблеми.

Взаємодія різних суб'єктів профілактики торгівлі дітьми дає змогу інтегрувати наявні ресурси усіх задіяних суб'єктів, визначити специфіку кожного суб'єкта, оптимізувати діяльність, підвищити ефективність роботи, уникнути дублікації діяльності. Вона також сприяє гармонізації та уніфікації стандартів, виявленню кращих практик, технологій і методик та їх поширення для подальшого впровадження.

Важливими етапами у реалізації програм профілактики торгівлі дітьми є вивчення ситуації – визначення масштабів проблеми та тенденцій, групи ризику, корінних чинників виникнення та поширення, проблемних сторін діяльності з протидії тощо; налагодження взаємодії із зацікавленими суб'єктами і спільне вироблення програми чи проекту діяльності з профілактики торгівлі дітьми, за можливості поєднання завдань різних видів профілактики – первинної, вторинної і третинної; моніторинг реалізації програми або проекту та оцінювання ефективності. Залучення дітей як групи ризику, так і потерпілих, до активної соціально значущої діяльності на всіх етапах формування і реалізації програм, із перетворенням їх з об'єктів на суб'єктів діяльності, сприяє досягненню основних цілей програм.

Принцип поваги, охорони та захисту прав людини і прав дитини реалізується на практиці через розгляд проблеми торгівлі дітьми як грубого порушення прав дитини. Це сучасна форма рабства, що перекреслює всі досягнення людства та тягне цивілізацію знову на нижчі ступені розвитку. Це форма насильства, котре може здійснюватись стосовно дитини незалежно від віку, статі, національності чи будь-яких інших ознак. Дотримання цього принципу у здійсненні профілактики торгівлі дітьми дає можливість дітям усвідомити власну гідність та свої права й обов'язки, жити з відчуттям захищеності з боку держави та закону, сприяє формуванню правової культури та, зокрема, правової активності. У третинній профілактиці, спрямованій на запобігання повторному потраплянню в ситуацію торгівлі дітьми, означений принцип передбачає розгляд постраждалих дітей як осіб зі специфічними потребами, профілактичну роботу з опорою на потреби дитини. Усі профілактичні заходи, котрі плануються до впровадження, розглядаються, насамперед, з позиції забезпечення інтересів дітей.

Адресність у профілактичній роботі передбачає, що інформаційна допомога дитині в розвитку її творчої індивідуальності, почуття людської гідності, розуміння свого місця та ролі в суспільстві відіграє вирішальну роль в процесі про-

філактики торгівлі дітьми. Дотримання цього принципу сприяє врахуванню особливих інформаційно-освітніх потреб кожної цільової групи об'єктів, визнаючи їх висхідними для розвитку та моделювання системи профілактики торгівлі дітьми та досягнення очікуваного результату – сформованість знань про проблему; навичок безпечної поведінки, самопомоги; толерантного ставлення до постраждалих від торгівлі дітьми. Ідея принципу полягає у необхідності відкриття перспектив самореалізації та розвитку кожній дитині. Це однаково стосується сфери навчально-виховної діяльності і дозвілля. Особливо важливою є ідентифікація майбутньої професійної визначеності, діагностика нахилів та інтересів до певних видів професійної діяльності разом з отриманням базових практичних знань та вмінь.

Принцип наснаження реалізується шляхом здобуття знань та навичок для подальшого самостійного та зваженого їх використання особою у прийнятті рішень. Кожна людина наснажується діяти, усвідомлюючи свої права та обов'язки в суспільстві, а також можливості реалізації своїх прав та свобод у житті з почуттям власної гідності. Основна ідея наснаження – зміцнити потенціал дитини необхідними знаннями, уміннями, навичками, що дасть їй змогу робити виважені кроки, приймати рішення і нести за них відповідальність, підвищить рівень життєвої активності. Акцентується увага на активному залученні дітей до навчально-виховної діяльності, перетворенні їх з об'єктів на суб'єктів цієї діяльності. Принцип наснаження є ключовим у концепції «допомоги для самопомоги» в роботі з постраждалими від торгівлі людьми та в системі уповноважувальної освіти (empowering education – англ.).

Комплексність профілактичної діяльності виражається у спрямованості на всі чинники, що породжують та сприяють поширенню явища торгівлі дітьми. Дотримання цього принципу уможливорює зниження вразливості груп ризику до потрапляння в ситуації торгівлі дітьми через мінімізацію впливу негативних факторів, зокрема перебування в ситуаціях домашнього насильства, експлуатації дитячої праці, на життя та розвиток особистості.

Системність, відповідно до визначення системи (система – сукупність елементів, які пов'язані між собою і створюють певну єдність) полягає у цілісному та логічному поєднанні елементів профілактики торгівлі дітьми. Системність забезпечує стабільність, регулярність та багатокomпонентність упроваджуваної роботи, відповідно і її ефективність, а також прогнозування подальшої діяльності на основі аналізу отриманих результатів та формування стратегій профілактики торгівлі дітьми на національному, обласному і місцевому рівнях.

Принципи визначають основні вимоги до мети, змісту та методів і форм профілактики торгівлі дітьми.

Мета профілактики торгівлі дітьми – створення оптимальних умов, що забезпечують подолання та/чи мінімізацію руйнівного впливу чинників проблеми торгівлі дітьми, котра загрожує життю, розвитку та соціалізації особистості; виявлення, запобігання і зменшення випадків торгівлі дітьми.

Функціями профілактики торгівлі дітьми є: діагностична, прогностична, консультативна, захисна, соціально-перетворювальна, організаційно-координаційна, виховна. Так, діагностична функція профілактики торгівлі дітьми реалізується через виконання таких завдань: виявляти чинники, що породжують та сприяють поширенню торгівлі дітьми у конкретному соціальному середовищі; визначати особливу групу ризику для проведення вторинної профілактики торгівлі дітьми; визначати категорію дітей для проведення третинної профілактики торгівлі дітьми; визначати індивідуальні та групові потреби цільової групи; досліджувати вплив соціального середовища на прийняття моделей поведінки; визначати позитивний виховний потенціал соціального середовища; досліджувати можливості потенційних суб'єктів профілактики торгівлі дітьми на всіх рівнях взаємодії (місцевому, районному, обласному, національному, міжнародному).

Прогностична функція профілактики торгівлі дітьми проявляється у таких завданнях: передбачати вплив на поведінку дитини та розвиток соціальної ситуації застосовуваних технологій профілактики торгівлі дітьми; прогнозувати успішність впроваджуваної діяльності та необхідність своєчасного внесення змін і коректив на основі аналізу результатів спланованого та системного моніторингу діяльності; передбачати можливі труднощі у здійсненні профілактики торгівлі дітьми та шляхи їх подолання.

Консультативна функція реалізується через виконання таких завдань: надавати рекомендації (поради) учням, батькам, учителям та іншим суб'єктам з питань протидії торгівлі дітьми, організації та здійснення профілактики торгівлі дітьми; надавати необхідні консультації дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Захисна функція відображена у вирішенні таких завдань: формувати правові знання для можливості реалізації своїх прав; забезпечувати дотримання норм охорони та захисту прав дітей; представляти інтереси дітей у різноманітних інстанціях (службі у справах дітей, міліції, суді тощо).

Соціально-перетворювальна функція профілактики торгівлі дітьми проявляється через виконання таких завдань: мінімізувати негативний вплив соціального середовища; стимулювати позитивні моделі поведінки дітей; розвивати здатності особистості до самовизначення, самоорганізації, самодопомоги, самореабілітації; сприяти соціальному і професійному визначенню особистості; сприяти ресоціалізації дітей, котрі потерпіли від торгівлі людьми.

Організаційно-координаційна функція передбачає виконання таких завдань: організовувати, упроваджувати та розвивати систему профілактики торгівлі дітьми; планувати профілактичні заходи, спрямовані на реалізацію визначеної державою та навчальним закладом стратегію профілактики торгівлі дітьми; організовувати та здійснювати заходи, спрямовані на попередження торгівлі дітьми; оцінювати ефективність профілактики торгівлі дітьми з метою подальшого вдосконалення цієї роботи; формувати моделі безпечної поведінки; сприяти впровадженню комплексного підходу в організації системи профілактики торгівлі дітьми; налагоджувати механізми співпраці та взаємодії між різними суб'єктами профілактики торгівлі дітьми; використовувати об'єкт-суб'єктний підхід в організації профілактики торгівлі дітьми; організовувати та сприяти діяльності дитячих громадських шкільних об'єднань (волонтерський рух, шкільні лекторські групи); залучати дітей до суспільно корисних видів діяльності; сприяти організації культурного дозвілля; здійснювати пошук додаткових ресурсів для ефективної профілактики торгівлі дітьми.

Виховна функція профілактики торгівлі дітьми реалізується у таких завданнях: формувати толерантне ставлення до постраждалих від торгівлі дітьми; мотивувати дітей та молодь у разі потреби звертатися за допомогою до представників органів державної влади та громадських організацій; формувати відповідальну поведінку; виховувати правову активність.

Досягнення мети профілактики торгівлі дітьми забезпечується відповідними умовами та через зміст профілактичної роботи відповідно до видів профілактики – первинна, вторинна чи третинна.

Первинна профілактика має більш загальний характер і проводиться з метою інформування про наявність проблеми торгівлі дітьми, шляхи запобігання, правила безпечної поведінки, діяльність органів державної влади, громадських та міжнародних організацій у цій сфері. Вона також спрямована на формування сприйняття проблеми торгівлі дітьми як актуальної для кожної особи, її найближчого оточення та України загалом, а також формування толерантного ставлення до постраждалих від торгівлі дітьми. Об'єктами первинної профі-

лактики торгівлі дітьми є діти, батьки, соціальне оточення дитини, громада. Поширеними методами і формами первинної профілактики торгівлі дітьми є інформування, навчання, консультування, робота в громаді, лекції, конференції, батьківські збори, батьківські лекторії, тематичні дні (тижні, декади, місячники), соціальна реклама тощо.

Вторинна профілактика торгівлі дітьми проводиться для формування навичок безпечної поведінки у дітей групи ризику та їхніх батьків, готовності звертатися за допомогою до органів державної влади та громадських організацій, формування навичок самопомоги. Вона також спрямована на формування сприйняття проблеми торгівлі дітьми як актуальної для кожної особи, її найближчого оточення та України загалом, а також формування толерантного ставлення до постраждалих від торгівлі дітьми. Вторинна профілактика торгівлі дітьми організовується за допомогою таких методів і форм роботи, як інформування, переконання, роз'яснення, вправи, драматизація, приклад, тренінги, лекції, семінари, аналіз конкретних ситуацій, рольові та моделюючі ігри тощо.

Третинна профілактика торгівлі дітьми проводиться з дітьми, котрі постраждали від торгівлі дітьми, та їхніми батьками (якщо вони не були причетні до втягування дитини в ситуацію торгівлі дітьми) з метою уникнення повторного потрапляння в такі ситуації. Важливими напрямками цієї роботи є визначення шляхів самореалізації дитини, сприяння її ресоціалізації, профорієнтація (див. табл. 1). Найуживанішими методами третинної профілактики торгівлі дітьми є переорієнтація і перенавчання, створення виховних ситуацій, показ перспектив, заохочення, інформування, переконання, залучення до різноманітних видів діяльності тощо.

Соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми: проведення послідовної комплексної роботи з дітьми з урахуванням чинників поширення торгівлі дітьми та її наслідків для розвитку особистості, здійснення систематичної інформаційно-просвітницької роботи з батьками, формування готовності педагогічних працівників до профілактики торгівлі дітьми, налагодження взаємодії між різними суб'єктами профілактики торгівлі дітьми.

Інформація щодо організацій, які беруть участь у протидії торгівлі людьми, представлена на сторінках 98–101 в публікації «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»: метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : 11 клас / наук. кер. та ред. І. Д. Зверевої та Ж. В. Петровича. – К. : Основа, 2012. – 132 с.

Таблиця 1

Вид	Об'єкти	Зміст	Методи та форми
Первинна	Діти Батьки Соціальне оточення Громада	Інформування про проблему (зокрема, сутність, масштаби, ризику, наслідки). Роз'яснення правових норм, правил безпечної поведінки. Зміна ставлення до проблеми, постраждалих	Інформування, навіювання, консультування, робота в громаді, лекції, конференції, батьківські збори, батьківські лекторії, тематичні дні (тижні, декади, місячники), соціальна реклама
Вторинна	Діти групи ризику Батьки дітей групи ризику	Формування умінь та навичок безпечної поведінки. Зміна ставлення до проблеми, постраждалих	Інформування, переконання, роз'яснення, вправи, драматизація, приклад, тренінги, лекції, семінари, аналіз конкретних ситуацій, рольові та моделюючі ігри
Третинна	Діти, постраждали від торгівлі дітьми Батьки дітей, постраждалих від торгівлі дітьми	Визначення шляхів самореалізації. Інформування про можливості праці для неповнолітніх. Профорієнтація. Ресоціалізація	Переорієнтація і перенавчання, створення виховних ситуацій, показ перспектив, заохочення, інформування, переконання, залучення до різноманітних видів діяльності

До уваги викладача!

Матеріал, який викладач не встиг подати, пропонується слухачам для самостійного вивчення.

ДОДАТОК ДО ЛЕКЦІЇ

Історії постраждалих від торгівлі людьми¹**Олесь:**

Олесю виповнилося 7 років. Проживав у неблагополучній, багатодітній (четверо дітей) сім'ї. Мати хлопчика в даний час безробітна і хворіє. Батько записаний зі слів. Співмешканець матері часто виїжджав на заробітки, а коли приїжджав, то лише випивав і бив Олесь та його сестер. До того, як мати захворіла, вони зі співмешканцем наймалися на сезонні роботи або допомагали обробляти людські городи. За роботу, яку виконували, з ними найчастіше розраховувались їжею й випивкою. Так батьки почали зловживати алкоголем. Згодом випивали вже постійно, вели аморальний спосіб життя, ображали та били дітей. Вихованням і навчанням батьки не займалися.

У будинку, де мешкала родина (гуртожиток), не було жодних умов для проживання, навчання та виховання дітей. У кімнатах жило по 8–10 осіб, стояв неприємний запах і було брудно. Діти були недоглянутими, постійно голодними. Олесь із сестрами часто спали надворі просто неба, здригаючись від гавкоту собак, голосних звуків, а коли ставало холодно, то ховалися в під'їздах багатоповерхівок. Сусіди кілька разів звертались до голови міської ради, викликали міліцію. Мати неодноразово була попереджена про відповідальність за невиконання батьківських обов'язків. Вона обіцяла виправитись, натомість продовжувала разом зі співмешканцем вести аморальний спосіб життя, дітьми не займалася.

Одного разу вони запросили до себе малознайомих людей: чоловіка на ім'я Олег і жінку Олену, з якими познайомилися на місцевому ринку. Коли було закінчено спиртне, гості сказали, що сходять іще за пляшкою, а дітям куплять солодощі, і запропонували, аби діти йшли з ними й самі собі вибрали хто, що любить. Купивши дітям цукерок, Олег сказав, що зараз діти поїдуть до них у гості, що в них також є малі діти і вони можуть разом гратися. Коли ж діти відмовилися йти з ними і почали проситися до матері, Олег пригрозив їм, сказавши, що, якщо вони з ними не підуть, то їх забере міліція і посадять у тюрму. Спочатку маршруткою, а потім пішки дістались до будинку Олега й Олени. По дорозі їм було заборонено будь з ким розмовляти, можна було лише випрошу-

¹ Історії осіб, постраждалих від торгівлі людьми, які отримали реінтеграційну допомогу від Представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні. Усі імена та власні назви змінено.

вати гроші. Діти відмовлялися, але їм знову пригрозили, а якщо їх хтось про щось запитуватиме, щоб вони мовчали. Уже на наступний день дітей разом з іншими вигнали на вулицю жебракувати. За дітьми постійно стежили Олена або Олег. Якщо помічали, що вони з кимось говорять довго, то сильно били, залишали без вечері. Олесь із сестричками погано харчувалися, їли те, що їм давали люди, а гроші одразу в них забирав Олег. Батьки Олеся довго були в запої, переходячи від одного п'яного застілля до наступного, про дітей і не згадували. Олег і Олена дітей довго переховували в себе, використовуючи для жебракування.

Мати із співмешканцем, оговтавшись від довготривалого запою, згадали про дітей, почали їх розшукувати. Коли ж знайшли, залишили без уваги, кинули напризволяще, продовжуючи пиячити. Через певний час дівчаток і хлопчика знайшли й вилучили з вулиці працівники кримінальної міліції у справах дітей під час проведення чергового рейду, коли вони жебракували. Діти були брудні, голодні й налякані, а Олесь ще й хворий. Олег і Олена виїхали на заробітки. Олеся і сестер за рішенням місцевої міської ради вилучили із сім'ї й направили в тимчасовий притулок для дітей.

Зараз Олесь із сестричками перебуває в притулку для дітей. Їм там надали першочергову допомогу, зробили санітарну обробку, помили, дали чистий одяг і взуття, нагодували. Під час розмови зі старшою із сестер соціальні працівники дізналися, що Олена сказала їй, ніби та говорила з її мамою, що їхня мати має їй віддати певну суму грошей і вони доти жебракуватимуть, доки не назбирають цю суму, але якщо вони ту суму не назбирають, то вона заявить у міліцію і посадить їх у тюрму.

Олесеві подобається в притулку, додому повертатись не хоче, хоче ходити до школи. Для хлопчика важливо, щоб з ним займалися педагоги і психолог, а також придбати для нього одяг та взуття.

Андрій:

Андрій (17 р. 9 міс) виріс у багатодітній сім'ї. Батько постійної роботи не мав, часто виїжджав на заробітки в сусідні області. Згодом почав випивати, в сім'ї були проблеми, безгрошів'я. Мати займалася сільським господарством і вихованням дітей. Після закінчення 9-го класу Андрій вирішив вступати в ПТУ (на плиточника, муляра-штукатур), але провчившись три місяці, змушений був йти заробляти гроші на підтримку сім'ї.

Якось, повертаючись з другом з роботи, побачив на автобусній зупинці оголошення про роботу в Росії. Наступного дня Андрій зателефонував за вказаним телефоном, домовилися про зустріч із Василем, розпитав усе про роботу, оплату, умови. Як з'ясувалося, в Андрія ще не було паспорта, і він подумав, що не зможе поїхати, та Василь його заспокоїв, що це не проблема, що він посприє у виготовленні паспорта. Паспорт був готовий на наступний день, через 2 години, а ще на наступний день вранці він уже їхав у Росію, разом із 16-ма своїми земляками. Коли сідали в автобус, Василь у всіх забрав паспорти, видав гроші на дорогу, потім після чого передав велику пачку грошей своєму напарникові (згодом стало зрозуміло, що це гроші за кожен людину — по 150 \$).

Коли приїхали, з'ясувалося, що робота буде не та, яку пропонували, і вони будуватимуть міст: робота буде лише в нічну зміну й на висоті понад 30 метрів. Поселили всіх разом у вагончиках без жодних побутових умов, які до того ж обігрівалися одним обігрівачем по черзі, тому було дуже холодно.

Робота в Андрія була надзвичайно важкою, в його обов'язки входило: робота у підвішеному стані на висоті 30 метрів, робота з вібратором для розрівнювання бетону, вага якого близько 70 кг. Після такої роботи боліла спина, тремтіли ноги й руки, від недоїдання паморочилася голова, а через місяць утворилася грижа, яка дуже турбувала хлопця. Коли Андрій хворів, все одно був змушений виходити на роботу, медичної допомоги не надавали. Після місяця роботи зарплатні їм ніхто не видав. Через місяць, коли не було грошей на продукти і Андрій запитав про зарплатню, йому пригрозили, що покарають його і здадуть у міліцію.

Наступного місяця їх перевезли в інше місто також будувати міст. Поселили в підвалі, де одночасно перебувало 53 чоловіки: спали на двоярусних ліжках, належних умов для проживання не було, милися з відра, харчувалися один раз, іноді двічі на добу. Працювали по 11–12 годин на добу. Приміщення, де проживали найманці було під охороною, нікого не випускали за територію, на ро-

боту вивозили лише на нічні зміни. Після третього місяця надважкої, понад-нормової нічної роботи хлопець був знесилений, хворий і зневірений.

Одного дня на будівництво приїхала Федеральна міграційна служба й усіх зібрали на перевірку. На тих, у кого не було відповідних документів, наклали штраф, на власника також. Наступного дня власник пригнав мікроавтобус і сказав, що якщо їм тут не подобається, то можуть їхати геть, видав усі паспорти, і Андрій у чому стояв, у тому й поїхав додому, навіть не забрав своїх речей — залишив усе. Додому приїхав у шортах, майці і капцях.

Після повернення організатора виїзду розшукували, але він перетнув кордон і перебуває в Росії. В даний час порушено кримінальну справу за ст. 149 ч. 2 КК України. Від працівників відділу боротьби зі злочинами, пов'язаними із торгівлею людьми (ВБЗПТЛ) дізнався про роботу реінтеграційної програми для постраждалих від торгівлі людьми, і звернувся по допомогу.

Світлана:

У Світлани було важке дитинство: народилася вона в Росії, батьків не пам'ятає взагалі, виховувалася в будинку дитини, але невдовзі заробітчанин, родом із Х. області оформив опікунство над дівчинкою. Відтоді у Світлани розпочалося «нове» життя в Україні, де проживав чоловік зі своєю дружиною (дітей у них не було). Названий батько Світлани періодично їхав у Росію на заробітки, названа мати була вдома, дівчинка вчилася у школі, але за відсутності батька життя її ставало нестерпним через часті сварки і навіть побиття матір'ю. Згодом Світлана сповістила, що «мати» написала відмову від опікунства, і дівчинка перейшла жити в притулок для неповнолітніх.

Після закінчення 9-ти класів вирішила вступити до одного з навчальних закладів міста, щоб здобути спеціальність. Так провчилася майже один рік, але часто пропускала пари, адже зрозуміла, що музика не для неї. У літній період проживала в гуртожитку навчального закладу, мала тижневий досвід роботи в одній із піцерій міста. Літо збігло, залишилося два тижні до навчання, знайома подруга запропонувала підробити нянею дитини, яка проживала в місті Києві, на період відсутності батьків дитини (від'їзд до моря). Світлана погодилася зустрітися з Тетяною, яка була компетентнішою щодо роботи (надалі виступила співучасницею). Тетяна, гарно «розмалювавши» роботу в Києві, вимагала швидкого рішення від Світлани, після чого та все ж таки погодилася.

Наступного дня вже був від'їзд. У потязі Світлана дізналася про зовсім іншу роботу, якою вона має займатися, після чого дівчина дуже розплакалася, але їй пояснили, що зворотного шляху немає. Тетяна почала втішати, запевняючи, що ця справа дуже прибуткова, та й взагалі «час розпочати доросле життя». Світлана була в розпачі, але втекти не мала як, адже Тетяна скрізь її супроводжувала. У Києві дівчат зустрів чоловік Тетяни, який відвіз їх разом на квартиру, де вже було три дівчини. Певний час дівчата проживали разом з Тетяною та її чоловіком, а з 11 години їх під супроводом відвозили на призначені місця

Так продовжувалося доти, доки до міста приїхав брат Тетяни, який став наглядачем для дівчат на іншій квартирі. Вікторові (так звали брата) сподобалася Світлана, і він ставився певною мірою поблажливо до неї, але всі дівчата продовжували працювати в тому ж режимі і з постійним телефонним зв'язком з Тетяною. Одного разу в Світлани з'явився клієнт, який запитав, чи подобається їй така робота, після чого дівчина розплакалася і розказала всю історію подорожі. Тоді олександр (так звали клієнта) назвав свій номер мобільного телефону, запропонувавши допомогу у втечі.

Зранку Світлана розповіла про свій намір своїй колезі Олені, яка була в такій само ситуації. Дівчата вирішили тікати разом. Зібравши деякі речі й діждавшись, коли співучасник Віктора заснув, вагаючись набрали номер телефону Олександра. Так дівчата втекли.

Коли Світлана повернулась до міста Х., невпевнено, але погодилася все розказати поліції. Нині дівчина перебуває в реінтеграційному центрі з надією на покарання злочинців.

БОРОТЬБА З ТОРГОВЛЕЮ ДІТЬМИ: УКРАЇНА

Статистичні відомості за станом на 30 червня 2014 р.

(<http://mom.webbuilding.com.ua/ua/protidiya-torgivli-lyudmi>)

Як свідчать наявні дані, Україна є однією з основних європейських країн вивозу жінок та дітей за кордон з метою примусової проституції та інших форм експлуатації. За період з 2000 по червень 2014 р. Міжнародною організацією з міграції була надана допомога **10,465 особам, що постраждали від торгівлі людьми.**

3 605 неповнолітніх постраждалих 575 є громадянами України та двадцять вісім осіб інших національностей: 22 громадянина Молдови; 4 Російської Федерації, 1 Киргизстану, 1 Нігерії, 1 Афганістану та 1 особа громадянство якої не встановлено.

1. Країни з яких повернулися неповнолітні постраждалі від торгівлі людьми:

Рік Країни призначення	Кількість постраждалих за звітний період												Загалом
	2001 - 2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
В межах України	4	-	2	6	21	19	16	80	49	48	15	-	260
Російська Федерація	18	23	24	28	26	29	29	36	19	14	4	1	251
Туреччина	3	5	8	6	4	1	-	-	-	-	-	-	27
Польща	3	3	3	2	1	6	-	6	1	1	1	-	27
ОАЕ	4	1	-	6	10	-	-	-	-	-	-	-	21
Молдова	-	1	2	-	-	-	1	-	1	-	-	-	5
Ізраїль	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	3
Чеська Республіка	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3
Косово	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Кіпр	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Білорусь	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Італія	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Казахстан	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1

МАТЕРІАЛИ ЛЕКЦІЙ

Афганістан	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Гвінея	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	1
ЗАГАЛОМ:	37	34	39	50	62	56	47	123	70	63	23	1	605

2. Типи експлуатації:

Тип експлуатації	Кількість постраждалих за звітний період										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Загалом
Сексуальна (у тому числі 12 спроб вивозу з метою сексуальної експлуатації у 2006, 11 у 2007, 7 у 2008, 18 у 2009, 16 у 2010, 8 у 2011 та 1 у 2012 році)	28	46	51	43	31	41	19	5	6	-	272
Жебрацтво	7	3	1	4	2	58	19	43	7	-	144
Трудова	4	1	8	9	12	15	12	8	8	1	78
Група високої імовірності потрапляння у трафік	-	-	-	-	-	-	12	2	1	-	15
Змішана	-	-	2	-	2	5	3	1	-	-	13
Порнографія	-	-	-	-	-	3	3	-	-	-	6
Кримінальна діяльність	-	-	-	-	-	1	2	2	-	-	5
Інше	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1

3. Стать неповнолітніх постраждалих:

Стать	Кількість постраждалих за звітний період								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Загалом
Дівчата	54	44	34	75	37	38	6	1	296
Хлопці	8	12	13	48	33	25	6	-	149

лекція 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ТА ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ ЗА ПРОГРАМОЮ «ОСОБИСТА ГІДНІСТЬ. БЕЗПЕКА ЖИТТЯ. ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ»

Актуальність, концептуальна ідея та завдання програми. Теоретико-методологічна основа програми. Ключові поняття програми. Структура програми. Ціннісні орієнтації як базис системи ставлень людини. Ставлення до себе, ставлення до інших, ставлення до діяльності, ставлення до навколишнього світу як базові компоненти програми.

Варіативність програми. Організаційні форми виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми.

Актуальність, концептуальна ідея та завдання програми

Сучасна державна політика України у сфері протидії торгівлі людьми орієнтована на активізацію профілактичної роботи, а саме захист прав людини шляхом розвитку її правосвідомості, формування у підростаючого покоління вмінь об'єктивно оцінювати суспільну небезпеку цього явища. Саме тому розроблення для загальноосвітніх навчальних закладів варіативної програми виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми «Особиста гідність. Безпечна поведінка. Громадянська позиція» є відповіддю на нагальні потреби держави щодо запобігання і подолання торгівлі людьми як деструкції у розвитку суспільства.

Якість соціального виховання залежить насамперед від заданих ціннісних орієнтирів і від того, як вони будуть інтерпретовані у конкретній соціально-педагогічній практиці. У зв'язку з цим, в основу Програми покладено концептуальну ідею, що передбачає зосередження уваги на формуванні в учнів:

- ❖ власної гідності як самоповаги і здатності досягти заслуженого визначення своїх чеснот і зусиль іншими;
- ❖ уміння вирізняти небезпеку й водночас не боятися труднощів, активно користуватися своїми правами; уміння не допускати маніпуляцій з боку інших – однолітків чи старших;
- ❖ умінь ухвалювати виважені рішення в ситуаціях, що можуть призвести до потрапляння в тенета торгівлі людьми;
- ❖ почуття небайдужості до гострих соціальних проблем міжнародного масштабу, як наприклад, проблема торгівлі людьми.

Основне завдання програми: сприяти самопізнанню, самореалізації, самоствердженню і самовдосконаленню особистості у контексті викликів часу.

Виховна робота – один із найважливіших засобів педагогічного впливу на духовне становлення дітей, формування їхньої активної громадянської позиції, необхідна умова збагачення інтелектуального, творчого потенціалу вихованців, найбільш повного розвитку здібностей, талантів в інтересах самої особистості й суспільства.

Організувати систему виховної роботи педагогічно компетентно з урахуванням вимог часу й можливостей школярів досить складно, адже вона вирішує завдання цілісного формування й розвитку особистості. Тому видається надзвичайно важливим комплексний підхід до проведення виховних заходів, що залежить від уміння педагога ставити й вирішувати одночасно різні виховні завдання.

Програма «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» побудована з урахуванням основних підходів і положень програми «Культура життєвого самовизначення», розробленої творчим колективом у рамках проектної діяльності Християнського дитячого фонду (колишня назва Всеукраїнської благодійної організації «Український фонд «Благополуччя дітей»). Водночас, її інноваційність полягає в тому, що вона, з одного боку, фактично є першою спробою представити систему виховної роботи з учнівською молоддю саме у сфері профілактики торгівлі людьми шляхом формування у неї внутрішнього ціннісного стрижня та необхідних життєвих навичок. А з іншого – пропагує новітні засоби технологічного забезпечення виховного процесу.

Теоретико-методологічна основа програми

Теоретико-методологічною основою програми є філософсько-соціологічне розуміння людської діяльності, форм соціальної поведінки людини у різних сферах, ставлення до дитини як суб'єкта власної життєдіяльності, використання у роботі з дітьми системного, особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів.

Принципи побудови та впровадження програми: комплексність, варіативність, послідовність, логічність викладення матеріалу, його поступове ускладнення.

Ключові поняття програми: добро, гідність, безпека, громадянськість, права, обов'язок, відповідальність, цінності, життєві навички та ін.

Ознаками програми є:

- ❖ активізація особистісного потенціалу школярів для самореалізації та самоствердження в різних сферах життєдіяльності; зміцнення сімейних стосунків, становлення адекватної самооцінки (розуміння себе як цінності, людини з правами, свободами, інтересами);
- ❖ актуалізація знань, умінь і навичок школярів щодо критичного оцінювання, ухвалення рішень, управління собою в ситуаціях, що можуть призвести до потрапляння в тенета торгівлі людьми;
- ❖ формування позитивної мотивації школярів до засвоєння інформації щодо протидії торгівлі людьми та сприйняття наявних соціальних послуг у разі потрапляння у складну життєву ситуацію;
- ❖ організація взаємодії, спілкування школярів через залучення їх до навчально-виховної інтерактивної діяльності;
- ❖ використання для формування свідомості школярів та їх безпечної поведінки різних форм і методів роботи.

Підґрунтям адаптивної позитивної поведінки людини є її життєві навички. У змісті програми виховної роботи акцентовано на формуванні таких життєвих навичок, як спілкування, прийняття рішень, критичне мислення, управління емоціями, стресами та конфліктними ситуаціями, формування цінностей тощо. Розвиток саме цих життєвих навичок школяра є важливою умовою профілактики торгівлі людьми в громаді, оскільки готує особистість на порозі самостійного життя до попередження життєвих криз, аморальної чи протиправної поведінки, недопущення маніпуляції тощо.

Базові компоненти програми

Досягнення означених цілей можливе через активне визначення людиною власної системи цінностей, що проявляється у її системі ставлень. Саме тому в основі програми закладено чотири базові компоненти розвитку та становлення особистості:

- ❖ ставлення до себе (особистісне самовизначення);
- ❖ ставлення до інших (самовизначення у сфері комунікації);
- ❖ ставлення до діяльності (поведінкове та професійне самовизначення);
- ❖ ставлення до навколишнього світу (суспільне самовизначення).

Зміст названих вище базових компонентів розкрито у таких тематичних блоках:

- ❖ «Ставлення до себе»: визначення та усвідомлення дитиною власних особистісних якостей, емоційного світу, самооцінка потреб, вироблення власної позиції в системі життєвих цінностей;
- ❖ «Ставлення до інших людей»: формування у школярів толерантного ставлення до інших людей на засадах поваги до їхніх прав та свобод;
- ❖ «Ставлення до діяльності»: підготовка особистості до свідомого вибору професії та безпечного життєвого шляху, до активної діяльності в різних сферах;
- ❖ «Ставлення до навколишнього світу»: усвідомлення культурного розмаїття світу, його багатогранності, розуміння себе як громадянина суспільства, члена міжнародної спільноти.

На виховних заходах вибудовуються соціально очікувані моделі поведінки свідомого громадянина, а також прийнятні дітьми конструктивні стратегії поведінки у небезпечних ситуаціях. Програма передбачає надання школярам аргументованої інформації, що сприяє виробленню у них негативного ставлення до явища торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів, і водночас позитивної мотивації до його запобігання. У зазначеному контексті будуть враховані особливості мотивації сучасних школярів, а особливо учнів старших класів, щодо працевлаштування, навчання, відпочинку за кордоном. Розроблені матеріали допоможуть учням в організації їхнього дозвілля, розвитку ініціатив та реалізації інтересів, виборі майбутньої професії.

Варіативність програми

Провідною характеристикою програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» є її варіативність, що проявляється:

- ❖ по-перше, в оптимальному поєднанні різних організаційних форм і методів виховної роботи;
- ❖ по-друге, у вільному і раціональному визначенні часу (годин), необхідного для розкриття змісту базових компонентів для кожного класу;
- ❖ по-третє, у можливості вибіркового компонування заходів за умов реалізації програми за межами загальноосвітнього навчального закладу.

Педагогічну цінність виховної роботи визначає не кількість заходів, а розмаїтість їхніх форм. Насамперед потрібно забезпечити доцільний взаємозв'язок організаційних форм, їхню цілеспрямованість на досягнення певних виховних завдань у конкретному колективі. Саме за цієї умови кожен з виховних заходів стане необхідною ланкою в єдиному ланцюзі профілактичної роботи щодо торгівлі людьми.

Організаційні форми виховної роботи з питань протидії торгівлі

Організаційними формами виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми (виховними заходами) відповідно до програми є: тематичні виховні години, бесіди, дискусії і диспути, тренінги, станційна гра, соціальний проєкт, усний журнал, конкурс малюнків/плакатів, зустрічі з фахівцями, кіно- та відеолекторій (обговорення фільму); комікси; рольові, ділові (навчальні) та настільні ігри тощо. Виховні заходи об'єднують різні методи роботи: бесіду, тематичне малювання, мозковий штурм, роботу в групах, інформування, переконання, навіювання, роз'яснення, приклади, творчу майстерню, розв'язання складних життєвих ситуацій та ін.

Основний виховний захід (організаційна форма), передбачений програмою, – *тематична виховна година*. Зазначені вище базові компоненти розвитку та становлення особистості (ставлення до себе; ставлення до інших; ставлення до діяльності; ставлення до навколишнього світу) є наскрізними блоками тематичних виховних годин. Для кожного класу розроблено тематичні виховні

години, розраховані на 16–19 годин на навчальний рік. Саме варіативність програми дає змогу обрати оптимальну кількість годин для кожного класу, враховуючи потреби учнівської молоді, рівень її розвитку та соціального досвіду.

Структура програми передбачає можливість її реалізації за межами загальноосвітнього навчального закладу: у позашкільному навчальному закладі, закладі оздоровлення та відпочинку тощо. За таких обставин вибіркове компонування заходів полягає у внесенні до плану виховної діяльності більшою мірою інтерактивних форм роботи: ділові, рольові, станційні та настільні ігри, усний журнал, конкурс малюнків/плакатів, кіно- та відеолекторій (обговорення фільму); комікси тощо.

Запропонована програма виховної роботи має стати поштовхом для творчої діяльності класних керівників, вихователів, соціальних педагогів, психологів, педагогів-організаторів. Матеріали, сценарні плани розроблених заходів – підґрунтя для створення інших організаційних форм з питань протидії торгівлі дітьми: конференцій, правових лекторіїв, вікторин, тематичних вечорів, вечорів запитань та відповідей, літературно-творчих конкурсів; аукціонів знань; інсценувань тощо.

Упровадження в навчально-виховний процес загальноосвітнього навчального закладу програми виховної роботи «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» є ефективним і сучасним елементом профілактики торгівлі людьми в громаді, а також новітнім методом пропагандистсько-просвітницької діяльності в освітньому середовищі.

Представлену програму доцільно розглядати як орієнтир для побудови інших профілактичних програм виховної роботи з дітьми та учнівською молоддю.

лекція 3. ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ «ОСОБИСТА ГІДНІСТЬ. БЕЗПЕКА ЖИТТЯ. ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ»

Сутність та складові стратегії інтерактивного навчання у процесі впровадження програми. Врахування вікових особливостей учнів у виховній роботі з протидії торгівлі людьми.

Базові форми та методи виховної роботи з учнями різних вікових груп (7–11 класи). Робота з батьками як складова виховної роботи з протидії торгівлі людьми.

Сутність та складові стратегії інтерактивного навчання у процесі впровадження програми

Основна місія програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» – не лише дати учасникам конкретні знання з питань протидії торгівлі людьми, а й змінити їхнє ставлення до цієї проблеми, забезпечити формування відповідальної поведінки.

Досягнути цього результату можна, якщо враховувати низку чинників. По-перше, зміст програми має відповідати потребам учасників, стосуватися їхнього повсякденного життя; по-друге, запропонована проблема має зіставлятися із системою їхніх цінностей, світобаченням, етичними переконаннями; матеріал варто подавати відповідно до стратегії інтерактивного навчання. Перші два чинники були враховані авторами у процесі розроблення програми. Останній має забезпечити педагог у процесі її впровадження.

Програма вирізняється такими особливостями:

- ❖ вона становить собою вдале поєднання психолого-педагогічних технологій, методичних розробок та практичних напрацювань, які

сприяють успішному засвоєнню знань з питань протидії торгівлі людьми, відпрацюванню практичних умінь та навичок;

- ❖ у ній передбачено обов'язкове закріплення знань шляхом виконання практичних завдань;
- ❖ програма забезпечує педагогам методичну підтримку (коментарі, інформаційний та роздатковий матеріали);
- ❖ у процесі її реалізації здійснюється різноплановий підхід до навчання учнів: під керівництвом педагога, самостійно, у малих групах із застосуванням інтерактивних методик;
- ❖ у ній відсутня перевірка засвоєних учнями знань та умінь.

Процес реалізації програми вимагає відповіді на три ключові запитання: *хто?* (виконавці), *коли?* (тривалість програми), *як?* (організаційна форма).

Основні виконавці програми – класні керівники, соціальні педагоги, педагогічні організатори, шкільні психологи.

Щодо виконавців, то важливо звернути увагу на один важливий момент: від початку і до кінця з класом має працювати один і той самий педагог, за винятком непередбачуваних обставин. Це зумовлено такими чинниками:

- ❖ по-перше, у програмі більш важливими є не стільки процедура проведення вправи, скільки її обговорення, висновки учасників, до яких педагог повинен апелювати під час опрацювання тем, підкреслюючи тим самим взаємозв'язок між ними;
- ❖ по-друге, коли між учасниками налагоджуються довірливі стосунки, народжуються певні традиції, тому приймати в групу нову людину, тим більше якщо це ведучий, важко.

У ролі консультанта для класних керівників може виступити соціальний педагог, шкільний психолог, які, як правило, мають досвід проведення тренінгових занять, знають етапи розвитку групи, «підводні камені» використання різних форм та методів роботи тощо.

Щодо часу, який можна використати для реалізації програми, то його слід передбачити планом виховної роботи. Оптимальним варіантом, як свідчить досвід, є виховні (інформаційні) години, внесені у навчальний розклад. Звичайно, програма охоплює й інші організаційні форми. Як зазначалося вище, вибіркоче компонування заходів полягає у внесенні до плану виховної

роботи переважно інтерактивних форм роботи: ділових ігор, усного журналу, кіно- та відеолекторіїв тощо.

Відповідь на третє запитання (як?) вимагає розгляду власне загальних положень і процедури проведення тематичної виховної години як основної організаційної форми, передбаченої програмою:

- ❖ хід кожного заняття описано у конспекті. Воно розпочинається вступним словом, передбачає основну частину й підведення підсумків. Такої структури слід дотримуватися постійно;
- ❖ у кожній темі визначено ключові (основні) вправи, які є обов'язковими для виконання, а також зазначено, на які аспекти у вправі потрібно звернути увагу, що змінити, пропустити чи скоротити тощо;
- ❖ послідовність блоків, тем і вправ у темах є логічно обґрунтованою, тому слід її дотримуватися, щоб зберегти ідею програми і досягти потрібних результатів;
- ❖ кожне завдання є регламентованим. Час виконання вправ визначено у процесі їх апробації. Звичайно, у ході проведення заняття можуть виникати об'єктивні та суб'єктивні чинники, які впливають на тривалість вправ. Однак, щоб виконати усе, передбачене планом, варто дотримуватися зазначеного регламенту;
- ❖ можливий і такий варіант – пропонувати учням різні види самостійної роботи (залежно від групи). При цьому до результатів їхньої роботи потрібно обов'язково повертатися на наступних заняттях, приділяючи декілька хвилин, або ж скористатися ними під час виконання завдань нової теми. Це, по-перше, підкреслить важливість виконуваних завдань і, по-друге, ненав'язливий зовнішній контроль поступово привчатиме учнів до самоконтролю та відповідальності;
- ❖ якщо учасники виконують завдання швидше, не варто розтягувати час, а натомість потрібно запропонувати «запасні» вправи, які стосуються теми;
- ❖ кожне заняття вимагає ретельної підготовки педагога. За можливості, варто передбачити запитання, які можуть виникнути в учасників під час заняття. Це допоможе уникнути напруження;
- ❖ ще один аспект, який сприяє ефективнішій роботі на занятті, – розміщення учасників по колу (якщо дозволяють умови). Таке розташування візуально знімає бар'єри (парти) між учнями та

педагогом, ставить їх у рівні позиції і таким чином дає змогу швидше налагодити контакт, бути відкритішими для спілкування.

Базові форми та методи виховної роботи з учнями різних вікових груп (7–11 класи)

Сучасна практика соціально-педагогічної діяльності передбачає використання різноманітних за своїм змістом технологій роботи. Головним питанням, яке стоїть перед практиками соціальної сфери нині, є опанування уміннями і навичками саморозвитку особистості, підвищення рівня соціальної компетентності, що значною мірою вирішується шляхом впровадження інтерактивних технологій.

Йдеться не просто про інтерактивну технологію чи форму, а про інтерактивне навчання із глибоким соціальним змістом. Особливістю інтерактивного навчання є постійна активна взаємодія всіх учасників навчально-виховного процесу: педагогів, учнів і їхніх батьків.

Під навчальними стратегіями ми розуміємо одночасне навчання та вирішення проблем, які виникають під час цього процесу (це, як правило, перегляд установок, цінностей і переконань).

Інтерактивне навчання має непрямий характер. Спочатку учні спілкуються один з одним і з педагогом, а потім їм пропонується усвідомити набутий досвід.

Важливим фактором навчання за інтерактивними технологіями є композиція групи учасників. Зокрема, осмислення та засвоєння нового досвіду значною мірою залежатиме від кількості учнів та їхнього віку.

Мета інтерактивного процесу – зміна та покращення моделей поведінки учасників через трансформацію ставлення до процесу сприйняття, засвоєння інформації. Взаємодія учасників виступає важливим засобом формування в учнівської молоді внутрішнього ціннісного стрижня та необхідних життєвих навичок. Аналізуючи свої реакції і реакції партнера, учасник змінює свою модель поведінки та усвідомлено засвоює її, що дає змогу говорити не лише про інтерактивне навчання, а й виховання.

В інтерактивному процесі розгортається «саме життя», в якому учасники «проживають» конкретну подію, яка спланована, структурована, концентрована. Усе відбувається «тут і зараз». Необхідним елементом такого процесу є рефлексія,

завдяки якій забезпечується «зворотний зв'язок» з учасниками, визначається ступінь засвоєння матеріалу, виникає можливість відстежити та вчасно відреагувати, відкоригувати хід заняття. Рефлексивна робота неминуче створює передумови для життєвого й особистісного зростання.

Німецький дослідник Герберт Гудіонс, який протягом багатьох років займався розробкою інтерактивних методів, зазначав, що ігри та вправи – інструменти, які можна використовувати досить невміло, неефективно, а іноді зі шкідливими наслідками. Саме тому вирішальна умова використання інтерактивних методик – власний досвід участі в інтерактивних заняттях.

Серед основних принципів інтерактивного навчання:

1. *Научіння* – добровільний процес. Щоб відбулось научіння, учасник має бути зацікавлений здобути знання на заняттях. Усе, про що хоче дізнатись, він повинен вивчити сам. А оскільки обсяг отриманих знань визначається ставленням учасника до навчання, завдання педагога – продемонструвати йому необхідність самостійної роботи.

2. *Відповідальність підвищує ефективність навчання.* Коли педагог передає відповідальність за навчання самому учневі, спостерігається зростання обсягу отриманих знань та підвищується ступінь запам'ятовування інформації.

3. *Навчання будується на основі вже наявних знань.* Здатність людини до навчання значною мірою визначається тим досвідом, яким вона вже володіє.

4. *Навчання будується за принципом «від простого до складного».* Якщо педагог передчасно зупиняється на складних питаннях, він ризикує втратити увагу групи і не досягти кінцевої мети. Заняття слід планувати таким чином, щоб поступово знайомити учнів із матеріалом, додаючи нову інформацію.

5. *Кожен засвоює матеріал у своєму темпі.* Хоча педагог і забезпечує створення навчального середовища, швидкість цього процесу значною мірою залежить від членів групи. Зокрема, можна вплинути на темп, об'єднуючи учнів із приблизно однаковими здібностями.

6. *Люди вчатьсЯ краще, коли діють.* Ефективність навчання збільшується прямо пропорційно участі в діяльності – заняття повинні забезпечувати членів групи можливістю перевірки динаміки їх научіння.

Практикою перевірено, що запропоновані вище принципи працюють на те, щоб забезпечити високу ефективність роботи на занятті та сприяти досягненню поставленої педагогом мети. Тому виконання зазначених рекомендацій

допоможе уникнути низки труднощів, які можуть виникнути в процесі реалізації програми.

Останніми роками вітчизняна практика соціально-педагогічної роботи доповнилася ще одним різновидом тренінгової роботи – *соціально-просвітницьким тренінгом*. Такий тренінг призначений для:

- ❖ підготовки фахівців, які працюють із молоддю у сфері освіти, інформаційних технологій, розваг тощо, а також підлітків-інструкторів;
- ❖ оволодіння знаннями;
- ❖ формування умінь, знань та навичок, які сприяють усвідомленому вибору варіантів поведінки;
- ❖ розвитку установок, усвідомлення потреб і мотивів.

Ключові ідеї соціально-просвітницького тренінгу ґрунтуються на теоретичних положеннях бразильського вихователя Паоло Фрейре:

- ❖ освіта ґрунтується на «банківському» підході, коли інформація зберігається у пасивних куточках пам'яті, звільнюючи її;
- ❖ освіта повинна допомагати ставити правильні запитання та надавати можливість будувати схеми для відповіді на них та їх активного вирішення;
- ❖ освіта повинна базуватись на потребах людей та їхньому життєвому досвіді;
- ❖ освітній процес є процесом обміну й діалогу, або відображення та дії.

Згідно з цими ідеями, тренінговий процес реалізується в межах шести тісно пов'язаних між собою компонентів (мета, зміст, методи, учасники, рамкові умови та педагог-тренер), які складають схему педагогічної взаємодії, запропоновану директором Міждисциплінарного центру дидактики вищої школи Більфельдського університету В.-Д. Вебером.

Переваги тренінгу як інтерактивного (суб'єкт-суб'єктного) навчання такі:

- ❖ груповий досвід протидіє відчуженню, допомагає вирішенню міжособистісних питань;
- ❖ група відображає суспільство в мініатюрі;
- ❖ у групі учасники можуть ідентифікувати себе з іншими, що значно підвищує ефективність оволодіння новим досвідом;

- ❖ у групі людина може отримувати нові знання, уміння, навички, експериментуючи з різноманітним матеріалом;
- ❖ у групі людина може отримувати зворотний зв'язок і підтримку з боку інших членів групи.

Свого часу навчальний та виховний ефект групи, тобто основну соціально-педагогічну закономірність, використану надалі в усіх тренінгових групах, застосував на практиці В. Сухомлинський. Усебічний аналіз його педагогічної спадщини та її впливу на становлення тренінгової практики дав змогу визначити основні ідеї проведення тренінгових занять:

- ❖ рівність позицій;
- ❖ визнання активної ролі у процесі пізнання;
- ❖ реалізація активності у вигляді самопізнання, самовираження та самовиховання;
- ❖ актуалізація потенціалу особистості кожного учасника через апеляцію до особистості та її возвеличення шляхом пізнання тощо.

Найбільш популярними методами, які застосовуються у тренінгових заняттях, є: *інформаційне повідомлення, рольова гра, метод кейсів (проблемні ситуації), мозковий штурм (брейнстормінг), дискусія.*

Інформаційне повідомлення – це вербальне надання інформації педагогом. Завдання педагога – донести свої знання до групи. Завдання групи – прийняти та зберегти ці знання. Запорука успішного інформаційного повідомлення чи бесіди – стійкий контакт з аудиторією і компетентність у певній сфері. Таке поєднання не перетворює інформаційне повідомлення на монолог, а робить його цікавим процесом, у який група із готовністю включається. Для успішного використання цього методу педагог має розвивати у собі навички лектора, а саме:

- ❖ дослідження потреб аудиторії (слід визначити межі тієї інформації, яку має знати група. Завдання педагога – знайти ті галузі, де ці інтереси перетинаються, і провести інформаційне повідомлення чи бесіду в такому стилі, який би максимально задовольнив усі вимоги та очікування);
- ❖ перевірка рівня знань (перевірка рівня знань має два елементи, які педагогу слід знати: по-перше, він має оцінити середній рівень знань групи, щоб підібрати матеріал відповідного рівня складності й завдяки цьому зберегти увагу учасників; по-друге, слід урахувати особливості сприймання і розуміння аудиторії).

Рольова гра – це своєрідна імпровізована театральна вистава для розширення досвіду учнів шляхом програвання певної історії. Під час імпровізації пропонується прийняти позицію (роль) когось із учасників, а потім напрацювати спосіб, який приведе цю історію до логічного завершення (гра). Для того, щоб отримати максимальну користь від рольової гри, запропоновані ігрові ситуації мають бути максимально наближеними до реального життя. Інструкція до рольової гри детально описує усі аспекти ігрової ситуації. Разом із тим вона не ставить жорстких умов, які б створювали перешкоди учасникам групи у висловленні свого ставлення стосовно того, як потрібно діяти в ситуації. Використання рольової гри в інтегративному курсі має на меті створення моделей поведінки, характерних для повсякденного життя, для цілком реальних осіб. Слід підкреслити, що саме поведінка, а не вияв творчих здібностей та талантів учасників є основою для подальшої дискусії. Ті учасники групи, які не беруть безпосередньої участі у розігруванні ситуації, виконують функції спостерігачів. Психолого-педагогічний ефект рольової гри зумовлений її життєвістю та новизною переживань. Рольова гра дає розуміння того, як відчувають себе інші люди, потрапляючи у певні ситуації. Це розуміння може стати цінним досвідом навчання: розвиває вміння оцінювати передумови поведінки інших; надає можливість учням засвоїти та закріпити різноманітні моделі поведінки. Також рольова гра допомагає педагогам на практиці закріпити основні теоретичні положення, засвоєні під час інформаційного повідомлення.

У процесі підготовки та проведення рольової гри можливі такі складні моменти: на гру може бути витрачено більше часу, ніж заплановано педагогом; можуть мати місце неконтрольовані емоційні реакції серед учасників; під час розподілу ролей можливі конфліктні ситуації між «акторами». Завершуючи рольову гру, необхідно «вивести учасників з ролі», наголосивши, що вони вже не є її виконавцями.

Достатньо популярними у тренінгових заняттях є *кейси (проблемні ситуації)*. Їх використання в інтегративному курсі ознайомлює старшокласників із ситуаціями та проблемами, в основі яких лежать реальні чи уявні події. Разом із тим метод кейсів дає учасникам змогу діагностувати одну чи декілька проблем, напрацювати шляхи її вирішення та здійснити оцінку запропонованих дій стосовно вирішення проблеми та її наслідків.

Як правило, інформація подається у документальній формі: за допомогою вербальних та візуальних засобів (таких, як відео і/чи показ слайдів). Наприкінці вправи група представляє свої напрацювання, які стають підґрунтям для дис-

кусії. Ілюстративний матеріал має бути переконливим та зрозумілим для учнів. Наприклад, якщо йдеться про нагальні життєві проблеми, то це мають бути проблеми, із якими учні стикаються в реальному житті. Ситуації, навколо яких відбувається обговорення, є достатньо різноманітними і налічують декілька варіантів вирішення. Кейси дають унікальну можливість вивчати складні чи емоційно значущі питання у безпечній атмосфері тренінгу, під супроводом педагога та однолітків, а не у реальному житті, із реальними загрозами та ризиком у випадку хибного рішення. Комунікативна природа методу уможливило швидко, але достатньо важливу оцінку обговорюваних питань та запропонованих рішень. Здатність виявляти, аналізувати та прораховувати кожний крок, який наблизить вирішення проблеми, є однією із переваг кейсів, але водночас одним із його недоліків. Саме тому перед педагогом стоїть надзвичайно важливе завдання детально проаналізувати кожну із запропонованих під час заняття ситуацій та відпрацювати разом з учнями елементи поведінки, необхідні у реальному житті, щоб уникнути можливих розчарувань надалі.

Мозковий штурм (брейнстормінг) є найвільнішою формою дискусії. Його головна функція – генерування ідей, але в жодному разі не аналіз та обговорення запропонованих учасниками рішень. Успіх мозкового штурму залежить від двох головних принципів. Перший із них спирається на теорію синергетики: група може напрацьовувати за спільної роботи ідей вищого класу більше, ніж за індивідуальної роботи тих самих учасників. Це відбувається в силу групової взаємодії та осмислення. Наступний постулат спирається на креативність мислення на момент генерування ідей. На користь використання мозкового штурму під час занять свідчить той факт, що старшокласники мають можливість оволодіти такими навичками, як формування ідей, їх оцінювання та аналіз. Окрім того, під час мозкового штурму створюється своєрідне середовище, у якому старшокласники навчаються спілкуватися, вільно висловлювати свої ідеї без критичних зауважень. Критика у цьому випадку може розцінюватись як неприйняття не стільки ідей, скільки особи, яка цю ідею висуває. Атмосфера, в якій проходить мозковий штурм, дає змогу уникати домінування одного чи кількох членів групи, для цього педагог встановлює схему, згідно з якою учасники висловлюють свої думки по черзі. Ця процедура може призвести до уповільнення процесу, зробивши його більш формалізованим, однак це компенсується завдяки включенню у роботу всіх членів групи. Разом із тим письмове фіксування ідей та пропозицій надихає учасників на подальші роздуми. Існування правил брейнстормінгу слугує умовою його високої ефективності. У процесі колективної роботи зменшується шанс обминати продуктивну

ідею. Він не вимагає високотехнологічного обладнання чи довготривалої підготовки. Одночасно його результати можна швидко оцінити.

Групова дискусія – це вільний вербальний обмін знаннями, ідеями чи думками між педагогом та учасниками групи, обмежений одним запитанням чи темою та побудований у певній послідовності. Важливим елементом дискусії є демонстрування своїх поглядів на те чи інше питання. Водночас вона не повинна перетворюватись на гарячу суперечку. Повністю виключається можливість перебивати одне одного: говорить один – решта слухають. Правила, які педагог повідомляє учням заздалегідь, забезпечують умови, згідно з якими досягається розуміння теми, яка обговорюється. Такий підхід дає учасникам можливість перевірити свої судження і установки стосовно винесених на обговорення питань. Роль педагога у проведенні дискусії наближена до ролі посередника. Він стежить за активністю учасників. Наприкінці дискусії узагальнює основні пункти, висловлені групою, та підсумовує досягнуті висновки. Дискусія дає змогу прояснити (можливо, змінити) думки, позиції та установки учасників групи під час безпосереднього спілкування.

Метод дискусії може бути використаний з метою надання можливості учасникам побачити проблему з різних сторін, що уточнює взаємні позиції, а також як групова рефлексія через аналіз індивідуальних переживань, що згуртовує групу і одночасно полегшує процес саморозкриття учасників.

За формою дискусії поділяються на структуровані та неструктуровані. У структурованих дискусіях тема для обговорення пропонується педагогом. У неструктурованих дискусіях тему ініціюють самі учасники, час дискусії при цьому не обмежується.

Під час використання такого засобу, як «робота в колі» усі учасники групи висловлюють по черзі свої міркування щодо певної ідеї, події чи проблеми. Якщо хтось не готовий висловити свою думку, то педагог пропонує йому подумати, і робота по колу продовжується далі. Коли всі учасники висловлюються, педагог пропонує тим, хто пропустив свою чергу, поділитись своїми міркуваннями з групою. Коло має бути обов'язково замкнене, тобто всі учасники мають висловитися. Такий підхід дає змогу задіяти усіх без винятку, а зважаючи на індивідуальні особливості кожного з учасників, оволодіти необхідними вміннями спілкування тим, хто відчуває в цьому прогалини, та вдосконалити вже наявні.

Одним із ключових методів є *робота в групах*. Цей метод дає можливість за короткий час всім учасникам групи висловити свої думки і сприяє форму-

ванню у них таких важливих якостей та умінь, як вироблення спільного рішення, аргументування своїх поглядів, терпимість до думок та позицій інших.

Робота з батьками як складова виховної роботи з протидії торгівлі людьми

Під час розроблення матеріалів для батьків у рамках упровадження програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» враховано, що найбільший ефект просвітницько-профілактичної роботи з дорослими досягається завдяки використанню активних форм і методів роботи. Тому проведення просвітницької роботи з батьками запропоновано у вигляді тренінгових занять.

Тренінгові заняття – це активні форми роботи з батьками, які уможливають у рамках упровадження цієї програми глибше усвідомлення проблемних ситуацій, зокрема щодо запобігання торгівлі людьми, а також покращення відносин у сім'ї, налагодження ефективної взаємодії в системі «дорослий – підліток». Завдяки цим заняттям дорослі матимуть змогу зрозуміти необхідність набуття відповідних батьківських компетентностей (нових знань, умінь, навичок, досвіду) у вихованні власної дитини, допомоги їй у життєвому самовизначенні (особистісному, професійному, поведінковому й суспільному). Цікаві та добре організовані тренінги інколи можуть зробити неможливе там, де недовірами виявилось багато просвітницьких форм та методів роботи. Важливо, аби участь у тренінгових заняттях брали обоє батьків. Від цього ефективність упровадження програми значно зростає.

Тривалість одного заняття – 90 хв. Відповідно до тих тем, які розглядають діти в рамках упровадження програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція», у кожному блоці розроблено тренінгове заняття і для батьків. Тобто, у кожному класі педагог може організувати та провести як мінімум чотири тематичних тренінгових заняття з батьками. Педагог індивідуально може планувати час на кожну тему, за потреби присвятити більше часу на розкриття того чи іншого питання для батьків.

Особливу увагу потрібно приділити розгляду тематичних блоків у контексті профілактики торгівлі людьми. Для цього вчителів важливо володіти оперативними статистичними даними щодо дотичності проблеми торгівлі людьми до регіону, залучати до проведення зустрічей спеціалістів інших установ й організацій, зокрема громадських, діяльність яких пов'язана із профілактикою

торгівлі людьми.

У межах проведення тренінгових занять з батьками на різних етапах результативним може бути відеолекторій (батькам пропонується перегляд та обговорення фільмів «Станція призначення життя», «Ліля -4-ever».

Алгоритм проведення тренінгових занять для батьків

Тренінгове заняття з батьками об'єднує: знайомство з учасниками, визначення очікувань, установлення правил роботи групи, актуалізацію тематики, а також підбиття підсумків, повернення до очікувань.

На початку заняття важливо присвятити більше часу знайомству батьків, аби не лише краще познайомити їх між собою, а й згуртувати групу. Варіантів знайомств безліч, педагог на власний розсуд може використати будь-яку форму. Надалі, під час наступних занять, якщо група залишатиметься сталою, до ґрунтовного знайомства не буде потреби повертатися. Якщо ж група учасників постійно змінюватиметься, педагогу варто розпочинати тренінг зі знайомства й уведення в групу нових учасників.

Наступним етапом є ознайомлення з темою, планом, цілями та завданнями тренінгу. Чітко сформульована мета тренінгу допоможе легко виконати інколи справді важкі завдання, конкретно відповісти на те чи інше питання, спрямувати роботу з командою в правильне русло. Дуже важливий елемент на початку тренінгу – установлення правил, завдяки яким робота в команді буде ефективнішою, що допоможе налагодити дисципліну (інколи без правил досягнути цього дуже складно), дотримуватися часових рамок, уникати конфліктних ситуацій тощо.

Після етапу знайомства варто запропонувати учасникам висловити свої очікування. Дуже важливо, щоб кожен учасник тренінгу відчув, що його присутність позитивно сприймається командою.

Доречно під час занять використовувати вправи з підвищення активності учасників (руханки), які педагог також обирає на власний розсуд з урахуванням особливостей групи. Деякі приклади структурних вправ (вправи, які сприяють знайомству учасників, з'ясуванню очікувань, прийняттю правил роботи, згуртуванню групи, засвоєнню знань, рухавки, вправи для завершення тренінгового заняття тощо) подано в додатку А інформаційно-методичних матеріалів для роботи з батьками «Творимо разом світ, безпечний для дитини».

Окрім тренінгів, педагог може за бажання та потреби використовувати також інші форми й методи роботи з батьками, зокрема:

- ❖ батьківські збори, клуби, вечори, читання;
- ❖ тематичні, групові та індивідуальні консультації;
- ❖ педагогічні бесіди з батьками;
- ❖ засідання круглих столів, конференції за участі батьків;
- ❖ батьківські університети;
- ❖ кіно-, відеолекторії;
- ❖ інші традиційні й нетрадиційні форми роботи.

Педагогу рекомендовано з самого початку активно мотивувати батьків взяти участь у програмі виховної роботи з питань протидії людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція». Це можливо через залучення батьків до виконання дітьми самостійних творчих завдань програми, ознайомлення та опрацювання роздаткових матеріалів, які заплановані за результатами проведення виховних заходів. Педагогу варто також звертатися зі «Словом до батьків», текст якого розміщено в кінці кожної тематичної виховної години.

практичне заняття 1.

АНАЛІЗ ПРОГРАМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ ЩОДО ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ «ОСОБИСТА ГІДНІСТЬ. БЕЗПЕКА ЖИТТЯ. ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ»

Особливості змістового наповнення тематичних блоків за класами: аналіз насичення й ускладнення матеріалу. Вимоги до рівня досягнень учнів (знання, розуміння, уміння) за тематичними блоками (7–11 класи). Групова робота з текстом програми виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція».

ХІД ЗАНЯТТЯ

■■■ Вступне слово викладача

Викладач звертає увагу слухачів на важливість аналізу програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» у контексті змісту тем занять, об'єднаних програмою, а також насичення й ускладнення матеріалу.

■■■ Робота в групах

I етап

Слухачам пропонується об'єднатися у чотири групи. Кожна група отримує примірники програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (7–10 класи) та завдання ознайомитися з тематикою занять з учнями відповідно до програми й презентувати її:

- 1 група – 7 клас;
- 2 група – 8 клас;
- 3 група – 9 клас;
- 4 група – 10 клас.

II етап

По завершенні кожна група презентує результати своєї роботи всім слухачам.

III Робота в групах

I етап

Слухачам пропонується об'єднатися у чотири групи (за бажанням слухачі можуть змінити групи або залишитися в тих самих). Кожна група отримує завдання проаналізувати насичення й ускладнення матеріалу (7–10 класи) у контексті вимог до рівня досягнень учнів (знання, розуміння, уміння) за тематичними блоками:

- 1 група – блок «Ставлення до себе»;
- 2 група – блок «Ставлення до інших»;
- 3 група – блок «Ставлення до діяльності»;
- 4 група – блок «Ставлення до навколишнього світу».

II етап

По завершенні кожна група презентує результати своєї роботи всім слухачам.

До уваги викладача!

Свої напрацювання слухачі можуть презентувати у вигляді малюнків, таблиць, схем тощо.

Для роботи на занятті доцільно використовувати Витяг з програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (див. Додаток 1).

III Підбиття підсумків

Завершуючи заняття, викладач ще раз наголошує на цілісності програми, особливостях її побудови, насичення матеріалу, ускладнення з метою формування особистісної гідності, громадянської позиції, умінь безпечної поведінки.

ДОДАТОК 1

Витяг з програми «ОСОБИСТА ГІДНІСТЬ. БЕЗПЕКА ЖИТТЯ.
ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ»

Зміст матеріалу

Вимоги до рівня досягнень учнів

7 КЛАС

БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ

ТЕМА 1. Грані особистості.

Що таке особистість. Мій особистісний портрет. Що таке індивідуальність. Чому важливо виявляти свою індивідуальність.

ТЕМА 2. Бути собою.

Як проявляється індивідуальність людини. Що таке образ. Його складові. Що впливає на образ. В чому взаємозв'язок між образом та поведінкою. Як творити власний образ. Що таке «бути собою».

Учень:знає:

- структуру особистості.

розуміє:

- зміст понять «особистість», «гідність», «людська гідність», «особиста гідність», «повага», «самоповага», «образ» (імідж) та його складові;
- важливість «бути собою»;
- основні складові самоповаги; взаємозв'язок поведінки і зовнішнього вигляду у процесі творення власного образу;
- важливість цінувати і поважати самого себе.

ТЕМА 3. Як поважати себе.

Що таке повага і самоповага. Чому так важливо поважати себе. Повага до інших як компонент самоповаги. Людська та особиста гідність.

уміє:

- аналізувати особистісні якості;
- формувати думку про важливість власної індивідуальності;
- характеризувати власну особистість;
- розвивати почуття самоповаги та особистої гідності;
- поводитися в ситуаціях, де порушується особиста гідність;
- поважати особисту гідність інших людей.

БЛОК 2. СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ

ТЕМА 4. Усі ми різні, усі ми рівні.

Чим люди різняться між собою і чим подібні. Що допомагає їм розуміти один одного.

ТЕМА 5. Сім'я в житті людини.

Чому люди створюють сім'ю. Довіра, любов та взаємоповага як основа сім'ї. Як будувати взаємини у сім'ї. Яка сім'я є міцною. Що я можу зробити для зміцнення моєї сім'ї. Моє дерево роду.

ТЕМА 6. Стереотипи та упередження.

Що таке стереотипи, упередження. Чому вони виникають. Як навчитися приймати іншого без упереджень та стереотипів.

ТЕМА 7. Безпека – небезпека.

Що таке безпека. Безпечна та небезпечна поведінка. Правила безпечної поведінки.

Учень:**знає:**

- характеристики, за якими люди різняться та є подібними між собою;
- правила безпечної поведінки у конфліктній та небезпечній ситуаціях;
- шляхи попередження та способи вирішення конфлікту.

розуміє:

- зміст понять «стереотипи», «упередження», «ризик», «безпека», «небезпека», «насильство», «жорстоке поводження», «конфлікт», «небезпечна ситуація»;
- що відмінність та подібність між людьми є основою для взаєморозуміння і ґрунтується на принципах ненасильства;
- значення відмінності та подібності між людьми у процесі розвитку міжособистісних стосунків;
- у чому полягає рівність людей та її цінність на шляху до взаєморозуміння;
- що налагодження довірливих і відповідальних стосунків у сім'ї є одним із важливих факторів зменшення ризику потрапляння у небезпечні ситуації;

ТЕМА 8. Моя поведінка в конфлікті / небезпечній ситуації.

Що таке конфлікт, види конфліктів. Яка ситуація є небезпечною. Причини виникнення міжособистісних конфліктів. Які почуття ми переживаємо під час конфлікту. Як попередити конфлікт. Правила поведінки у конфлікті/небезпечній ситуації.

- що сім'я – це унікальне середовище, в якому кожна людина знаходить захист, підтримку, можливості для творчого розвитку і самореалізації;
- важливість неупередженого ставлення до інших;
- причини виникнення та етапи розвитку конфлікту.

уміє:

- створити Дерево Роду та використовувати його як інструмент аналізу життєвого простору, підтримуючого оточення;
- розрізняти деструктивні стереотипи, що пов'язані з поведінкою в небезпечних ситуаціях, у т.ч. у випадках торгівлі людьми, причини їх виникнення;
- гідно поводитися у конфлікті;
- розрізняти безпеку, небезпеку; безпечно поводитися;
- сказати «ні» у небезпечних ситуаціях;
- ставитися до батьків з повагою, довіряти їм.

БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕМА 9. Як приймати рішення.

Що таке рішення. Послідовність прийняття рішень. Відповідальність за власні рішення. Навчання навичкам прийняття рішень.

ТЕМА 10. Коло мого життєвого досвіду.

Що таке життєвий досвід. Джерела досвіду: спілкування, досягнення, помилки. Вплив досвіду на розвиток моєї особистості.

Учень:

знає:

- різні джерела формування досвіду.

розуміє:

- суть поняття «життєвий досвід»;
- важливість досвіду батьків, дорослих;
- послідовність (алгоритм) прийняття відповідальних рішень;
- важливість особистої відповідальності за ухвалені рішення;
- цінність життєвого досвіду, його значення для становлення та розвитку особистості.

уміє:

- цінувати отриманий досвід; ухвалювати рішення.

БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

ТЕМА 11. Мої права та обов'язки.

Права людини та дитини: історія виникнення та розвитку. Що ми знаємо про права. Що таке обов'язки, які вони бувають. Зв'язок між правами та обов'язками. Усвідомлене використання своїх прав.

ТЕМА 12. Я громадянин світу.

Що означає бути громадянином країни та світу. Загальнолюдські цінності та норми співіснування. Яким я хочу бачити світ завтра.

Учень:**знає:**

- основні права людини, обов'язки громадянина та їх значення для захисту від насильства та протидії торгівлі людьми;
- основні положення Загальної декларації прав людини;
- зміст Конвенції ООН про права дитини, її призначення та можливості реалізації своїх прав.

розуміє:

- поняття «громадянин світу» та що кожен із нас є громадянином світу;
- зв'язок між поняттями «права людини», «права дитини»;
- що права людини є основою вироблення і узгодження стандартів поведінки в сім'ї, школі, суспільстві, у всьому світі.

8 КЛАС

БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ

ТЕМА 1. Розуміти себе.

Самопізнання та самоаналіз як основа розуміння себе. Що таке самооцінка. Потреби і самодисципліна. Мое особистісне зростання.

Учень:**знає:**

- потреби та їх види.

розуміє:

- важливість самопізнання для життєвого самовизначення особистості;
- сутність та особливості процесу самопізнання;
- роль власних можливостей у задоволенні потреб.

уміє:

- адекватно оцінювати себе, узгоджувати свої потреби з власними можливостями.

БЛОК 2. СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ

ТЕМА 2. Дружба, закоханість, кохання.

Що таке справжня дружба, закоханість, кохання. Відповідальність за підтримку та розвиток дружби, кохання. Перше кохання. Цінності кохання.

ТЕМА 3. Спілкування у безпечному Інтернеті.

Небезпека віртуального світу. Правила поведінки у світовій мережі. Переваги та ризики спілкування в Інтернеті. Як захистити себе від небажаного впливу в мережі.

ТЕМА 4. Соціальні ролі (гендерний аспект).

Ролі статі у суспільстві. Гендерні відмінності. Статеворольові стереотипи: їх позитивні та негативні сторони. Як навчитися будувати партнерські стосунки з представниками протилежної статі.

ТЕМА 5. Дитяча праця.

Що таке дитяча праця. Як розрізнити працю та експлуатацію. Пільги для працюючих неповнолітніх. Проблема найгірших форм дитячої праці.

Учень:**знає:**

- взаємозв'язки між поняттями «дружба», «закоханість», «кохання»;
- правила поведіння у світовій мережі;
- положення законодавства України, що захищає працю дітей;
- як діяти у небезпечних ситуаціях.

розуміє:

- сутність дружби і дружніх стосунків;
- відповідальність за підтримку та розвиток дружби;
- що перше кохання – це емоційне надбання кожної людини;
- важливість обережного, відповідального ставлення до кохання як почуття;
- зміст понять «соціальні ролі», «гендер», «гендерні ролі»;
- різницю між поняттями «праця» та «експлуатація»;
- проблему дитячої праці;
- які ризики можуть виникати у мережі Інтернет;
- різні аспекти проблеми рівності чоловіків та жінок, подолання статево-рольових стереотипів;
- глибину укорінення та різноманітність гендерних стереотипів.

уміє:

- відповідально ставитися до власних почуттів і почуттів інших;
- захищати себе від небажаного впливу в мережі;
- поводитися на засадах гендерної рівності, партнерства, поваги до іншої статі;
- запобігати насильству над слабшими;
- позитивно ставитися до отримання соціальних послуг, незалежно від статі.

БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕМА 6. Розв'язання складних ситуацій (проблем).

Що таке проблеми. Чому вони виникають. Види проблем. Як розв'язувати проблеми та долати перешкоди. Розв'язання проблем як джерело життєвого досвіду.

ТЕМА 7. Торгівля дітьми як небезпека життя.

Протидія торгівлі дітьми в Україні. Небезпечні ситуації: шляхи попередження.

Учень:**знає:**

- правила безпечної поведінки; особливості проявів торгівлі дітьми в Україні.

розуміє:

- причини виникнення проблем і шляхи їх вирішення.

уміє:

- аналізувати свої досягнення і помилки та розглядати їх як джерело власного досвіду, який можна застосувати при розв'язанні проблем;
- аналізувати проблему та добирати способи її вирішення чи уникання;
- розпізнавати та аналізувати явище торгівлі дітьми;
- визначати права дітей, що порушуються у ситуації торгівлі дітьми;
- безпечно поводитися та аналізувати небезпечні ситуації.

БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

ТЕМА 8. Розмаїття та єдність світу.

У чому розмаїття світу. У чому цінність життя в спільноті, де є представники різних культур. Що об'єднує людей у світі. Загальнолюдські цінності як основа співіснування.

ТЕМА 9. Міжнародна солідарність проти найгірших форм дитячої праці.

Що таке солідарність. Протидія торгівлі людьми за кордоном. Можливості державних та неурядових організацій за кордоном щодо захисту дитини, яка потерпіла від найгірших форм дитячої праці.

Учень:**знає:**

- умови, які створені в Україні та на міжнародному рівні, щодо захисту дітей від найгірших форм дитячої праці;
- досвід співпраці на міжнародному рівні щодо захисту дітей від найгірших форм дитячої праці.

розуміє:

- поняття «найгірші форми дитячої праці»; вплив загальнолюдських цінностей на співіснування різних культур;
- в чому полягає культурне розмаїття світу;
- яким чином різні культури доповнюють та збагачують одна одну.

9 КЛАС

БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ

ТЕМА 1. Життєві цінності.

Цінності в житті людини. Духовні та матеріальні цінності; життєві цінності. Як вони впливають на моє життя сьогодні та в майбутньому.

ТЕМА 2. Життя як цінність.

Цінність людського життя. Чим цінне моє життя. Його неповторність та неповторюваність.

Учень:розуміє:

- суть поняття «цінність» та джерела формування цінностей;
- що особисті (власні) цінності – це основа життєвого самовизначення, необхідна для повноцінного життя;
- взаємозв'язок між цінностями, поведінкою та цілями;
- цінність людського життя через призму неповторності кожної людини;
- у чому полягає філософський зміст життя;
- цінність життя через розуміння власної неповторності, визначення сенсу свого буття.

уміє:

- співвідносити свої рішення з особистими цінностями.

БЛОК 2. СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ

ТЕМА 3. Як будувати стосунки з іншими.

Основи конструктивної взаємодії. Особиста відповідальність за слова та дії.

ТЕМА 4. Як протидіяти тиску/як сказати «ні».

Що таке вплив та тиск. Їх джерела. Цінності як запорука протистояння тиску та спокусам.

Учень:знає:

- засади та прийоми конструктивної взаємодії в різних життєвих ситуаціях.

розуміє:

- сутність понять «тиск» та «вплив» та їх джерела; що власні цінності – це запорука протидії тиску.

уміє:

- взаємодіяти та спілкуватися з іншими; використовувати у спілкуванні з іншими різні комунікативні позиції;
- протидіяти тиску та ухвалювати відповідальні рішення.

БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕМА 5. Мій добробут.

Добробут у системі людських цінностей. Розуміння добробуту. Роль грошей в житті людини. Раціональне та нераціональне використання коштів. Як будувати свій добробут.

ТЕМА 6. Мій професійний вибір.

Здібності та інтереси. Що таке професійне самовизначення. Класифікація професій. Як обрати професію. Як готуватися до оволодіння обраною професією.

ТЕМА 7. Моє працевлаштування.

Право на працю. Законодавство, що регулює право підлітка на працю. Безпечне працевлаштування. Джерела пошуку роботи. Вимоги до написання резюме.

ТЕМА 8. Моє дозвілля.

Що таке дозвілля. Які види дозвілля існують. Які можливості дозвілля є в громаді. Наслідки небезпечного дозвілля.

Учень:знає:

- про світ професій;
- основи професійного самовизначення та складові успішного професійного вибору.

розуміє:

- роль добробуту в житті людини, залежність добробуту сім'ї від уміння її членів орієнтуватися в цінах на товари й послуги;
- роль грошей в сучасному житті та особисту відповідальність кожного за створення та зміцнення власного і сімейного добробуту;
- взаємозв'язок між особистими цілями та професійним вибором;
- механізм пошуку роботи та законодавство, що регулює права підлітка на працю;
- необхідність раціонального використання вільного часу та планування власного дозвілля.

уміє:

- визначати мотиви, що спонукають людей купувати нові речі;
- визначати коло своїх інтересів як основу професійного самовизначення;
- самостійно формувати власні варіанти змістовної організації дозвілля;
- аналізувати місцеві можливості щодо організації дозвілля.

БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

ТЕМА 9. Суспільство і я.

Що таке соціальні ролі. Мої соціальні ролі. Що таке життєва позиція. Взаємозв'язок соціальної ролі та життєвої позиції. Я – свідомий громадянин. Як я можу проявити свою громадянську позицію.

Учень:знає:

- шляхи вияву громадянської позиції; які соціальні ролі виконують люди у своєму житті.

розуміє:

- сутність поняття «життєва позиція» та яким чином впливає життєва позиція кожної людини на виконання різних соціальних ролей;
- взаємозв'язок соціальної ролі та життєвої позиції.

уміє:

- визначати, які ролі виконує кожен учень у своєму повсякденні;
- розробляти та реалізувати соціальні ініціативи щодо профілактики торгівлі людьми.

10 КЛАС

БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ

ТЕМА 1. Думки про щастя.

Що таке щастя. Моє відчуття щастя. Що мені потрібно для щастя.

ТЕМА 2. Творець своєї долі.

Що таке життєва ціль. Для чого людині потрібно мати життєві цілі. Як визначати життєві цілі. Шляхи досягнення цілі. Я – творець власної долі. Моя життєва перспектива.

Учень:розуміє:

- зміст поняття «щастя» та чинники, які допомагають людині бути щасливою;
- сутність поняття «ціль» та роль цілей в життєдіяльності людини;
- важливість цілепокладання в життєвому самовизначенні.

уміє:

- визначати власні життєві плани, ресурси, що необхідні для досягнення цілей, а також перешкоди, які можуть завадити реалізації мети;
- планувати свої дії для досягнення мети.

БЛОК 2. СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ

ТЕМА 3. Сім'я і довіра.

Сім'я як цінність. Що таке подружнє життя. Якою я уявляю свою майбутню сім'ю. Що означає бути готовим до сімейного життя.

ТЕМА 4. Торгівля людьми як порушення прав людини.

Причини поширення торгівлі людьми. Шляхи потрапляння в тенета торгівлі людьми. Методи вербування та різновиди торгівлі людьми. Які права порушуються у ситуації торгівлі людьми. Сучасні тенденції і причини торгівлі людьми в Україні.

Учень:знає:

- які ризики існують при укладанні шлюбу за кордоном;
- що таке сімейно-шлюбні стосунки, кохання як найбільша цінність сім'ї;
- що таке цінності сім'ї.

розуміє:

- суть поняття «сімейне щастя»;
- відповідальність за вибір майбутнього чоловіка/дружини;
- основні ролі членів сім'ї, їхні обов'язки; важливість готовності до шлюбу та критерії такої готовності;
- особливості прояву торгівлі людьми в Україні, сучасні тенденції, причини цього явища, шляхи потрапляння в небезпечну ситуацію.

уміє:

- формувати «образ» майбутнього супутника життя;
- визначати, які права порушуються в ситуації торгівлі людьми;
- безпечно поводитися.

БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕМА 5. Протидія негативним явищам у суспільстві.

Сутність негативних явищ. Критичне ставлення до негативних явищ. Самостійний свідомий вибір.

Учень:знає:

- види діяльності у сфері дозвілля з точки зору сильних сторін та можливих ризиків для людини.

розуміє:

- особливості сучасних негативних явищ і їх вплив на стан здоров'я, а також майбутнє людини загалом;

ТЕМА 6. Безпечне та корисне дозвілля.

Що таке вільний час. Безпека під час дозвілля. Корисна діяльність у сфері дозвілля: види та функції. Моя участь в організації дозвілля.

- що таке вільний час (дозвілля) та його функції;
- причини, з яких надаються переваги тим чи іншим видам дозвіллевої діяльності;
- можливі ризики для людини певних видів дозвіллевої діяльності (шкода здоров'ю, ситуації насильства, експлуатації, торгівлі людьми тощо).

уміє:

- визначати власну життєву позицію щодо негативних явищ;
- критично ставитися до таких негативних явищ, як вивезення людей за кордон, азартні ігри тощо.

БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ**ТЕМА 7. Поїздка за кордон: за і проти.**

Сильні і слабкі сторони працевлаштування, навчання, шлюбу, перебування за кордоном. Легальне та нелегальне перебування в іншій країні. Що необхідно людині для успішного працевлаштування за кордоном.

ТЕМА 8. Міжнародне законодавство щодо протидії торгівлі людьми, різних форм експлуатації.

Міжнародні і національні документи щодо протидії торгівлі людьми.

ТЕМА 9. Міжнародне співтовариство у боротьбі проти торгівлі людьми.

Що таке міжнародне співтовариство. Засади міжнародного співіснування. Можливості людини як члена міжнародної спільноти.

Учень:знає:

- основні міжнародні документи щодо протидії торгівлі людьми, міжнародне законодавство стосовно протидії торгівлі людьми, основні національні закони, які захищають громадянина України від торгівлі людьми, основи міжнародного співтовариства та його діяльність щодо протидії торгівлі дітьми;
- що необхідно людині для успішного працевлаштування за кордоном;
- які типові труднощі можуть спіткати людину за межами своєї країни;
- основні інститути міжнародного співтовариства, які працюють у напрямі протидії торгівлі людьми.

розуміє:

- поняття «міжнародне співтовариство»;
- проблему торгівлі людьми;

	<ul style="list-style-type: none"> - вимоги щодо організації поїздки за кордон з метою працевлаштування, навчання, шлюбу; - що таке легальне та нелегальне перебування в іншій країні. <p><u>уміє:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - толерантно ставитися до тих, хто збирається за кордон, і до потерпілих від торгівлі людьми.
--	--

11 КЛАС

ТРЕНІНГ 1. ОСОБИСТІСНА ГІДНІСТЬ

<p>Значення життєвих цінностей, гідної поведінки для життєвого благополуччя. Шляхи особистісного зростання.</p>	<p>Учень:</p> <p><u>знає:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - можливі шляхи особистісного зростання. <p><u>розуміє:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - поняття «гідність», «людська гідність», «особиста гідність»; - значимість гідної поведінки; - прагнення до особистісного зростання для життєвого благополуччя. <p><u>уміє:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - аналізувати свої переконання та життєві цінності; - впевнено поводитися та має стійке бажання до змін; - розвивати особистісний потенціал.
---	--

ТРЕНІНГ 2. БЕЗПЕКА ЖИТТЯ

Сутність торгівлі людьми як комплексної проблеми та особливої форми насильства. Можливості державних установ та неурядових організацій щодо протидії торгівлі людьми, захисту прав дітей. Безпечна поведінка в різних життєвих ситуаціях.

Учень:розуміє:

- сутність торгівлі людьми як комплексної проблеми та особливої форми насильства.

уміє:

- використовувати можливості державних установ та потенціал неурядових організацій для захисту своїх прав та прав інших людей в протидії торгівлі людьми;
- безпечно поводитися та протидіяти торгівлі людьми в різних ситуаціях, у т.ч. під час перебування за кордоном;
- формувати активну позицію щодо захисту своїх прав та прав інших людей.

ТРЕНІНГ 3. ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ

Сутність і роль громадянської позиції в житті людини. Формування власної громадянської позиції. Участь у житті суспільства шляхом розроблення та реалізації соціальних ініціатив щодо протидії торгівлі людьми.

Учень:розуміє:

- сутність понять «громадянськість», «громадянська позиція»;
- важливість визначення та формування власної громадянської позиції;
- значущість позитивної оцінки для особистості.

уміє:

- формувати позитивну самооцінку та виявляти власну громадянську позицію;
- планувати конкретні дії;
- узагальнювати та аналізувати набутий життєвий досвід.

практичне заняття 2.

ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК ПРОГРАМИ «СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ»: ЛОГІКА ПОБУДОВИ ТА ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ (7 – 10 КЛАСИ)

Ознайомлення з ключовими поняттями, логікою побудови занять, інформаційними матеріалами для педагога тематичного блоку. Апробація ключових вправ тематичних виховних годин.

ХІД ЗАНЯТТЯ

■■■ Вступне слово викладача

Викладач ще раз звертає увагу слухачів на те, що основним виховним заходом програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» є тематична виховна година. Він наголошує на тому, що тематичний блок «Ставлення до себе» допомагає дитині визначити та усвідомити власні особистісні якості, особливості свого емоційного світу, оцінити свої потреби, визначити власну позицію в системі життєвих цінностей.

■■■ Робота в групах

I етап

Слухачам пропонується об'єднатися у шість груп. Кожна група отримує примірники програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (7–10 класи) та завдання:

- 1 група – ознайомитися з логікою побудови занять, їхньою структурою за темами блоку «Ставлення до себе» з сьомого по десятий клас;
- 2 група – визначити ключові поняття тематичного блоку «Ставлення до себе» з сьомого по десятий клас, пояснити послідовність та доцільність їх уведення;
- 3 група – визначити, які типи вправ пропонуються для практичного опрацювання в кожному класі (з сьомого по десятий);
- 4 група – проаналізувати інформаційні матеріали для педагогів, які надаються після кожної теми блоку «Ставлення до інших», з метою глибшого усвідомлення теми шляхом її самостійного опрацювання;
- 5 група – ознайомитися з роздатковими матеріалами, які пропонується використовувати під час проведення окремих вправ тематичного блоку «Ставлення до себе»;
- 6 група – розглянути «Слово до батьків», яке подається після кожної теми блоку «Ставлення до себе», проаналізувати завдання для батьків, аргументувати доцільність залучення батьків до виховної роботи.

II етап

По завершенні кожна група презентує результати своєї роботи всім слухачам.

До уваги викладача!

Ця частина заняття є дуже важливою і потребує достатньої тривалості часу (I етап – 20–30 хв; II етап – 30–40 хв). Свої напрацювання слухачі можуть презентувати у вигляді малюнків, таблиць, схем тощо.

Викладач ще раз наголошує на тому, що програма виховної роботи «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» є комплексною, а отже, і викладання тематичного блоку «Ставлення до себе» має певну логічну послідовність, яку не можна порушувати.

III Ознайомлення з ключовими вправами тематичних виховних годин

Викладач знайомить слухачів із ключовими вправами тематичного блоку «Ставлення до себе» за кожною конкретною темою з сьомого по десятий клас.

До уваги викладача!

Ключовими вправами тематичного блоку «Ставлення до себе» є:

7 клас

Тема: Грані особистості

- Творча майстерня «Піраміда індивідуальності» (методичний посібник для 7 класу, с. 9)

Тема: Бути собою

- Презентація «Хто ж я такий?» (там само, с. 19)
- Вправа «Бути собою» (там само, с. 20)

Тема: Як поважати себе (1 частина)

- Творче завдання «Чому я заслуговую на повагу (там само, с. 27)
- Інформаційне повідомлення «Повага» (там само, с. 28, 31)
- Вправа «Чарівна скринька» (там само, с. 29)

Тема: Як поважати себе (2 частина)

- Мозковий штурм «Гідність – це ...» (там само, с. 36)
- Інформаційне повідомлення «Людська та особиста гідність» (там само, с. 42)
- Вправа «Відчуття особистої гідності» (там само, с. 36)

8 клас

Тема: Розуміти себе (1 частина)

- Мозковий штурм «Що людині важливо знати про себе?» (методичний посібник для 8 класу, с. 8)
- Вправа «Хто Я?» (там само, с. 9)

Тема: Розуміти себе (2 частина)

- Інформаційне повідомлення «Різновиди потреб людини» (там само, с. 17)
- Самостійна робота «Автопортрет» (там само, с. 17)
- Вправа «Прийняття себе» (там само, с. 18)

Тема: Розуміти себе (3 частина)

- Вправа «Формула успіху» (там само, с. 24)
- Вправа «Маленькі успіхи» (там само, с. 25)

9 клас

Тема: Життєві цінності (1 частина)

- Вправа «Незакінчені речення» (методичний посібник для 9 класу, с. 8)
- Вправа «Цінності» (там само, с. 9)
- Вправа «Ціннісні орієнтації» (там само, с. 10)

Тема: Життєві цінності (2 частина)

- Вправа «Цінності і поведінка» (там само, с. 21)
- Вправа «Мої цінності, мої цілі» (там само, с. 22)

Тема: Життя як цінність (1 частина)

- Інформаційне повідомлення «Суттєві особливості людського життя» (там само, с. 33–36)
- Вправа «Колесо мого життя» (там само, с. 33)

Тема: Життя як цінність (2 частина)

- Вправа «Аукціон» (там само, с. 40)
- Вправа «Я – подарунок для людства» (там само, с. 42)

10 клас

Тема: Думки про щастя

- Вправа «Щастя – це ...» (методичний посібник для 10 класу, с. 8)
- Керована дискусія «Думки про щастя» (там само, с. 9)

Тема: Творець своєї долі (1 частина)

- Вправа «Ціль – це...» (там само, с. 19)
- Вправа «Плани на майбутнє» (там само, с. 20)

Тема: Творець своєї долі (2 частина)

- Вправа «Мої ресурси» (там само, с. 23)
- Вправа «План дій» (там само, с. 24)

Тема: Творець своєї долі (3 частина)

- Притча «Як жаба досягла своєї цілі» (там само, с. 29)
- Вправа «Зустріч однокласників через 10 років» (там само, с. 29)

III Опрацювання окремих вправ тематичного блоку «Ставлення до себе»

На занятті доцільно провести вправи:

- ❖ «Піраміда індивідуальності» або «Футболка» (за вибором викладача – методичний посібник для 7 класу, с. 9–10)
- ❖ «Формула успіху» (методичний посібник для 8 класу, с. 24)
- ❖ «Цінності», «Ціннісні орієнтації» (методичний посібник для 9 класу, с. 9–10)
- ❖ «Плани на майбутнє» (методичний посібник для 10 класу, с. 20)

До уваги викладача!

Ураховуючи тривалість часу, що залишився на виконання цього завдання, і рівень підготовленості групи, викладач має сам обрати одну або декілька вправ для детального опрацювання.

III Підбиття підсумків

Завершуючи заняття, викладач ще раз наголошує, що блок «Ставлення до себе» має допомогти учням: аналізувати власні особистісні якості; формувати думку про важливість власної індивідуальності; розвивати почуття самоповаги та особистої гідності; поводитися в ситуаціях, де порушується особиста гідність; поважати особисту гідність інших людей; визначати власні життєві плани, ресурси, що необхідні для досягнення цілей, а також перешкоди, які можуть завадити реалізації мети; планувати свої дії для досягнення мети.

ДОДАТОК 2

ВПРАВИ, ЯКІ ДОЦІЛЬНО ПРОВЕСТИ НА ПРАКТИЧНОМУ ЗАНЯТТІ

До теми «Грані особистості» (7 клас)

III Творча майстерня «Піраміда індивідуальності» (10 хв)

Педагог наголошує, що в житті серед безлічі різноманітних предметів та явищ є такі, які більш за все привертають нашу увагу, викликають **інтерес** – бажання детальніше зрозуміти й пізнати окремі об'єкти чи види діяльності. Роль інтересів полягає в тому, що вони стимулюють особистість до діяльності у певному напрямі, змушують її шукати шляхи, засоби задоволення певних потреб.

Педагог роздає учням розгортки тригранної піраміди і пропонує їм подумати, що їх найбільше цікавить, тобто визначити свої пріоритетні інтереси та уподобання, і в формі певного малюнка зобразити їх на кожній грані піраміди.

До уваги педагога

Для прикладу педагогові доцільно продемонструвати свою «піраміду індивідуальності», на якій можуть бути зображені книга (любить читати), намет (цікавиться подорожуванням), квіти (займається їх розведенням) тощо.

Після завершення роботи педагог пропонує учням зігнути розкладку піраміди на гранях, поставити готову піраміду на парту, уважно розглянути її та порівняти з пірамідами своїх однокласників. Якщо однакових пірамід не виявиться, він запитує в учнів, про що це може свідчити.

Педагог пропонує учням подумати, як вони розуміють слова «неповторна кожна людина». Після обговорення педагог підкреслює, що у роздумах учнів звучало слово «індивідуальність», і пропонує детальніше поговорити про це.

До теми «Розуміти себе» (3 частина, 8 клас)

III Вправа «Формула успіху» (15 хв)

Педагог запитує дітей:

- ❖ Що є складовими успіху? (або Що необхідно для того, щоб досягнути успіху?)

На основі відповідей учнів він резюмує: «Очевидно, що успіху досягає людина, яка знає, чого вона хоче, реально оцінює свої можливості, якості, не заціклюється на власних недоліках, а намагається їх виправити і, звичайно, ставить перед собою завдання, які відповідають рівню її можливостей. З іншої сторони, досягаючи більшого успіху, людина стає впевненішою у собі, вірить у свої можливості, а отже її самооцінка підвищується».

На думку класика психології У. Джемса, залежність між цими поняттями відображається формулою:

$$\text{Самооцінка} = \frac{\text{Успіх}}{\text{Домагання}}$$

До уваги педагога

Педагогу необхідно уточнити, як учні розуміють зміст понять формули.

Рівень домагань – рівень труднощів, досягнення якого є загальною метою майбутніх дій (ідеальна мета).

Успіх – позитивний наслідок роботи, справи.

Далі педагог пропонує дітям взяти аркуш паперу і в центрі написати велику літеру «Я». Наступне завдання, яке потрібно виконати учням, – назвати якомога більше сфер життєдіяльності, де це «Я» може бути реалізоване, і визначити «бажане Я» (які якості, здібності можуть допомогти досягнути успіху) та «небажане Я» (які якості можуть завадити у досягненні успіху) для кожної сфери. Важлива умова – сфери повинні бути цілком реальні. Для цього учням слід провести лінію від «Я», центра особистісного Всесвіту, намалювати квадратик або кружечок і написати назву сфери, а під нею «бажане Я», «небажане Я».

Запитання для обговорення:

- ❖ Скільки сфер ви змогли виділити?
- ❖ Чи є серед виділених сфер та, в якій ви впевнені, що обов'язково досягнете успіху? Прокоментуйте відповідь.
- ❖ Які особисті ресурси вам у цьому можуть допомогти?

Після обговорення педагог просить учнів відкласти цю «зоряну карту» свого життя і подивитися на неї трохи зверху, ніби зі сторони. Він наголошує, що на ній відображено багато можливостей для того, щоб досягнути успіху, і що ця карта не може бути картою невдахи, неуспішної людини. Нею потрібно тільки зуміти скористатися.

До теми «Життєві цінності» (1 частина, 9 клас)

III Вправа «Цінності» (10 хв)

Наступна вправа допоможе глибше усвідомити сутність поняття «цінності».

До уваги педагога

Для виконання вправи «Цінності» необхідно підготувати:

- для першого етапу – 2 паперові купюри вартістю 1 гривня та 5 гривень;
- для другого етапу – 2 грошові одиниці вартістю 1 гривня, одна з яких буде мати не тільки вартісну цінність, а й буде цінною, наприклад, як ювілейна чи рідкісна монета.

Педагог розпочинає з того, що кладе на столі дві паперові купюри різної вартості (наприклад, 1 гривня і 5 гривень). Він запрошує бажуючого підійти до столу і пропонує йому вибрати одну з них. Після того, як учень визначився з вибором, педагог запитує, на основі чого він зробив цей вибір (більша вартість купюри).

Потім педагог кладе на стіл паперову гривню та 1 гривню – ювілейну монету. Запрошує бажуючого підійти до столу і пропонує йому вибрати одну з них. Коли учень визначився з вибором, педагог запитує, що лежить в основі його вибору.

До уваги педагога

Підсумовуючи відповідь учня, потрібно звернути увагу підлітків на триаду, яка лежить в основі вибору: *важливість (значимість) задоволення потреби – ціль – цінність*.

Педагог пише слово «цінності» на дошці та пояснює, що поняття «цінність» має декілька значень. Одне з них – реальна вартість предмета у грошовому вираженні. Інше значення – значимість предмета для задоволення потреб людини.

У другій ситуації учасник обрав ювілейну монету, бо, наприклад, значимість для нього полягає в тому, що вона задовольняє його потребу зібрати колекцію ювілейних монет (ціль), якої він прагне; і це є цінним для нього.

Цінність – властивість чого-небудь задовольняти прагнення людини, що таким чином робить цей предмет цінним.

У широкому значенні розрізняють матеріальні та духовні цінності.

Педагог пропонує учням навести приклади того, що має цінність, але що не можна побачити або до чого не можна доторкнутись (відповіді можуть бути такі: любов, чесність, дружба, доброта, працьовитість, талант тощо).

Відповіді педагог записує на дошці.

Потім він пропонує трьом учням вибрати з цих духовних цінностей по одній і пояснити, чому вони вважають, що це важливо.

До уваги педагога

Записуючи відповіді підлітків, варто акцентувати увагу учнів, що одна і та сама духовна цінність має різну значущість для різних людей.

III Вправа «Ціннісні орієнтації» (22 хв)

Педагог говорить: «Ми з вами назвали деякі духовні цінності. Зараз ми ознайомимось з переліком, який становить основу системи ціннісних орієнтацій особистості. Така система визначає світогляд та життєву концепцію людини, чого людина прагне в житті та як ставиться до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, навіщо робить ті чи інші вчинки».

Педагог роздає учням бланки з переліком цінностей (див. Роздатковий матеріал). Просить підлітків прочитати їх, при потребі пояснює, що означають перелічені цінності.

Далі він пропонує учням вибрати (час виконання: 7 хв):

а) 10,

а потім

б) 5 цінностей і пронумерувати їх за ступенем значущості для них.

На наступному етапі педагог роздає учням по 3 маленьких аркуші паперу і пропонує написати на кожному з них по одній з найбільш пріоритетних для них

цінностей.

Після цього педагог просить віддати йому по одному аркушу, на якому написано таку цінність, яку порівняно з іншими можна досить легко віддати.

Потім педагог просить учнів віддати йому ще по одному аркушу, залишивши, таким чином, листочок, де написано найбільш значущу для них цінність.

На наступному етапі педагог пропонує учням назвати ті цінності, що залишилися у кожного (відповіді записуються на ватмані чи дошці), і пояснити, чому вони залишили саме цю цінність.

До уваги педагога

На даному етапі не слід поспішати. Уважно вислухайте всіх бажаючих!

Запитання для обговорення:

- ❖ Що ви відчували, коли педагог запропонував віддати аркуш із написаною цінністю, а потім ще один?
- ❖ Яку інформацію для роздумів ви отримали, виконуючи цю вправу?
- ❖ Чому важливо в житті мати особисті цінності?
- ❖ Як ви вважаєте, під впливом чого формуються цінності? (Відповідь: сім'я, релігія, культура, друзі, засоби масової інформації тощо.)
- ❖ Чи змінюються з часом цінності? (Деякі цінності є базовими, центральними; вони практично не змінюються упродовж життя, інші ж цінності будуть трансформуватися.)
- ❖ Як ви гадаєте, як би ви проранжували такі самі цінності через 5 або 10 років?
- ❖ Як ви вважаєте, цінності впливають на поведінку людей, їхнє життя? (Цінності визначають ті мотиви, якими особистість керується у своїй поведінці стосовно себе та інших.)
- ❖ Яке значення має усвідомлення особистих цінностей для життєвого самовизначення?

До уваги педагога

Під час обговорення необхідно звернути увагу учнів на те, що цінності є важливою складовою поведінки. Вони розкривають сутнісні характеристики людини, є неповторними та унікальними, як і кожна особистість.

Не пізнавши своїх цінностей, людина не зможе визначити пріоритети, чітко сформулювати цілі своєї діяльності й усього свого життя. Усвідомлення власних цінностей дозволяє людині по-новому подивитися на себе й оточуючих і реалізувати власний творчий потенціал.

До теми «Творець своєї долі» (1 частина, 10 клас)

III Вправа «Плани на майбутнє» (30 хв)

I етап (час проведення: 15 хв)

Педагог просить учнів взяти ручку та папір, влаштуватися зручніше і, не ставлячи перед собою ніяких обмежень, змалювати своє майбутнє життя так, як вони хотіли, щоб воно склалося, з тими дорогами, якими вони хотіли б пройти, з тими вершинами, на які б хотіли піднятися. Він пропонує почати роботу зі списку того, про що вони мріють, ким хочуть стати, якими хочуть стати, де жити, чим займатися, що мати. На виконання завдання пропонується 10 хв. Педагог просить учнів дати волю своїй уяві та відкинути будь-які обмеження.

Записуючи те, чого б діти хотіли досягнути в житті, вони мають дотримуватися таких правил:

- 1) формулюйте свої мрії в позитивних термінах, не пишiть, чого б ви не хотіли, але тільки те, чого ви прагнете;
- 2) цілі повинні бути дуже конкретними (наприклад, я хочу скласти іспит з математики на 10 балів);
- 3) важливо формулювати такі цілі, досягнення яких в принципі залежить від вас, не треба розраховувати на те, що хтось щось повинен зробити;
- 4) результати ваших цілей повинні приносити користь і вам, і іншим, вони мають бути «екологічно чистими».

До уваги педагога

Правила повинні бути не тільки озвучені, але й зафіксовані на папері (дошці), щоб учні змогли до них повернутися.

II етап (час проведення: 5 хв)

Після виконання завдання педагог просить учнів проглянути складений раніше список і визначити *часовий проміжок* реалізації їхніх цілей: мати все, що написали, незабаром або, навпаки, їхні цілі належать до вельми віддаленого майбутнього. Відповідно, у першому випадку це будуть короткотривалі цілі, їх учні позначають літерою **К**, у другому – довготривалі – позначаються буквою **Д**.

III етап (час проведення: 10 хв)

На наступному етапі педагог просить зі всього того, що учні написали, вибрати *одну найважливішу на цей місяць (рік) ціль*, ту, у випадку реалізації якої, вони зможуть отримати найбільше задоволення, те, що їх більше за все хвилює. Далі педагог дає учням завдання: написати не менше трьох аргументів, чому ця ціль є такою важливою для них.

До уваги педагога

Педагог робить наголос на тому, що людина може досягти всього, чого завгодно, якщо у неї є для цього серйозні внутрішні підстави, упевненість в необхідності досягнення мети, результату. Ці підстави відрізняють просто інтерес від суб'єктивної необхідності, обов'язковості цього досягнути. Якщо людина точно знає, чому щось так важливо для неї, то знайде шлях, як до цього прийти. У цьому сенсі «чому» набагато важливіше, ніж «як».

Основну мету учні мають перевірити через призму сформульованих вище правил. Якщо з'явиться необхідність щось виправити, треба ці виправлення внести.

Педагог може проілюструвати виконання завдання таким прикладом:

У дівчини є ціль – покращити свою оцінку з математики. Чому для неї це важливо? Відповіді-аргументи:

- знання математики потрібні їй для вступу до ВУЗу;
- у неї завжди були високі оцінки з математики;
- довести і собі, і батькам, що в неї є здібності з математики тощо.

практичне заняття 3.

ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК ПРОГРАМИ «СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ»: ЛОГІКА ПОБУДОВИ ТА ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ (7 – 10 КЛАСИ)

Ознайомлення з ключовими поняттями, логікою побудови занять, інформаційними матеріалами для педагога тематичного блоку. Апробація ключових вправ тематичних виховних годин.

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово викладача

Викладач наголошує на тому, що тематичний блок «Ставлення до інших» формує в учнів вміння толерантно ставитися до інших людей на засадах поваги до їхніх прав та свобод.

III Робота в групах

I етап

Слухачам пропонується об'єднатися у шість груп. Кожна група отримує примірники програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (7–10 класи) та завдання:

1 група – ознайомитися з логікою побудови занять, їхньою структурою за темами блоку «Ставлення до інших» з сьомого по десятий клас;

2 група – визначити ключові поняття тематичного блоку «Ставлення до інших» з сьомого по десятий клас, пояснити послідовність та доцільність їх уведення;

3 група – визначити, які типи вправ пропонуються для практичного опрацювання в кожному класі;

4 група – проаналізувати інформаційні матеріали для педагогів, які надаються після кожної теми блоку «Ставлення до інших», з метою глибшого усвідомлення теми шляхом її самостійного опрацювання;

5 група – ознайомитися з роздатковими матеріалами, які пропонується використовувати під час проведення окремих вправ тематичного блоку «Ставлення до інших»;

6 група – ознайомитись із «Словом для батьків», яке розміщене після кожної теми блоку «Ставлення до інших» з сьомого по десятий клас, проаналізувати завдання, які пропонуються батькам, аргументувати доцільність залучення батьків до виховної роботи.

II етап

По завершенні виконання завдання кожна група презентує результати своєї роботи всім слухачам.

До уваги викладача!

Ця частина заняття є дуже важливою і потребує достатньої тривалості часу (I етап – 20 – 30 хв; II етап – 30 – 40 хв). Свої напрацювання слухачі можуть презентувати у вигляді малюнків, таблиць, схем тощо.

Викладач ще раз наголошує на тому, що програма виховної роботи «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» є комплексною, а отже, і викладання тематичного блоку «Ставлення до інших» має певну логічну послідовність, яку не можна порушувати.

III Ознайомлення з ключовими вправами тематичних виховних годин

Викладач знайомить слухачів із ключовими вправами тематичного блоку «Ставлення до себе» за кожною конкретною темою з сьомого по десятий клас.

До уваги викладача!

Ключовими вправами тематичного блоку «Ставлення до інших» є:

7 клас

Тема: Усі ми різні – усі ми рівні

- Вправа «Доміно» (методичний посібник для 7 класу, с. 49)
- Інтерактивна бесіда «Усі ми рівні ...» (там само, с. 49)
- Вправа «Кроки до взаєморозуміння» (там само, с. 50)

Тема: Сім'я в житті людини

- Вправа «Мій дім – моя фортеця» (там само, с. 58)
- Вправа «Мій родовід» (там само, с. 59)

Тема: Стереотипи та упередження (1 частина)

- Вправа «Потяг» (там само, с. 66)
- Інформаційне повідомлення «Стереотипи – це ...» (там само, с. 67)
- Вправа «Дискусія мовчки про найпоширеніші стереотипи нашого життя» (там само, с. 68)

Тема: Стереотипи та упередження (2 частина)

- Вправа «Ярлики» (там само, с. 74)
- Вправа «Прояви нетерпимості та дискримінації у нашому повсякденні» (там само, с. 75, 81)
- Вправа «Деякі міфи про торгівлю людьми» (там само, с. 75)

Тема: Безпека – небезпека (1 частина)

- Мозковий штурм «Ризиковані ситуації» (там само, с. 85)
- Інформаційне повідомлення «Торгівля дітьми як ...» (там само, с. 86, 88)
- Вправа «Мозаїка» (там само, с. 86)

Рекомендації до теми: тему варто розглядати відповідно до вказівок у методичному посібнику.

Тема: Безпека – небезпека (2 частина)

- Інформаційне повідомлення «Виявлення небезпек» (там само, с. 91)
- Обговорення життєвих ризикованих ситуацій (там само, с. 92, 94)

Тема: Моя поведінка в конфлікті/небезпечній ситуації

- Мозковий штурм «Чому виникають конфлікти?» (там само, с. 98)

- Інформаційне повідомлення «Стратегія поведінки в конфліктних ситуаціях» (там само, с. 98, 101)
- Вправа «Мої дії у конфлікті» (там само, с. 99, 105)

8 клас

Тема: Дружба, закоханість, кохання (1 частина)

- Рольова гра «Сліпий і поводитир» (там само, с. 32)
- Творче завдання «Колаж ідеального друга» (там само, с. 32)
- Дискусія «Погоджуюсь – не погоджуюсь» (там само, с. 33)

Тема: Дружба, закоханість, кохання (2 частина)

- Міні-прес-конференція (там само, с. 38)
- Вправа «Цінності кохання» (там само, с. 40)
- Гра «Обережно» (там само, с. 40)

Тема: Спілкування у безпечному Інтернеті

- Мозковий штурм «Переваги та ризики Інтернету» (там само, с. 46)
- Презентація «Правила безпеки в Інтернеті» (там само, с. 47)
- Робота в групах «Відповідь на лист» (там само, с. 47)

Тема: Соціальні ролі (гендерний аспект) (1 частина)

- Вправа «Хто я в цьому світі?» (там само, с. 54)
- Вправа «Історія Марійки та Андрійка» (там само, с. 55)

Тема: Соціальні ролі (гендерний аспект) (2 частина)

- Вправа «Жінка – ..., чоловік – ...» (там само, с. 61)
- Дискусія «Від насильства потерпають більше жінки?» (там само, с. 63)
- Вправа «До кого звернутися?» (там само, с. 64)

Тема: Дитяча праця

- Групова робота «Право на працю» (там само, с. 72)
- Мозковий штурм (там само, с. 73)
- Інформаційне повідомлення (там само, с. 74)

9 клас

Тема: Як будувати стосунки з іншими

- Вправа «Комунікаційні позиції» (методичний посібник для 9 класу, с. 54);
- Вправа «Сім рівнів спілкування» (там само, с. 55)
- Вправа «Будуємо місто» (там само, с. 56)

Тема: Як протистояти тиску/як сказати «ні» (1 частина)

- Вправа «Визначення понять «тиск», «негативний вплив» (там само, с. 63);
- Дискусія «Тиснуть чи впливають: у чому різниця» (там само, с. 64)

Тема: Як протистояти тиску/як сказати «ні» (2 частина)

- Вправа «Мої життєві цінності як помічники у протидії тиску» (там само, с. 66);
- Інформаційне повідомлення «Три способи сказати «ні» (там само, с. 67)
- Рольова гра «Чи вмю я сказати «ні»» (там само, с. 68)

10 клас

Тема: Сім'я і довіра (1 частина)

- Вправа «Мій ідеальний партнер» (методичний посібник для 10 класу, с. 36);
- Вправа «Щасливий шлюб» (там само, с. 37)

Тема: Сім'я і довіра (1 частина)

- Вправа «Критерії щасливої сім'ї» (там само, с. 39)
- Вправа «Малюємо сімейне життя» (там само, с. 40)

Тема: Творець своєї долі (1 частина)

- Вправа «Ціль – це...» (там само, с. 19)
- Вправа «Плани на майбутнє» (там само, с. 20)
- Тест «Готовність до шлюбу» (там само, с. 40)
- Дискусія «Ризики укладення шлюбу за кордоном» (там само, с. 41)

Тема: Торгівля людьми як порушення прав людини (1 частина)

- Групова робота «Шляхи потрапляння громадян України до рук торговців людьми, методи вербування та різновиди форм торгівлі людьми» (там само, с. 50)

- Інформаційне повідомлення «Нові тенденції в торгівлі людьми» (там само, с. 51)

Тема: Торгівля людьми як порушення прав людини (1 частина)

- Групове обговорення «Права, що порушуються у ситуації торгівлі людьми. Законодавство України проти торгівлі людьми та напрями боротьби з цим злочином» (там само, с. 62)
- Вправа «Аналіз ситуацій» (там само, с. 63)
- Інформаційне повідомлення «Працевлаштування за кордоном» (там само, с. 63)
- Мозковий штурм «Абетка безпечної поведінки» (там само, с. 64)

III Опрацювання окремих вправ тематичного блоку «Ставлення до себе»

На занятті доцільно провести вправи:

- ❖ «Доміно» (методичний посібник для 7 класу, с. 49)
- ❖ «Потяг» (там само, с. 66)
- ❖ «Деякі міфи про торгівлю людьми» (там само, с. 75)
- ❖ Гра «Обережно» (методичний посібник для 8 класу, с. 40)
- ❖ Дискусія «Від насильства потерпають більше жінки?» (там само, с. 63)
- ❖ Рольова гра «Чи вмію я сказати «ні»» (методичний посібник для 9 класу, с. 68)
- ❖ Групова робота «Шляхи потрапляння громадян України до рук торгівців людьми, методи вербування та різновиди форм торгівлі людьми» (методичний посібник для 10 класу, с. 50)
- ❖ «Аналіз ситуацій» (там само, с. 63)

До уваги викладача!

Враховуючи тривалість часу, що залишився на виконання цього завдання, і рівень підготовленості групи, викладач має сам обрати одну або декілька вправ для детального опрацювання.

■■■ Підбиття підсумків

Завершуючи заняття, викладач ще раз наголошує, що блок «Ставлення до діяльності» має допомогти учням: розрізнати деструктивні стереотипи, пов'язані з поведінкою у небезпечних ситуаціях, у т. ч. у випадках торгівлі людьми, причини їх виникнення; гідно поводитися у конфлікті; розрізнати безпеку, небезпеку; безпечно поводитися; сказати «ні» у небезпечних ситуаціях; ставитися до батьків з повагою, довіряти їм.

ДОДАТОК 3

ВПРАВИ, ЯКІ ДОЦІЛЬНО ПРОВЕСТИ НА ПРАКТИЧНОМУ ЗАНЯТТІ

До теми «Усі ми різні – усі ми рівні» (7 клас)

III Вправа «Доміно» (10 хв)

Педагог запрошує вийти на середину аудиторії одну особу-добровольця. Їй/йому пропонується згадати дві свої характеристики і повідомити про це так: «Праворуч від мене – «я маю карі очі», ліворуч – «я маю старшу сестру».

Два підлітки, які мають названі характеристики, виходять на середину, беруть першого учасника за ліву чи праву руку (залежно від того, якою характеристикою володіють) та додають будь-яку іншу особисту характеристику «для своєї вільної руки». Наприклад, «я люблю майструвати», «я займаюся спортом».

Далі пропонується кожному учасникові (знаходячи спільні характеристики з іншими однолітками) стати у коло.

Педагог підводить підлітків до висновку, що люди становлять собою дещо більше, ніж те, що ми зазвичай бачимо в них. Але коли ми зустрічаємо людину вперше, то дуже часто робимо висновки на основі того, що бачимо. Саме нашим першим враженням буде присвячена наступна вправа.

До теми «Стереотипи та упередження» (1 частина, 7 клас)

III Вправа «Потяг» (20 хв)

Педагог просить учнів уявити, що вони здійснюють подорож до Москви на потязі. У купе із ними їхатиме ще трое осіб. Далі він просить учнів визначитися, з ким із перелічених пасажирів вони б хотіли їхати в одному купе і чому саме? Присутність якої людини була б для них небажаною і чому? (навести аргументи).

Список пасажирів для вибору:

- ❖ демобілізований з лав армії солдат;

- ❖ чоловік зі значною сумою грошей;
- ❖ турист із Зімбабве;
- ❖ хлопець з вадами зору;
- ❖ циганка з дитиною;
- ❖ молодий чоловік, злегка напідпитку;
- ❖ біженець;
- ❖ дівчина з інтернату;
- ❖ ВІЛ-інфікована людина;
- ❖ футбольний фанат;
- ❖ чоловік, який повертається із заробітків.

Після виконання вправи педагог запитує учнів, чи було завдання важке і чому, заслуховує вибір учнів, їхні аргументи, критерії, якими керувалися учні стосовно обрання тих чи інших осіб. Педагог навпроти списку осіб на ватмані відмічає плюсами тих, кого обрали учні, мінусами тих, із ким би вони не хотіли подорожувати разом. Таким чином, навпроти кожної людини може опинитися певна кількість як плюсів, так і мінусів.

Запитання для обговорення:

- ❖ Проти кого з перелічених осіб найбільше плюсів? Чому?
- ❖ Проти кого з перелічених осіб найбільше мінусів? Чому?
- ❖ Чи є особи у списку, з якими б хотіли їхати всі? Чому?
- ❖ Чи є особи в списку, з якими б ніхто не хотів їхати? Чому?

Після того, як завдання виконане, педагог повідомляє учням деякі факти з життя названих людей, які б мали змінити ставлення до них, виходячи із попереднього уявлення. Наприклад, дівчиною-сиротою у їхньому купе була не хто інша, як відома співачка Ані Лорак; чоловік зі значною сумою грошей – злочинець, який пограбував банк; хлопець із вадами зору – всесвітньовідомий музикант, володар кількох світових музичних премій; молодий чоловік, злегка напідпитку, – хлопець, який вперше спробував алкоголь на дні народження свого друга, сп'янів від декількох келихів спиртного тощо.

Після цього педагог запитує в учнів, чи змінили б вони тепер свій вибір, знаючи ці факти, чому?

Таким чином, педагог підводить учнів до висновку про те, що люди часто

схильні дивитися на світ через так звані окуляри-стереотипи. Адже значно простіше та зручніше скласти сталі уявлення про людей, їхню поведінку, реакції, події у житті тощо на всі випадки життя та інтерпретувати їх. Часто ці уявлення закладаються під впливом досвіду інших, свого досвіду. Але, наприклад, не завжди бомж (людина без житла) має неприємний запах, вживає алкоголь. Людина-інвалід не завжди є безпомічною, а її неодмінним атрибутом – інвалідний візок. Іноді люди, які мають інвалідність, продовжують активно працювати, є реалізованими та успішними. Робота за кордоном не завжди є високооплачуваною, а людина, яка працює легально, – соціально захищеною тощо. Але коли чуєш ці слова, на думку спадають, як правило, саме подібні асоціації, які є свідченням наявних стереотипних суджень.

До теми «Стереотипи та упередження» (2 частина, 7 клас)

III Вправа «Деякі міфи про торгівлю людьми» (15 хв)

Педагог пояснює учням, що результатом різноманітних стереотипів і упереджень є наявність у свідомості людини так званих хибних/викривлених уявлень – «міфів», які наражають нас на небезпеку, адже ми не завжди бачимо, чуємо, сприймаємо картину світу в усій повноті та поведимося відповідним чином. Слідування стереотипам, упередженням, міфам збільшує ймовірність виникнення, потрапляння у ситуації дискримінації, експлуатації, торгівлі людьми. Педагог ще раз акцентує увагу учнів на наведеному раніше визначенні поняття «торгівля людьми».

Далі, використовуючи наведені стереотипи, запитання для обговорення, приклади історій педагог разом з учнями обговорює ряд ситуацій, які стосуються проблематики торгівлі людьми.

До уваги педагога!

Педагог на власний розсуд може обрати для обговорення декілька із запропонованих стереотипів про торгівлю людьми.

Педагог зазначає, що багато людей знають і чують про проблему торгівлі людьми з різноманітних джерел – із повідомлень у пресі, соціальної реклами на телебаченні, бігбордів... Але мало хто усвідомлює її масштаби, а тим більше може припустити, що це станеться саме з ним.

Приклади міфів для обговорення:

Міф перший: зі мною такого не станеться. Я ніколи не стану жертвою експлуатації, торгівлі людьми.

Запитання для обговорення:

- ❖ Як ви вважаєте, хто є групою ризику для потрапляння у ситуації експлуатації, торгівлі людьми?
- ❖ Чи завжди від торгівлі людьми потерпають ті, хто шукає роботу за кордоном, або ті, хто не володіє достатньою інформацією?

До уваги педагога

Під час обговорення важливо наголосити на існуванні стереотипу, що лише малоосвічені люди можуть стати жертвами торговців людьми. «Зі мною такого не станеться», – так зазвичай кажуть переважно підлітки, молодь. Більшість з них не усвідомлює того, що саме молоді люди становлять групу ризику, адже саме вони невдовзі зіткнуться з проблемою працевлаштування, шукаючи будь-яку можливість заробити гроші. Люди старшого віку дотримуються такої ж думки, вважаючи, що, по-перше, проблема потрапляння у ситуації торгівлі людьми стосується лише молоді, яка шукає легкої і високооплачуваної роботи, по-друге, їхні досвід та обізнаність захищають їх від усілякого роду подібних ситуацій. Для того, аби спростувати подібні твердження, можна навести факти, що вербувальники людей все частіше починають працювати у регіонах, де не вистачає інформації. Почастішали випадки, коли жертвою торгівлі людьми стають діти (втягування у жебракування, порноіндустрію, надання секс-послуг тощо). Насамкінець можна навести цифри, згідно з якими у світі від торгівлі людьми щороку потерпає близько 800 тисяч чоловіків, жінок та дітей. Торгівля людьми – це кримінальна індустрія, яка нині посідає третє місце за розмахом і швидкістю зростання.

Міф другий: друзі та родичі не можуть бути причетними до торгівлі людьми.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи вважаєте ви, що друзі та родичі не можуть бути причетними до ситуації торгівлі людьми? Чому саме, аргументуйте, будь ласка, відповідь.

До уваги педагога

Під час обговорення важливо наголосити, що цей міф має місце тому, що друзі і родичі – люди, яким найбільше довіряють. Якщо людина не завжди повірить сумнівному оголошенню у місцевій газеті, то вона схильна вірити словам своїх знайомих. Останнім часом почастишали випадки, коли людину, що пропрацювала деякий час на експлуататора, відпускають за умови, що замість себе вона приведе двох-трьох інших «працівників». Залякані жертви повертаються додому і замість того, щоб сповістити правоохоронні органи, проводять своєрідну рекламну кампанію серед своїх друзів та далеких родичів. За інформацією Міжнародної організації з міграції (МОМ), в Україні 17% постраждалих були продані в рабство своїми ж друзями, партнерами чи колегами.

Міф третій: торгівля людьми обов'язково передбачає перетин державного кордону.

Запитання для обговорення:

- ❖ Як ви гадаєте, стати жертвою торгівлі людьми можливо лише за кордоном?
- ❖ Чи відомі вам випадки потрапляння у рабство в межах України?

До уваги педагога

Важливо наголосити на тому, що не обов'язково їхати за кордон, аби потрапити в ситуацію торгівлі людьми. За статистикою МОМ, у 2008 році 4% постраждалих від торгівлі людьми потрапили у рабство в межах України.

Найбільше від цієї проблеми страждають діти; для того, щоб потрапити у неволю, їм не потрібно було перетинати кордон. Пересвідчитися у цьому можна, пройшовшись вулицями міст (особливо великих) та звернувши увагу на дітей-жебраків...

Можна навести приклад ситуації, коли восени 2007 року в одній з областей було затримано групу сутенерів, які направляли дівчат до Києва займатися проституцією. Вербувальники ходили по барах і нічних клубах Чернівців, знайомилися з дівчатами і пропонували їм хорошу роботу по догляду за дітьми у Києві, обіцяючи непогані гроші. Найбільшу увагу вони звертали на неповнолітніх дівчат з інтернатів або неблагополучних сімей.

У столиці дівчат селили разом з охоронцем на орендованій квартирі і машиною відвозили до клієнтів, знущаючись за будь-яку провинність, піддаючи дів-

чат залякуванню і тортурам. Троє із п'яти дівчат, що стали жертвами сексуального рабства, були неповнолітніми.

Міф четвертий: торгівля людьми – це, як правило, ситуації, пов'язані із сексуальною експлуатацією.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чому торгівля людьми асоціюється у більшості людей із ситуаціями, пов'язаними із сексуальною експлуатацією?
- ❖ Пригадуючи визначення, наведіть приклади, із чим ще пов'язана торгівля людьми?

До уваги педагога

Обговорюючи цей міф, пригадайте разом із дітьми визначення «торгівля людьми», наведене у попередній вправі. Акцентуйте увагу на тому, що це не лише сексуальна експлуатація, але й трудова (важкі будівельні, сільськогосподарські роботи...), залучення до жебракування, торгівля органами, незаконне вербування на військову службу у гарячі точки тощо.

Міф п'ятий: торгівля людьми обов'язково передбачає застосування фізичної сили.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи можливо людину примусити стати жертвою торгівлі людьми без використання фізичної сили?
- ❖ Яким чином торговці людьми впливають на своїх жертв?

До уваги педагога

Обговорюючи ці запитання, допоможіть дітям зрозуміти, що торговці людьми частіше використовують психологічний примус, тиск, який може виявитися значно ефективнішим за фізичні розправи, використання фізичної сили.

Моральний тиск, залякування, погрози вчинити шкоду рідним, близьким, вилучення документів, боргова залежність, використання психотропних речовин становлять неповний перелік різноманітних засобів впливу на жертву. А сила застосовується іноді в останню чергу.

До теми «Дружба, закоханість, кохання» (2 частина, 8 клас)

III Гра «Обережно» (10 хв)

Педагог видає учасникам вправи канцелярську скріпку і пропонує підліткам по черзі згинати і розгинати її. Той, у кого в руках вона зламається, пробує відповісти на запитання: за що треба нести відповідальність у коханні? Наступному учаснику видається нова скріпка і вправа продовжується.

Педагог підсумовує відповіді. Бажано, щоб прозвучали думки про те, що відповідальність у коханні – це:

- ❖ відповідальність за почуття іншої людини, за збереження її гідності, морального здоров'я;
- ❖ відповідальність за підтримку і збереження почуттів;
- ❖ відповідальність за збереження фізичного здоров'я закоханих;
- ❖ відповідальність за почуття батьків, близьких людей, які переживають за долю закоханих.

До теми «Соціальні ролі (гендерний аспект)» (2 частина, 8 клас)

III Дискусія «Від насильства потерпають більше жінки?» (10 хв)

Педагог нагадує, що побутує думка, нібито жінка слабка, а значить, як правило, наражається на насильство, експлуатацію з боку сильнішого, тобто чоловіка.

Педагог ініціює дискусію щодо питання «Хто переважно є жертвою насильства?»

Запитання для обговорення:

- ❖ Як ви вважаєте, жінки частіше стають жертвами насильства, експлуатації, ніж чоловіки?
- ❖ Чи погоджуєтеся ви з думкою, що від торгівлі людьми потерпають переважно жінки?

До уваги педагога

Варто підвести дітей до думки, що жертвою насильства може бути будь-хто, незалежно від статі, віку. Встановлено, що переважно жінки звертаються із проблемою потерпання від насильства, однак це зовсім не означає, що жінки

частіше стають жертвами такої дії. Насильство визначається як дія або бездіяльність однієї людини стосовно іншої, що завдає шкоди здоров'ю як фізичному, так і психічному. Без застосування насильницьких дій не обходиться і торгівля людьми; у суспільстві також побутує думка, що жертвою торгівців людьми є, як правило, жінки. На жаль, стосовно цих проблем існує безліч стереотипів, які спричиняють масову думку про те, що чоловіки не страждають від насильства, торгівлі. Внаслідок іншого стереотипу, що чоловік має бути сильним, йому не властиво плакати, чоловіки, як правило, рідше заявляють про факт насильницьких дій щодо них, адже це «підриває» їхній авторитет, принижує їхню гідність тощо.

Важливо наголосити, що незалежно від того, хто чинить насильство, особа, яка страждає від такої дії (незалежно від статі), має знати про своє право на захист, підтримку, їй просто необхідно звернутися за допомогою.

До теми «Як протистояти тиску/як сказати «ні!»» (2 частина, 9 клас)

III Рольова гра «Чи вмію я сказати «ні!»» (20 хв)

Педагог об'єднує учнів у дві групи. Групи розміщуються у два кола, в середині кожного з яких стоїть вільний стілець. Групи отримують по 2 картки із ситуаціями. По черзі учасники групи сідають на стілець, а решта вмовляють їх на той вчинок, який описано в ситуації. «Об'єкт тиску» ж повинен відмовитися. Впродовж 10 хв. деякі учасники можуть опинитися у ролі «об'єкта тиску» двічі.

Ситуації для рольової гри:

1. Ти гарна, симпатична дівчина, маєш класну фігуру, модельне агентство пропонує тобі роботу за кордоном.
2. Ти познайомилася з чоловіком 25 років по Інтернету. Він успішний бізнесмен, живе і працює на Кіпрі. Ви досить довго переписувалися, він просив тебе надіслати йому свої фото, ти це зробила, тепер він пропонує тобі відпочинок, витрати на дорогу та все інше він бере на себе.

Запитання для обговорення:

- ❖ Якими засобами користувалися «об'єкти тиску», щоб сказати «ні!»?
- ❖ Коли саме ви відчували що всі умовляння є марними і учасник/учасниця діалогу («об'єкти тиску») не погодяться на пропозицію?

- ❖ Що саме у поведінці «об'єкта тиску» змусило вас повірити, що «ні!» дійсно означає відмову?

До уваги педагога

В обговоренні рольової гри важливо звернути увагу учасників перш за все на ризики прийняття даних пропозицій.

Педагог зазначає, що кожен з нас несе відповідальність за свої рішення, прийняття яких не можливе без володіння повною інформацією, розуміння тих чи інших ризиків, встановлення власних моральних кордонів. Часткою цього процесу є вміння навчитися говорити «ні!».

Якщо людина поважає саму себе та інших, вона ніколи не вдаватиметься до будь-яких дій, що можуть завдати шкоди.

Визнавши свої моральні кордони, треба навчитися чітко роз'яснювати їх оточуючим.

Далі ведучий пропонує учасникам навести приклади, як зробити так, щоб, відповідаючи «ні!», показати впевненість у своєму рішенні й прагнення цього рішення дотримуватись.

Відповіді коротко записуються на дошці.

Запитання для обговорення:

- ❖ Коли «ні!» дійсно означає «ні!»?

Педагог спрямовує дискусію в таке русло, щоб усі учасники висловили такі думки:

- ❖ для людини, якій відмовляють, слова «ні» має бути достатньо;
- ❖ людині, яка відмовляє, не варто думати, що її правильно зрозуміли, доти, доки вона не впевниться в тому, що друга сторона усвідомила її позицію.

Педагог презентує підліткам матеріал «Як сказати: “ні!”» (див. Інформаційні матеріали для педагога).

До уваги педагога

Даний матеріал доцільно роздати учням для глибшого самостійного опрацювання.

До теми «Торгівля людьми як порушення прав людини» (1 частина, 10 клас)

IIIІ Групова робота «Шляхи потрапляння громадян України до рук торговців людьми, методи вербування та різновиди форм торгівлі людьми» (20 хв)

Педагог об'єднує учнів у три групи та пропонує визначити:

1 група – шляхи потрапляння громадян України до рук торговців людьми;

2 група – методи вербування;

3 група – різновиди форм торгівлі людьми.

Групи презентують результати своєї роботи. Педагог підбиває підсумки вправи та узагальнює результати (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Запитання для обговорення:

- ❖ Якими можуть бути шляхи потрапляння до рук торговців людьми?
- ❖ Де можна одержати пропозиції виїзду на роботу за кордон?
- ❖ Хто може надати такі пропозиції?
- ❖ Чому люди довіряють оголошенням?
- ❖ Які різновиди торгівлі людьми є, на ваш погляд, найбільш поширеними в сучасному світі?

До теми «Торгівля людьми як порушення прав людини»

IIIІ Вправа «Аналіз ситуацій» (15 хв)

Педагог об'єднує учнів у три групи і пропонує їм, розглянувши по одній конкретній ситуації (див. Роздатковий матеріал), визначити:

- ❖ Чи можна вважати запропоновану ситуацію торгівлею людьми?
- ❖ Якщо «так», то яка це форма експлуатації?
- ❖ Які права людини були порушені у відповідній ситуації?

Групи презентують результати своєї роботи.

Запитання для обговорення

- ❖ Яких помилок припустилися «герої» ситуацій?
- ❖ Як можна було б уникнути небезпечної ситуації?

практичне заняття 4.

ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК ПРОГРАМИ «СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ»: ЛОГІКА ПОБУДОВИ ТА ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ (7 – 10 КЛАСИ)

Ознайомлення з ключовими поняттями, логікою побудови занять, інформаційними матеріалами для педагога тематичного блоку. Апробація ключових вправ тематичних виховних годин.

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово викладача

Викладач наголошує на тому, що тематичний блок «Ставлення до діяльності» (поведінкове та професійне самовизначення) спрямований на допомогу учням у свідомому виборі професії та безпечного життєвого шляху, зорієнтований на їх підготовку до активної діяльності в різних сферах суспільного життя.

III Робота в групах

I етап

Слухачам пропонується об'єднатися у шість груп. Оскільки і в попередніх практичних заняттях слухачі об'єднувались у шість груп, викладачеві слід звернути увагу на те, щоб завдання для групи не повторювались. Кожна група отримує примірники програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (7–10 класи) та працює над виконанням таких завдань:

1 група – ознайомитися з логікою побудови занять (їхньою структурою) за темами блоку «Ставлення до діяльності» з сьомого по десятий клас;

2 група – визначити ключові поняття тематичного блоку «Ставлення до діяльності» з сьомого по десятий клас, пояснити послідовність та доцільність їх введення;

3 група – визначити, які типи вправ пропонуються для практичного опрацювання в кожному класі;

4 група – проаналізувати інформаційні матеріали для педагогів, які надаються після кожної теми блоку «Ставлення до діяльності», з метою глибшого усвідомлення теми шляхом її самостійного опрацювання;

5 група – ознайомитися з роздатковими матеріалами, які пропонується використовувати під час проведення окремих вправ тематичного блоку «Ставлення до діяльності»;

6 група – ознайомитися із «Словом для батьків», яке розміщується після кожної теми блоку «Ставлення до діяльності» з сьомого по десятий клас, проаналізувати завдання для батьків, аргументувати доцільність залучення батьків до виховної роботи саме під час цього блоку програми.

II етап

По завершенні відведеного часу кожна група презентує результати своєї роботи всім слухачам.

До уваги викладача!

Ця частина заняття є дуже важливою і потребує достатньої тривалості часу (I етап – 20–30 хв; II етап – 30–40 хв). Свої напрацювання слухачі можуть презентувати у вигляді малюнків, таблиць, схем тощо.

Викладач ще раз наголошує на тому, що програма виховної роботи «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» є комплексною, а отже, викладання тематичного блоку «Ставлення до діяльності» має певну логічну послідовність, яку не можна порушувати.

III Ознайомлення з ключовими вправами тематичних виховних годин

Викладач знайомить слухачів із ключовими вправами тематичного блоку «Ставлення до діяльності» за кожною конкретною темою з сьомого по десятий клас.

До уваги викладача!

Ключовими вправами тематичного блоку «Ставлення до діяльності» є:

7 клас

Тема: Як приймати рішення (1 частина)

- Вправа «Обери пакет» (методичний посібник для 7 класу, с. 109–111)
- Вправа «Ситуації, що потребують рішення» (там само, с. 112)
- Інформаційне повідомлення «Алгоритм прийняття рішення» (там само, с. 112–113, с. 115–117)

Тема: Як приймати рішення (2 частина)

- Вправа «Як працює схема прийняття рішення» (там само, с. 119–120)
- Вправа «Навчання навичкам прийняття рішення» (там само, с. 120–121)

Тема: Коло мого життєвого досвіду (1 частина)

- Вправа «Гори та долини» (там само, с. 129–131, 136–137)
- Інформаційне повідомлення «Написання власної біографії» (там само, с. 131–135)

Тема: Коло мого життєвого досвіду (2 частина)

- Вправа «Кола життєвого досвіду» (там само, с. 141–142)
- Вправа «Отримувати досвід, наслідуючи» (там само, с. 143–144, 146–148)

8 клас

Тема: Розв'язання складних ситуацій (проблем) (1 частина)

- Інформаційне повідомлення з елементами бесіди «Складні ситуації» (методичний посібник для 8 класу, с. 81–82)
- Мозковий штурм «Види діяльності школяра і можливі проблеми у їх виконанні» (там само, с. 83, 86)

Тема: Розв'язання складних ситуацій (проблем) (2 частина)

- Інформаційне повідомлення з елементами бесіди «Шляхи розв'язання складних ситуацій» (там само, с. 88, 92–95)
- Творче завдання «Проблема з цеглиною» (там само, с. 89, 98)

- Творча вправа «Сім кроків (етапів) вирішення проблеми» (там само, с. 89–90, 93–96)

Тема: Розв'язання складних ситуацій (проблем) (3 частина)

- Вправа «На помилках вчаться» (там само, с. 101–102, 105–108)
- Вправа «Скарбничка досягнень» (там само, с. 103)

Тема: Торгівля дітьми як небезпека життя (1 частина)

- Мозковий штурм «Торгівля дітьми: її сутність та особливості» (там само, с. 110–111)
- Інформаційне повідомлення з елементами бесіди «Форми незаконного використання дитини» (там само, с. 111, 113–116)

Тема: Торгівля дітьми як небезпека життя (2 частина)

- Групова робота «Небезпечні ситуації» (там само, с. 119)
- Вправа «Мої правила безпеки» (там само, с. 120)
- Мозковий штурм «Правила безпечної поведінки» (там само, с. 120–122)

9 клас

Тема: Мій добробут (1 частина)

- Інформаційне повідомлення з елементами бесіди «Місце добробуту в системі людських цінностей» (методичний посібник для 9 класу, с. 75–76, 80–81);
- Бесіда «Шляхи до добробуту» (там само, с. 78–79)

Тема: Мій добробут (2 частина)

- Інформаційне повідомлення «Формула бюджету» (там само, с. 87)
- Гра «Бюджет родини» (там само, с. 88–90)

Тема: Мій професійний вибір (1 частина)

- Вправа за методикою «Профіль» (модифікація методики «Карта інтересів» А. Голомштока) (там само, с. 96, 98–100)
- Інформаційне повідомлення «Типи професій» (там само, с. 97, 101–102)

Тема: Мій професійний вибір (2 частина)

- Вправа «Я так думаю» (там само, с. 106–107)
- Інформаційне повідомлення «Мій професійний вибір» (там само, с. 107–110)
- Вправа «Колаж «Сучасний ринок праці»» (там само, с. 110)

Тема: Моє працевлаштування

- Вправа «Кроки до працевлаштування» (там само, с. 118)
- Вправа «Джерела пошуку роботи» (там само, с. 118–120)
- Інформаційне повідомлення «Ефективне резюме» (там само, с. 121, 129)

Тема: «Моє дозвілля»

- Вправа «Існуючі можливості» (там само, с. 131–132)

10 клас

Тема: Протидія негативним явищам у суспільстві (1 частина)

- Вправа «Залежність» (методичний посібник для 10 класу, с. 81)
- Вправа «Відповідальність» (там само, с. 81, 83)

Тема: Протидія негативним явищам у суспільстві (2 частина)

- Інформаційне повідомлення «Три принципи відповідальності» (там само, с. 85)
- Вправа «Досє» (там само, с. 86)

Тема: Безпечне та корисне дозвілля (1 частина)

- Вправа «Вільний час» (там само, с. 89)
- Вправа «Діяльність у сфері дозвілля» (там само, с. 90, 92–93)

Тема: Безпечне та корисне дозвілля (2 частина)

- Вправа «Переваги та ризики» (там само, с. 95–96)

III Опрацювання окремих вправ тематичного блоку «Ставлення до діяльності»

На занятті доцільно провести вправи:

- ❖ «Види діяльності школяра і можливі проблеми у їх виконанні» (час на виконання – 20 хв) (методичний посібник для 8 класу, с. 83, 86)
- ❖ «Мої правила безпеки» (час на виконання – 10 хв) (методичний посібник для 8 класу, с. 120)
- ❖ «Мій професійний вибір» (час на виконання – 10 хв) (методичний посібник для 9 класу, с. 107–110)

- ❖ «Досьє» (час на виконання – 25 хв.) (методичний посібник для 10 класу, с. 86)

До уваги викладача!

Враховуючи тривалість часу, що залишився на виконання цього етапу навчального заняття, та рівень підготовленості групи, викладач має сам обрати одну або декілька вправ для більш детального опрацювання з групою слухачів.

■■■ Підбиття підсумків

Завершуючи заняття, викладач ще раз наголошує, що блок «Ставлення до діяльності» має допомогти учням у: їхньому поведінковому та професійному самовизначенні; ознайомленні зі шляхами розв'язання складних ситуацій та здобутті умінь прийняття рішень у ситуаціях вибору; протидії негативним явищам у суспільстві, у т. ч. і запобіганню торгівлі людьми; формуванні відповідальності за доручену справу, насамперед навчальну діяльність як головний вид діяльності школяра.

ДОДАТОК 4

ВПРАВИ, ЯКІ ДОЦІЛЬНО ПРОВЕСТИ НА ПРАКТИЧНОМУ ЗАНЯТТІ

До теми «Розв’язання складних ситуацій (проблем)» (1 частина, 8 клас)

III Мозковий штурм «Види діяльності школяра і можливі проблеми при їх виконанні» (17 хв)

Педагог пропонує підліткам навести приклади різних видів діяльності школяра у школі і поза нею і записує на дошці висловлене учнями. Пізніше перелік видів діяльності школяра педагог може доповнити зазначеним нижче:

1. Діяльність, пов’язана з домашнім господарством.
2. Купівля продуктів харчування, книжок, шкільних товарів тощо.
3. Дорога до школи й додому.
4. Діяльність на уроках.
5. Позаурочні заняття.
6. Виконання домашніх завдань.
7. Контакти з товаришами, ігри, розмови.
8. Спорт.
9. Захоплення, хобі.
10. Перегляд кінофільмів/відеофільмів, телевізійних передач.
11. «Зависання» в мережі Інтернет тощо.

Педагог об’єднує підлітків у малі групи по три–чотири учні. Він пропонує їм вибрати з наведеного переліку один із видів діяльності. Кожна група отримує бланки з таблицями «Розв’язання проблем»:

Вид діяльності	Перелік проблем	Чому вони виникли	Як розв’язати проблеми	Як не допустити їх виникнення

Педагог пропонує записати три–чотири проблеми, які можуть постати перед підлітками під час здійснення обраного виду діяльності, з’ясувати, чому вони виникли, подумати, як не допустити виникнення проблем чи яким чином їх можна розв’язати.

Орієнтовний зразок (для педагога)
заповнення таблиці «Розв'язання проблем»

Вид діяльності	Перелік проблем	Чому вони виникли	Як розв'язати проблеми	Як не допустити їх виникнення
виконання домашнього завдання	- неякісно виконане домашнє завдання і т.д.	- не вистачає часу, натхнення; - забуваю матеріал попередніх уроків; - не можу перевірити свої знання; - хтось заважає і т.у.	- попросити дорослих, щоб не заважали; - домовитись з однокласниками про шефство тощо.	- скласти розпорядок дня; - уважно слухати пояснення вчителя; - виконувати завдання у відведений час тощо.

Після завершення роботи представники двох–трьох груп учнів зачитують свої напрацювання.

До уваги педагога

Педагогу варто нагадати підліткам про те, що у сьомому класі в них була виховна година «Як приймати рішення», під час якої вони вчилися приймати відповідальні рішення та прогнозувати їхні наслідки. Він може нагадати підліткам про три основні моменти у прийнятті рішень (проблема, альтернатива, вибір) і запропонувати їм використати цей досвід, заповнюючи таблиці.

До теми «Торгівля людьми як небезпека життя» (2 частина, 8 клас)

■■■■ Вправа «Мої правила безпеки» (10 хв.)

Педагог об'єднує учнів у чотири малих групи та пропонує розробити 10 правил безпечної поведінки у певній ситуації (по одній ситуації на групу).

Ситуації:

- 1) екскурсія в інше місто;
- 2) поїздка до друга у село;
- 3) прогулянка пізнім вечором у своєму населеному пункті;
- 4) на дискотеці.

По закінченні групи презентують свої напрацювання.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи завжди прогулянка чи мандрівка є небезпечними?
- ❖ Що може допомогти в ситуації небезпеки?

До теми «Мій професійний вибір» (2 частина, 9 клас)

III Інформаційне повідомлення «Мій професійний вибір» (8 хв)

Педагог повідомляє:

«Правильний вибір професії дозволяє реалізувати свій творчий потенціал, уникнути розчарування, захистити себе і свою сім'ю від убогості і невпевненості в завтрашньому дні. Який вибір можна вважати правильним?

По-перше, майбутня робота повинна бути в радість, а не тягарем (ХОЧУ).

По-друге, ви маєте володіти набором професійно важливих для цієї роботи якостей: інтелектуальних, фізичних, психологічних (МОЖУ).

По-третє, ця професія повинна користуватися попитом на ринку праці (ТРЕБА).

Представимо три складові правильного вибору у вигляді трьох кіл.

Вибір можливих варіантів відповідної роботи необхідно робити з урахуванням трьох необхідних компонентів успіху:

“*Хочу*” – визначення мети працевлаштування, моїх професійних інтересів, прагнень і схильностей.

“*Можу*” – мої здібності, особливості характеру, первинні навички (внутрішні ресурси), можливості – ресурси зовнішні (матеріальний фактор, якщо ви хочете вступати до ВНЗ, де необхідна плата за навчання).

“*Треба*” – умови ринку праці, потреба суспільства в спеціалістах даного профілю чи обґрунтований розрахунок щодо влаштування на роботу».

Педагог зображує їх на папері і запитує групу: «*Яким чином ці компоненти можуть перетинатися?*»

Педагог графічно зображує запропоновані варіанти перетину. І знову запитує:

«Як можна охарактеризувати ці ситуації? Які варіанти поведінки найкращі в кожному випадку?»

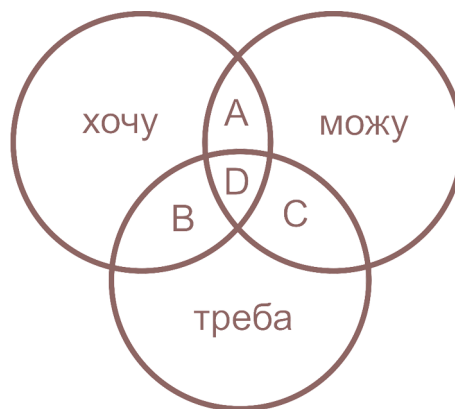
На схематичному малюнку області «Хочу», «Можу» і «Треба» позначені колами, що взаємно перетинаються. Неважко побачити, що оптимальний варіант – це взаємний перетин усіх трьох областей: «Хочу», «Можу» і «Треба» (зона D). Це ідеал, про який можна мріяти, але до якого, все ж таки, необхідно прагнути.

Інші три випадки перетину (зони А, В і С) – це варіанти, які певною мірою обмежують наш вибір.

Перетин тільки «Можу» і «Треба» (зона С) – це типовий випадок можливості працевлаштування (наявність вакансій) і можливості людини займатися цією діяльністю, але відсутності у неї з яких-небудь причин бажання погоджуватися на таку роботу.

Перетин лише «Хочу» і «Треба» (зона В) – випадок, коли наше бажання займатися якою-небудь діяльністю співпадає з наявністю вакансій цієї роботи на ринку праці, проте, для її виконання у нас, на жаль, не вистачає здібностей, професійної підготовки або накладає свої обмеження стан здоров'я.

Перетин тільки областей «Хочу» і «Можу» (зона А) – один з найтрагічніших варіантів: людина хотіла б займатися певною діяльністю, її здібності, професіоналізм і здоров'я дозволяють їй це робити, але регіональному ринку праці в даний момент такі професії не потрібні.

Педагог підсумовує:

«Отже, для того, щоб реально оцінити свої шанси на те, що кожен з вас знайде роботу в цьому світі, нам потрібно розібратись з вашими «Хочу», «Можу» і «Треба».

У загальному вигляді професійний вибір можна представити як певний сектор на перетині трьох кіл: хочу, можу, треба. На перетині цих кіл і розташована область усвідомленого професійного вибору».

До уваги педагога

Педагог нагадує, що на попередньому занятті підлітки аналізували та визначали власні бажання, інтереси, здібності (сектори «Хочу», «Можу»). Додатково педагог може запропонувати учням вдома разом з батьками пройти ще один психологічний тест (див. Роздатковий матеріал) та дізнатися, до якого типу особистості вони належать (реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенційний, діловий, артистичний).

Педагог говорить, що краще пізнати себе, свої сильні та слабкі сторони, визначити професійні цілі також можна, скориставшись послугами професіоналів, відвідавши:

- центри зайнятості (у тому числі ті, що спеціалізуються на працевлаштуванні молоді);
 - центри психологічної підтримки населення;
 - шкільні профорієнтаційні кабінети (запитати у психолога або соціального педагога в школі; навіть якщо немає кабінету профорієнтації, ці фахівці напевно зможуть допомогти);
 - комерційні центри профорієнтації та громадські організації. Часто профорієнтаційне тестування проводиться на базі центрів тестування, профорієнтаційні тренінги – в організаціях, що пропонують тренінгові послуги, в т.ч. громадських;
 - педагогічні й психологічні вузи твого міста – у їхній склад часто входить підрозділ, що досліджує проблеми профорієнтації.
-

До теми «Протидія негативним явищам» (2 частина, 10 клас)

III Вправа «Досье» (25 хв)

Педагог пропонує учасникам об'єднатися у п'ять груп. Кожна група працює з окремим негативним явищем: паління, зловживання алкоголем, азартні ігри, надмірна довіра рекламі, торгівля людьми. Групи отримують аркуші паперу, маркери. Кожна група робить творче досье негативного явища за таким планом:

1. Назва негативного явища.
2. Ризики, які становить явище.
3. Типи поведінки: «Дуже небезпечно», «Небезпечно», «Відносно небезпечно».
4. Приклади поведінки за пропонованими типами з життя.

Через 10 хвилин кожна з груп презентує напрацювання.

Наприкінці педагог запитує у підлітків: «Як ви думаєте, чим відрізняється «поведінка» в річковому потоці риби і плаваючої на поверхні колоди? Роки своєї юності ви можете прожити активно, як «риба у воді», або пасивно – «як колода». Риба, що живе в річці, здатна плисти не тільки за течією, але і проти неї. Якщо ж вона перестає рухатися, її зносить течією. Але пливучи в протилежний бік, риба може подолати силу потоку і, навіть, дістатися до верхів'я, потрапити в іншу воду. У колоди ж немає вибору: врешті-решт вона залишиться там, куди її виносить потік. А колода, що дуже довго знаходиться у воді, просто йде на дно. Запитаємо себе: чи створюємо ми власне майбутнє, чи пливемо за течією, як колода по річці?»

практичне заняття 5.

ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК ПРОГРАМИ «СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ»: ЛОГІКА ПОБУДОВИ ТА ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ (7 – 10 КЛАСИ)

Ознайомлення з ключовими поняттями, логікою побудови занять, інформаційними матеріалами для педагога тематичного блоку. Апробація ключових вправ тематичних виховних годин.

ХІД ЗАНЯТТЯ

■■■ Вступне слово викладача

Викладач акцентує увагу на тому, що тематичний блок «Ставлення до навколишнього світу» (суспільне самовизначення) є завершальним тематичним блоком програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» в кожному класі і має допомогти дитині прийняти та усвідомити культурне розмаїття у світі, побачити багатогранність соціокультурного оточення, відчутти себе відповідальним та небайдужим громадянином суспільства, членом міжнародної спільноти.

■■■ Робота в групах

I етап

Слухачам пропонується об'єднатися у шість груп. Оскільки і в попередніх практичних заняттях слухачі об'єднувались у шість груп, викладачеві слід звернути увагу на те, щоб завдання для групи не повторювались. Кожна група отримує

примірники програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (7–10 класи) та працює над виконанням таких завдань:

1 група – ознайомитися з логікою побудови занять (їхньою структурою) за темами блоку «Ставлення до навколишнього світу» з сьомого по десятий клас;

2 група – визначити ключові поняття тематичного блоку «Ставлення до навколишнього світу» з сьомого по десятий клас, пояснити послідовність та доцільність їх введення;

3 група – визначити, які типи вправ пропонуються для практичного опрацювання в кожному класі;

4 група – проаналізувати інформаційні матеріали для педагогів, які надаються після кожної теми блоку «Ставлення до навколишнього світу», з метою глибшого усвідомлення теми шляхом її самостійного опрацювання;

5 група – ознайомитися із роздатковими матеріалами, які пропонується використовувати під час проведення окремих вправ тематичного блоку «Ставлення до навколишнього світу»;

6 група – ознайомитися із «Словом для батьків», яке розміщується після кожної теми блоку «Ставлення до навколишнього світу» з сьомого по десятий клас, проаналізувати завдання для батьків, аргументувати доцільність залучення батьків до виховної роботи саме під час цього блоку програми.

II етап

По завершенні відведеного часу кожна група презентує результати своєї роботи всім слухачам.

До уваги викладача!

Ця частина заняття є дуже важливою і потребує достатньої тривалості часу (I етап – 20–30 хв; II етап – 30–40 хв). Свої напрацювання слухачі можуть презентувати у вигляді малюнків, таблиць, схем тощо.

Викладач ще раз наголошує на доцільності викладання тематичного блоку «Ставлення до навколишнього світу» саме в тій логічній послідовності, яку запропоновано авторським колективом, оскільки програма виховної роботи «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» є комплексною, усі її тематичні блоки взаємопов'язані, а блок «Ставлення до навколишнього світу» завершує її в кожному класі і є квінтесенцією усієї проведеної за рік роботи.

III Ознайомлення з ключовими вправами тематичних виховних годин

Викладач знайомить слухачів із ключовими вправами тематичного блоку «Ставлення до навколишнього світу» за кожною конкретною темою з сьомого по десятий клас.

До уваги викладача!

Ключовими вправами тематичного блоку «Ставлення до навколишнього світу» є:

7 клас

Тема: Мої права та обов'язки (1 частина)

- Інформаційне повідомлення «Що таке право» (методичний посібник для 7 класу, с. 151, 155–163)
- Вправа «Людина і права людини» (там само, с. 151–153)
- Ділова гра «Як ви думаєте» (там само, с. 153–154, 164–165)

Тема: Мої права та обов'язки (2 частина)

- Вправа «Права дітей у піктограмах» (там само, с. 167, 171–177)
- Інформаційне повідомлення «Конвенція ООН про права дитини» (там само, с. 168)
- Вправа «Про що говорять статті Конвенції» (там само, с. 168–169)

Тема: Я громадянин світу

- Вправа «Бінго» (там само, с. 179, 183)
- Інформаційне повідомлення «Проблема людини-громадянина» (там само, с. 179–180)
- Робота в групах «Характеристика громадянина світу» (там само, с. 180–181)

8 клас

Тема: Розмаїття та єдність світу (1 частина)

- Бесіда «Світові культури та релігії» (методичний посібник для 8 класу, с. 127, 129–136)
- Вправа «Світ розмаїтий» (там само, с. 127–128)

Тема: Розмаїття та єдність світу (2 частина)

- Моделююча вправа «Привітання» (там само, с. 138, 142–144)
- Бесіда «Загальнолюдські цінності – основа співіснування» (там само, с. 138–139, 145–146)
- Гра «Карусель» (там само, с. 139–140)

Тема: Міжнародна солідарність проти найгірших форм дитячої праці

- Вправа «Працювати – не експлуатувати» (там само, с. 148–149, 153–156)
- Інформаційне повідомлення «Ситуація у світі стосовно дитячої праці» (там само, с. 149–151)
- Вправа «Щит» (там само, с. 151, 160–163)

9 клас

Тема: Суспільство і я (1 частина)

- Вправа «Моя екомапа» (методичний посібник для 9 класу, с. 138–140)
- Бесіда «Соціальні ролі людини у суспільстві» (там само, с. 140)

Тема: Суспільство і я (2 частина)

- Вправа «Життєва позиція особистості» (там само, с. 143)
- Вправа «Моя життєва позиція» (там само, с. 143–144)
- Вправа «Я згоден/не згоден» (там само, с. 144–145)

Тема: Суспільство і я (3 частина)

- Колективне обговорення «Як я можу проявити свою громадянську позицію» (там само, с. 148–149)
- Групова робота щодо написання соціального проекту як одного зі способів розв'язання проблем громади (там само, с. 150, 158–159)

10 клас

Тема: Поїздка за кордон: за і проти

- Мозковий штурм «Що необхідно для успішної поїздки» (методичний посібник для 10 класу, с. 98–99)
- Групова робота «Типові труднощі» (там само, с. 99)
- Інформаційне повідомлення «Наслідки торгівлі людьми» (там само, с. 99–102)

Тема: Міжнародне законодавство щодо протидії торгівлі людьми, різних форм експлуатації

- Групова робота «Міжнародне законодавство щодо протидії торгівлі людьми» (там само, с. 104–105, 107–119)

Тема: Міжнародне співтовариство у боротьбі проти торгівлі людьми

- Групова презентація «Знайомство з міжнародними організаціями» (там само, с. 121, 123–131)
- Інформаційне повідомлення «Організації, які можуть надати допомогу за кордоном у випадку торгівлі людьми» (там само, с. 132, 132–137)

III Опрацювання окремих вправ тематичного блоку «Ставлення до навколишнього світу»

На занятті доцільно провести вправи:

- ❖ «Працювати – не експлуатувати» (час виконання – 15 хв) (методичний посібник для 8 класу, с. 148–149, 153–156)
- ❖ «Моя екомапа» (час виконання – 20 хв) (методичний посібник для 9 класу, с. 138–140)
- ❖ «Як я можу проявити свою громадянську позицію» (час виконання – 20 хв) (методичний посібник для 9 класу, с. 148–149)
- ❖ «Наслідки торгівлі людьми» (час виконання – 10 хв) (методичний посібник для 10 класу, с. 99–102)

До уваги викладача!

Враховуючи тривалість часу, що залишився на виконання цього завдання, та рівень підготовленості групи, викладач має сам обрати одну або декілька вправ для детального опрацювання з групою слухачів.

III Підбиття підсумків

Підсумовуючи заняття, викладач зазначає, що у своєму ставленні до навколишнього світу учень має продемонструвати ті знання, навички, які в нього сформувались щодо ставлення до самого себе, інших людей, відповідальність

за доручену справу. Велике значення у демонструванні свого ставлення до навколишніх людей, соціальних інститутів має усвідомлення дітьми своїх прав та необхідності виконання тих обов'язків, які на учня покладені в сім'ї, навчальному закладі. Учень має розуміти взаємозумовленість та взаємозалежність суспільно-політичних, економічних процесів та тенденцій в сучасному світі; сприймати, поважати та бути толерантним до представників різних націй, культур, релігій; усвідомлювати себе не лише як жителя конкретної територіальної громади, громадянина конкретної країни, але й як відповідального, добросусідського, миролюбного члена міжнародної спільноти.

ДОДАТОК 5

ВПРАВИ, ЯКІ ДОЦІЛЬНО ПРОВЕСТИ НА ПРАКТИЧНОМУ ЗАНЯТТІ

До теми «Міжнародна солідарність проти найгірших форм дитячої праці» (8 клас)

III Вправа «Працювати – не експлуатувати» (15 хв)

Етап 1 (час виконання – 5 хв).

Педагог об'єднує підлітків у дві або чотири групи залежно від загальної кількості учасників і дає завдання: сформулювати визначення понять «дитяча праця» – група 1 (або 1, 3); «експлуатація» – група 2 (або 2, 4).

По завершенні групи вивішують на дошці плакати з визначеннями, зачитують їх.

Етап 2. Педагог роздає двом групам по шість карток, на яких записані приклади діяльності, до якої залучаються діти, і ставить завдання: подумати і, спираючись на визначення понять, дати відповідь, чи є записаний на картці вид роботи, не пов'язаний з експлуатацією дитячої праці, чи ні.

<i>Картка 1</i> Допомога у митті посуду	<i>Картка 2</i> Праця на заводі
<i>Картка 3</i> Ткання килиму	<i>Картка 4</i> Миття машин
<i>Картка 5</i> Продаж газет на вулиці	<i>Картка 6</i> Участь у зйомках відеофільмів у відвертих сценах

<i>Картка 7</i> Вигулювання собак	<i>Картка 8</i> Виконання шкільного завдання
<i>Картка 9</i> Збір врожаю на приватних ділянках	<i>Картка 10</i> Постійне прибирання кімнат, догляд за будинком
<i>Картка 11</i> Робота на підприємстві, яким володіє один із батьків	<i>Картка 12</i> Догляд за сусідською дитиною

Після обдумування представники груп по черзі зачитують запис на одній з карток, коментують його, додають аргументи.

Коли всі картки опрацьовані, педагог проводить обговорення результатів роботи.

Запитання для обговорення:

- ❖ Які ознаки свідчать про те, що певний вид праці є експлуатацією дитячої праці (умови праці, тривалість робочого дня тощо)? Відповіді на це запитання педагог записує на плакаті «Ознаки експлуатації дитячої праці».
- ❖ У чому небезпека експлуатації для дитини? Який вплив вона має на дитину? Відповіді на це запитання педагог записує на плакаті «Наслідки».
- ❖ Що необхідно знати, щоб не стати жертвою експлуатації?

Далі педагог пропонує учням продовжити роботу в тих же групах і дає завдання: сформулювати критерії (показники) найгірших форм дитячої праці.

До уваги педагога:

У разі потреби можна запропонувати підліткам скористатися інформаційними матеріалами «Основні положення Конвенції Міжнародної організації праці

(МОП)» №182 і рекомендацією МОП № 190 з використання найгірших форм дитячої праці.

По завершенні групи представляють результати роботи у вигляді плакатів «Найгірші форми дитячої праці». Педагог проводить обговорення результатів вправи.

Запитання для обговорення:

- ❖ Що дало вам виконання завдань цієї вправи?

До теми «Суспільство і я» (1 частина, 9 клас)

III Вправа «Моя екомапа» (20 хв)

Педагог звертається до підлітків: «Зараз я пропоную кожному пригадати своє оточуюче середовище і схематично його зобразити: створити свою так звану екомапу».

До уваги педагога

Середовище – це сукупність умов існування людини та суспільства.

Оточуюче людину середовище (як аналог середовища існування/життєдіяльності) – цілісна система взаємопов'язаних природних, соціальних і антропогенних (штучно створених) об'єктів і явищ, в яких проходять праця, побут і відпочинок людей.

Соціальне середовище – це сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфери суспільного життя, соціальні інститути, соціальні групи), що впливають на формування її свідомості та поведінки.

Екомапа – схематичне зображення взаємозв'язків людини з оточуючим її середовищем (навколишнім світом).

Кожний учасник отримує аркуш паперу, маркери або фломастери та послідовно виконує наступні дії, ретельно дотримуючись інструкції педагога (алгоритму створення екомапи):

1. У середині аркуша намалюй невеличкий кружечок, якщо ти дівчинка, або квадрат, якщо ти хлопець.

2. У центрі кружечка/квадрата напиши своє ім'я.
3. Поряд із «собою» намалюй людей, які оточують тебе у повсякденному житті (теж у вигляді «кружечків» та «квадратиків»). Це можуть бути батьки, сестри/брати, близькі та дальні родичі, друзі, однокласники, сусіди, вчителі та інші значущі для тебе дорослі. Можна зобразити людей, які є для тебе близькими, але, на жаль, зараз, в силу певних обставин, їх поруч немає (мешкають у іншому місті або країні, є заробітчанами тощо). Кожне схематичне зображення треба підписати: наприклад, бабуся Валя, брат Дмитро, Олена Олексіївна, вчителька математики, Сергій Іванович, тренер зі східної боротьби, тощо.
4. За допомогою кольорових фломастерів відобрази свої стосунки із визначеними людьми з точки зору їх значущості та близькості до тебе, використовуючи наступні позначки:
 - ❖ безперервна лінія червоного кольору відображає сильні позитивні стосунки;
 - ❖ безперервна лінія синього кольору – сильні негативні стосунки;
 - ❖ пунктирна червона лінія – позитивні, але не дуже часті стосунки;
 - ❖ пунктирна синя лінія – слабкі (ті, що іноді трапляються) негативні стосунки;
 - ❖ якщо стосунки взаємні – лінія перетворюється у стрілу із двома кінцівками;
 - ❖ якщо ініціатором зазначених стосунків є одна сторона – стріла буде зображена в напрямку тільки від неї.

До уваги педагога

Для того, щоб підліткам легше було зорієнтуватися і зрозуміти, як правильно треба виконати це завдання, доцільно на дошці або у іншому зручному місці прикріпити алгоритм створення екомапи (дивись у інструкції до завдання), в якому буде прописаний порядок дій по її створенню, зображені всі умовні позначки. Буде добре, якщо педагог працюватиме разом із дітьми, створюючи свою екомапу. У разі необхідності окремим учням можна пояснити інструкцію додатково, незрозумілі моменти з'ясувати на прикладі своєї роботи.

Після закінчення малюнка екомапи проходить загальне обговорення справи.

Педагог запитує підлітків: «Які ваші загальні враження від виконаної роботи?» Вислухавши відповіді учасників, пропонує бажаним прокоментувати свою екомапу.

Запитання тим, хто висловив бажання розповісти про себе:

- ❖ Що з намальованого для тебе є найбільш важливим?
- ❖ Як ти взаємодієш з тими, хто зображений навколо тебе?
- ❖ Що для тебе це значить?

Запитання всім учням:

- ❖ Як ви вважаєте, для чого ми виконували цю вправу, навіть якщо малювали екомапу?

До уваги педагога

Екомапа дозволяє вивчити потреби дитини. При складанні мапи взаємовідносин дитини із зовнішнім світом визначаються люди, які є для неї емоційно значущими, навіть якщо зараз їх поруч і немає. Визначаються позитивні та негативні установки підлітків щодо оточуючих. Аналіз інформації, яка надходить у ході роботи з екомапою, дає змогу побачити сильні сторони кожної дитини, визначити референтних (значущих) для неї осіб, зрозуміти причини, які можуть ускладнювати її спілкування з іншими, знайти способи їх корекції.

Важливо пам'ятати, що підлітки є дуже вразливими. Якщо дитина не хоче коментувати свою роботу, не треба її примушувати. Якщо у ході роботи з'ясувуться якісь подробиці особистого життя підлітка, не треба примушувати його розповідати про них, бути «до кінця» відвертим. Варто після заняття знайти слухну хвилину і поспілкуватися наодинці (якщо у цьому є потреба).

До теми «Суспільство і я» (3 частина, 9 клас)

III Колективне обговорення «Як я можу проявити свою громадянську позицію» (7 хв)

На початку колективного обговорення педагог запитує підлітків:

- ❖ Пригадайте, що таке життєва позиція особистості?
- ❖ А що таке, на вашу думку, громадянська свідомість і громадянська позиція?

- ❖ Як вони пов'язані між собою?
- ❖ Чи є громадянська позиція складовою життєвої позиції людини?

Педагог зазначає, що громадянська позиція є виявом активної життєвої позиції. Підлітки озвучують різноманітні дії та вчинки, за допомогою яких людина може проявити власну громадянську позицію. Педагог може записати всі приклади на дошці. Серед дій, про які неодмінно скажуть підлітки, є участь у житті місцевої громади та вияв соціальної ініціативи.

Використовуючи матеріал «Участь підлітків в житті місцевої громади» (див. Інформаційні матеріали для педагога), педагог наголошує, що соціальна ініціатива молодих людей може бути спрямована на вирішення тих або інших актуальних проблем місцевої громади, які турбують молодь.

До уваги педагога

Громадянська свідомість – властивий людині спосіб ставлення до власної країни та суспільства через суспільно вироблену систему знань на основі почуття власної гідності, свободи особистості, дисциплінованості, поваги і довіри до інших громадян і до державної влади. Завдяки громадянській свідомості людина регулює свою поведінку, робить оцінку соціальних подій та процесів, вчинків (своїх і чужих) із погляду користі для держави і суспільства.

Громадянська позиція – система ціннісних і соціальних орієнтацій та настановлень, що характеризують людину як громадянина країни та суспільства.

До теми «Поїздка за кордон: за і проти» (10 клас)

IIIІ Інформаційне повідомлення «Наслідки торгівлі людьми» (10 хв)

Педагог підсумовує результати роботи груп та розповідає учням про вплив торгівлі людьми на тих, хто потрапив у цю ситуацію.

До реакцій, які спостерігалися у постраждалих на травматичну стресову ситуацію, пов'язану з торгівлею людьми, можна віднести такі:

- 1) емоційні (відчай, відсутність почуттів, злість, депресія, тривога, відчуття, що їх недооцінюють, почуття ізольованості, провини);
- 2) когнітивні (порушення уваги, труднощі в її концентрації та зосередженні, у пам'ятовуванні й осмисленні ситуації, труднощі з прийняттям рішень тощо);

- 3) фізичні (порушення сну, апетиту, нудота, головний біль, зміна тиску, серцебиття, тремтіння, втрата координації тощо);
- 4) поведінкові (відмова від спілкування, агресивність, сварливість, зловживання алкоголем).

У такому стані люди не можуть нормально працювати, виховувати дітей, спілкуватися зі своїми рідними, знайомими та іншими людьми. Вони потребують як допомоги соціального працівника, психолога чи психотерапевта, так і серйозного медикаментозного лікування, призначеного лікарем-психіатром.

Запитання для обговорення:

- ❖ Які наслідки має ситуація торгівлі людьми для:
 - самих потерпілих;
 - членів їхньої родини;
 - оточення;
 - держави?

Наслідки ситуації торгівлі людьми

Таблиця 2

Об'єкт	Наслідки
Потерпіла особа	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Штраф чи ув'язнення терміном до 1 року. ❖ Депортація. ❖ Важка, неprestижна, низькооплачувана праця. ❖ Відсутність законодавчого захисту: <ul style="list-style-type: none"> - ненормована праця (іноді по 18–20 годин на добу, без вихідних); - відсутність лікарняних та відпусток; - можливість невиплати обіцяного заробітку; - можливість виплати лише частини зароблених коштів; - неможливість отримати медичну допомогу, купити необхідні ліки. ❖ Високий ризик травматизму, а також відсутність компенсації в разі травмування. ❖ Недосягнення кінцевої мети – заробітку. ❖ Життя в атмосфері страху, насильства, примусу. ❖ Особистісна та професійна деградація. ❖ Проблеми психологічного, медичного та соціального характеру. ❖ Ризики захворювань, що передаються статевим шляхом.

Об'єкт	Наслідки
Сім'я	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Психологічне, емоційне відсторонення дітей, батьків, друзів. ❖ Втрата дітей, сім'ї, родичів. ❖ Неможливість вчасної допомоги батькам, дітям у разі хвороби, передчасної смерті тощо. ❖ Поширення захворювань.
Оточення	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Поширення захворювань. ❖ Збільшення кількості самотніх, покинутих осіб похилого віку. ❖ Збільшення кількості дітей, які залишилися без піклування батьків.
Держава	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Втрата генофонду нації. ❖ Втрата здорових кваліфікованих кадрів, на підготовку яких було витрачено значні державні кошти. ❖ Загострення економічної ситуації у зв'язку зі зменшенням робочої сили. ❖ Криміналізація суспільства. ❖ Збільшення самотніх, покинутих осіб похилого віку. ❖ Збільшення кількості дітей, які залишилися без піклування батьків.

практичне заняття 6.

ЛОГІКА ПОБУДОВИ ТА ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ ТРЕНІНГІВ ДЛЯ УЧНІВ 11 КЛАСІВ

Тренінг як інтерактивна форма роботи з учнями 11-х класів. Зміст та структура тренінгів «Особиста гідність», «Безпека життя», «Громадянська позиція». Обговорення шляхів упровадження програми у загальноосвітніх навчальних закладах.

ХІД ЗАНЯТТЯ

■■■ Вступне слово викладача

Викладач наголошує, що основним виховним заходом програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» в 11-у класі є тренінг. Використання такої форми роботи у старших класах найбільше відповідає віковим особливостям учнів та забезпечує найвищу результативність занять.

■■■ Інформаційне повідомлення «Тренінг як інтерактивна форма роботи з учнями в процесі тематичних виховних годин»

Ведучий зазначає, що під час проведення тренінгу створюються сприятливі умови для багаторівневої комунікації між усіма його учасниками. Це відбувається за побудови інформаційно-освітнього процесу на основі циклу навчання шляхом засвоєння конкретного досвіду. Зокрема, американський дослідник цього питання Д. Колб розглядав процес навчання як послідовну зміну чотирьох фаз:

- ❖ *конкретного досвіду* (передбачається, що ведучий групи створює

умови для набуття чи актуалізації конкретного досвіду учасниками на основі наявного);

- ❖ *рефлексивного спостереження* (створюються умови для аналізу набутого досвіду, обговорення спостережень, пов'язаних із його отриманням);
- ❖ *абстрактної концептуалізації* (відбувається співвідношення власних висновків та умовиводів, зроблених на попередній фазі, з науковими теоріями, які стосуються основного змісту навчальної програми. Важливо, щоб ці теорії доповнювали чи по-своєму трактували результати, отримані учасниками);
- ❖ *активного експериментування* (відбувається перевірка на практиці сформульованих гіпотез, використання отриманої раніше інформації).

Використання циклу Д. Колба дає змогу запобігти одному із суттєвих недоліків традиційної системи передачі інформації – розриву між теоретичними знаннями та практичною діяльністю.

Стиль проведення та спосіб організації тренінгу має бути зорієнтований на створення сприятливої психологічної атмосфери та забезпечення поваги до думки кожного учасника.

У діяльності тренінгової групи можна виділити два аспекти, тісно пов'язані між собою: діловий та соціально-психологічний.

Діловий аспект відображає роботу над змістом інформації; виконання учасниками різноманітних завдань практичного характеру; осмислення інформації на основі теоретичного обґрунтування проблеми.

Соціально-психологічний аспект передбачає відображення бажань і страхів учасників; їхніх почуттів і переживань; симпатій і антипатій; атмосферу довіри й недовіри; відчуття безпеки.

Тренінг як форма групового навчання знаходить широке застосування у різних галузях людської практики, де успішність діяльності залежить від уміння спілкуватися з іншими. Чим же відрізняється тренінг від традиційних форм навчання?

Як відомо, традиційні форми навчання передбачають послідовний рух: від накопичення інформації до формування відповідних знань, умінь та навичок. Інакше кажучи, спочатку створюється певний ідеальний образ, своєрідна віртуальна модель, а вже потім здійснюється перехід до практики. При цьому у техніці навчання досить часто вибираються такі способи, коли знання отри-

муються в готовому вигляді, їх необхідно лише запам'ятати. У такому випадку можна говорити про споживацьку схему навчання, коли задіяна переважно пам'ять, а мислення, мотивація та інші складові психіки не активізуються.

Ефективність занять у тренінгових групах залежить від того, як будуть реалізуватися специфічні *умови*: рівності позицій, активності, зворотного зв'язку, довірливого спілкування в групі. Розглянемо їх детальніше.

Дотримання умови рівності позицій передбачає перегляд стосунків між педагогом як керівником групи та учасниками. У тренінгу ведучому занять відводиться роль не авторитета, а «каталізатора», який сприяє розвитку мислення чи отримання нового знання. При цьому керівник сам виступає в ролі рівноправного учасника групи. З іншого боку, рівність позицій передбачає партнерські стосунки між усіма членами групи, визнання цінності кожного та прийняття один одного. Нарешті, принцип рівності діє тоді, коли кожен учасник тренінгу стає по чергову керівником, лідером конкретної ситуації спілкування.

Активність полягає в обов'язковому включенні у заняття усіх без винятку учасників групи. Кожному надається можливість продемонструвати себе, а свої дії та думки зробити предметом аналізу групи. Таким чином здійснюється перевірка адекватності дій та, за необхідності, їх корекція. Зміщення «центру тяжіння» із фігури керівника групи на учасників може бути виражене правилом: «Будь активним – і ти пізнаєш себе!».

Дотримання умови зворотного зв'язку передбачає відкрите, аргументоване та конструктивне висловлювання усіх членів групи щодо різних ситуацій, які виникають у процесі виконання завдань. Реалізація цієї умови дає можливість кожному учаснику тренінгу сформулювати свій адекватний образ та образ іншого, створити підґрунтя для відповідної корекції. Це унікальна можливість «побачити себе очима інших». Висловлена членами групи інформація стає основою для роздумів, що, безумовно, створює передумови для самокорекції наявних навичок. За такого підходу зворотний зв'язок повинен мати описовий характер, а висловлювання варто конкретизувати щодо тих властивостей особистості, які реально можуть бути змінені. Для цього педагог може встановити правила: говорити лаконічно, конкретно, про реальні відчуття та дотримуватися правил прийому зворотного зв'язку: слухати уважно, робити запит для додаткової інформації.

Довірливе спілкування у групі створює безпечне середовище, актуалізує почуття спільності та причетності, що в результаті визначає ефективність тренінгу загалом.

Комплексне дотримання перелічених умов дає змогу досягти кінцевої мети тренінгу. Однак самі по собі вони не дадуть бажаного результату. Відповідні вимоги ставляться як до педагога – керівника групи, так і до загальної стратегії проведення занять.

Серед *основних вимог*, реалізація яких педагогом сприяє ефективності занять:

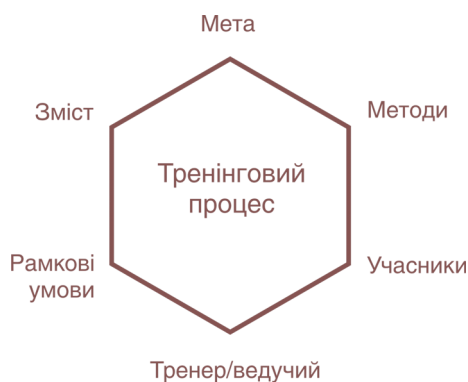
- ❖ відкритість керівника (це здатність бути самим собою. Досягти цього можна, відмовившись від безособових суджень типу: «більшість вважає», «говорять» і т. д., їх заміна на судження особистісної форми «я так думаю», «я сумніваюсь» тощо сприяє формуванню довірливих стосунків. Відкритість педагога – ще не гарантія успіху, але важлива передумова для нього);
- ❖ здатність до децентрації (це готовність та вміння ставитися до своєї позиції не як до істини та єдиної можливості. Це вміння координувати свої погляди з учасниками тренінгу, незважаючи на суттєву різницю у віці та статусі);
- ❖ здатність бути партнером (це одне із головних положень у психологічному портреті педагога. Передбачає відмову від менторського диктату та утвердження нового типу стосунків із членами групи: спільного пошуку, принципового, але доброзичливого аналізу результатів роботи);
- ❖ утримання від категоричних «експертних» суджень (це створення можливостей висловитися самій групі);
- ❖ уважність вислуховування (заперечення та зауваження треба робити, лише уважно вислухавши членів групи. У жодному разі вони не повинні передувати розумінню);
- ❖ гнучкість і варіативність (це вміння відступати від плану, відмовляючись від заздалегідь продуманих тактичних варіантів, імпровізуючи під час заняття, реагуючи на певні групові зміни).

Слід зауважити, що успішна організація тренінгу не вичерпується переліченими умовами та вимогами. Його проведення – справа творча, в якій зазначені умови можуть змінюватися та доповнюватися іншими, залежно від кількісного та якісного складу учасників групи, досвіду тренера та інших умов.

Подібний підхід не завжди узгоджується із традиційними уявленнями про технології навчання, вимагає від педагога-тренера нестереотипного мислення та нестандартних дій.

Специфіка тренінгового процесу полягає в тому, що він реалізується у межах шести тісно пов'язаних між собою компонентів. Згідно зі схемою педагогічної взаємодії, що запропонована директором Міждисциплінарного центру дидактики вищої школи Більфельдського університету В.-Д. Вебером, це виглядає так:

Схема педагогічної взаємодії

За такого підходу тренінг стає інструментом інформування, вирішуючи більш конкретні питання: підвищення рівня поінформованості щодо проблеми; зміна ставлення до проблеми; формування позитивної мотивації; вироблення та розвиток навичок адаптивної поведінки. Відповідно, зміст тренінгу визначається із заявленої мети та цільової групи.

У загальному вигляді *структура занять* налічує три основні елементи: початок, основна частина, заключна частина.

Початок обов'язково повинен складатися зі вступу, на якому визначаються умови проведення тренінгу. У вступі педагог наголошує, якій темі буде присвячене заняття, які питання будуть розглядатися. Також окремо зупиняється на презентації усієї програми тренінгових занять, фіксуючи можливості, які розкриваються перед учасниками загалом. Це особливо важливо у контексті інтегративного курсу, оскільки тренінгові заняття є своєрідним підсумком попередніх. Під час представлення програми педагог вводить поняття регламенту – чітко визначені ключові моменти тренінгових занять: час проведення та основні елементи.

Зважаючи на те, що в основі будь-якого тренінгу закладені принципи міжособистісної взаємодії, на початку відбувається *знайомство учасників* та тренера

між собою. Ця процедура може відбуватись із використанням різноманітних технік знайомства, які повинні допомогти зменшити хвилювання учасників групи та надати їм можливість взяти участь у створенні атмосфери довіри та прихильності.

Невід'ємним компонентом тренінгових занять є *прийняття правил роботи*. Така частина вступу надзвичайно важлива, оскільки зорієнтована на майбутнє і значною мірою визначає ефективність усього навчального процесу. Правила є своєрідними зобов'язаннями учасників стосовно поведінки (наприклад: бути активними, поважати думку інших, приходити вчасно, не критикувати, піднімати руку, якщо є потреба висловитись, тощо). Правила записуються на ватмані і розміщуються на стіні чи дошці кімнати, в якій проходить тренінг. На початку кожного наступного заняття педагог звертає увагу на ці правила.

Враховуючи, що тренінг – це процес спільного конструювання знань і формування відповідних умінь та навичок, важливо, щоб усі без винятку висловили *свої очікування* щодо заявленої теми та завдань. Дуже важливо, щоб кожен учасник проговорив свої очікування вголос, для того аби тренер міг краще виконати заплановані види роботи чи, за потреби, частково їх модифікувати. Отже, початок складається зі *вступу, знайомства, прийняття правил та визначення очікувань*.

Наступним елементом тренінгу є **основна частина**, структура якої обумовлена завданнями та змістом тренінгового курсу загалом. Беручи до уваги освітній характер тренінгу, основна частина переважно складається із трьох взаємопов'язаних та структурованих компонентів, а саме: актуалізації проблеми, інформаційного блоку та набуття практичних умінь.

Актуалізація проблеми проходить червоною ниткою через весь тренінг. Завдання цього етапу – зробити проблему актуальною для кожного учасника. Актуалізуючи проблему, педагог має звертати увагу на те, що учасникам потрібно знати і що учасники можуть знати. Такий підхід орієнтує педагога у тому інформаційному просторі, яким володіють учасники групи. Надалі інформаційний блок слід поділити на кілька логічно завершених частин і подавати його під час всього тренінгу. Перед педагогом стоїть непросте завдання: подати інформацію так, щоб вона була доступна, логічна і цікава. Найчастіше для цього блоку використовується інформаційне повідомлення.

Останнім елементом тренінгу є **заклучна частина**. Вона дає можливість:

- ❖ відповісти на запитання, які під час основної частини були недостатньо висвітлені;

- ❖ визначити, наскільки учасники групи засвоїли запропоновану інформацію, практичні вміння;
- ❖ визначити, чи справдились очікування учасників групи;
- ❖ визначити перспективи застосування отриманих знань та вмінь у реальному житті учасників.

Важливо, щоб учасники групи, які пройшли навчання за програмою тренінгу, закінчили роботу із високою мотивацією до подальшої діяльності та почуттям впевненості у собі.

Структуру тренінгових занять зображено у таблиці нижче.

Структура тренінгових занять

Таблиця 3

№ з/п	Назва етапу	Необхідна тривалість часу	Характеристика етапу
	Вступ	5 %	Презентація мети та завдань тренінгу
1	Знайомство	5 %	Взаємопрезентація педагога та учасників тренінгу – відбувається за традиційною для тренінгів схемою
2	Прийняття правил роботи групи	5 %	Своєрідне народження групи, коли виробляються спільні норми для ефективної взаємодії
3	Очікування учасників	5 %	Традиційний обмін очікуваннями від тренінгу. Для тренера важливо враховувати очікування учасників, оскільки від цього залежить ефективність тренінгового процесу
4	Актуалізація проблеми	10–30 %	Оцінка рівня поінформованості учасників тренінгу (своєрідний зріз знань стосовно проблематики тренінгу); скеровується інтерес до проблеми та формується мотивація
5	Інформаційний блок	20–40 %	Кілька розподілених та логічно завершених частин
6	Надбання практичних умінь	20–60 %	Спрямований на вироблення в учасників умінь комунікації, прийняття рішень, зміни стратегії поведіння
7	Завершення роботи	5 %	Своєрідне підбиття підсумків тренінгу; одержання зворотного зв'язку та оцінка зміни рівня поінформованості учасників

До уваги викладача!

Ця частина заняття потребує 15–20 хв, тому варто заздалегідь підготувати короткі ключові тези інформаційного повідомлення або на аркушах паперу А-1, або у вигляді мультимедійної презентації.

III Робота в групах**I етап**

Слухачам пропонується об'єднатися у п'ять груп. Кожна група отримує відповідні уривки матеріалів лекції 3 про інформаційне повідомлення, рольову гру, метод кейсів, мозковий штурм, групову дискусію та завдання:

- 1 група – ознайомитись із матеріалом про інформаційне повідомлення та скласти коротку презентацію про ключові аспекти цього тренінгового методу;
- 2 група – ознайомитись із матеріалом про рольову гру та скласти коротку презентацію про ключові аспекти цього тренінгового методу;
- 3 група – ознайомитись із матеріалом про метод кейсів та скласти коротку презентацію про ключові аспекти цього тренінгового методу;
- 4 група – ознайомитись із матеріалом про мозковий штурм та скласти коротку презентацію про ключові аспекти цього тренінгового методу;
- 5 група – ознайомитись із матеріалом про групову дискусію та скласти коротку презентацію про ключові аспекти цього тренінгового методу;

II етап

По завершенні кожна група презентує результати своєї роботи всім слухачам.

До уваги викладача!

Ця частина заняття є дуже важливою і потребує достатньої тривалості часу (I етап – 20–30 хв; II етап – 20 хв). Свої напрацювання слухачі можуть презентувати у вигляді малюнків, таблиць, схем тощо.

III Ознайомлення з ключовими вправами тренінгових занять для учнів 11-го класу

I етап

Викладач об'єднує учасників у три групи. Кожна група отримує примірники програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (11 клас) та завдання:

1 група – ознайомитись із тренінгом «Особиста гідність», логікою його побудови (структурою), змістом, методами роботи та обрати для презентації одну вправу, яка б найбільше розкривала основну мету тренінгу;

2 група – ознайомитись із тренінгом «Безпека життя», логікою його побудови (структурою), змістом, методами роботи та обрати для презентації одну вправу, яка б найбільше розкривала основну мету тренінгу;

3 група – ознайомитись із тренінгом «Громадянська позиція», логікою його побудови (структурою), змістом, методами роботи та обрати для презентації одну вправу, яка б найбільше розкривала основну мету тренінгу.

II етап

По завершенні кожна група презентує результати своєї роботи всім слухачам.

До уваги викладача!

Ця частина заняття є дуже важливою і потребує достатньої тривалості часу (I етап – 20–30 хв.; II етап – 30–40 хв.). Свої напрацювання слухачі презентують відповідно до обраних ними вправ.

III Підбиття підсумків

На завершення викладач ще раз звертає увагу учасників на необхідність дотримання методичних рекомендацій щодо проведення тренінгових занять.

ТЕСТ

1. З яких трьох основних груп елементів складається поняття «торгівля людьми»? (Оберіть одну правильну відповідь):

- a) злочинні дії, способи впливу, ціль (*правильна відповідь*);
- b) способи впливу, насильство, підкуп;
- c) ціль, контроль іншої особи, експлуатація.

2. Вставте пропущені слова та словосполучення у реченні: «Злочин «торгівля людьми» становить комбінацію будь-якої із злочинних дій, а також _____ і _____».

(Правильна відповідь: будь-якого із способів впливу і цілі експлуатації)

3. До зовнішніх причин торгівлі людьми належать такі (допишіть потрібне):

- a) існування попиту на дешеву робочу силу;
- b) розвиток секс-індустрії та секс-туризму;
- c) дефіцит органів у донорській системі;
- d) наявність війн чи збройних конфліктів;
- e) відкриття кордонів та падіння «залізної завіси»;
- f) _____ (недосконалість системи протидії торгівлі людьми);
- g) _____ (формування міжнародних кримінальних об'єднань, інтернаціоналізація тіньової економіки);
- h) _____ (зростання різниці між багатими і бідними країнами).

4. До внутрішніх чинників торгівлі людьми належать такі (допишіть потрібне):

- a) відкриття кордонів;
- b) економічні;
- c) _____ (соціальні);
- d) _____ (інформаційні);
- e) _____ (правові).

5. Вербування – це (оберіть одне правильне визначення):

- a) дії, котрі ставлять жертву у більшу залежність та підтримують здійснення усього процесу торгівлі людьми;
- b) шлях повного чи часткового обману майбутньої жертви у насильницький спосіб;
- c) схилення людини до її використання як виконавця певних видів робіт або надання послуг (*правильна відповідь*).

6. Зміна місця перебування людини шляхом перевезення її як через державний кордон країни, так і в межах території країни називається (оберіть одну правильну відповідь):

- a) переміщення (*правильна відповідь*);
- b) експлуатація;
- c) викрадення.

7. В яких формах може відбуватися торгівля людьми?

- a) торгівля людьми з метою трудової експлуатації (*примусова праця*);
- b) торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації (*втягнення у заняття проституцією, використання у порнографічному бізнесі*);
- c) інше (вказіть) _____ (втягнення у злочинну діяльність; використання у збройних конфліктах; торгівля людьми з метою вилучення органів; примусове виконання репродуктивних функцій; усиновлення/удочеріння з метою наживи тощо).

8. Профілактика торгівлі дітьми – це (оберіть одну правильну відповідь):

- a) взаємодія різних суб'єктів профілактики, що дає змогу інтегрувати наявні ресурси усіх задіяних суб'єктів, визначити сферу специфіки кожного суб'єкта;
- b) діяльність з упровадження системи заходів, спрямованих на виявлення і попередження торгівлі дітьми шляхом створення оптимальних умов, що забезпечують подолання та/чи мінімізацію руйнівного впливу чинників проблеми (*правильна відповідь*);
- c) гармонізація та уніфікація стандартів, виявлення кращих практик, технологій і методик та їх поширення для подальшого впровадження.

9. Який характер має навчання з використанням інтерактивних методів:

- a) непрямий (*правильна відповідь*);
- b) прямо пропорційний;
- c) безпосередній.

10. Інтерактивний процес – це:

- a) зміна та покращення моделей поведінки учасників через трансформацію ставлення до процесу сприйняття, засвоєння інформації (*правильна відповідь*);
- b) реалізація активності у вигляді самопізнання, самовираження та самовиховання;
- c) актуалізація потенціалу особистості кожного учасника через апеляцію до особистості та її возвеличення шляхом пізнання.

11. Найбільш популярними методами, які застосовуються у тренінгових заняттях, є (продовжіть перелік методів):

інформаційне повідомлення, рольова гра, _____

_____ (метод кейсів (проблемні ситуації), мозковий штурм (брейнстормінг), дискусія, робота в групах).

12. Цикл навчання шляхом засвоєння конкретного досвіду, розроблений американським дослідником Д. Колбом, передбачає послідовну зміну чотирьох фаз (оберіть правильну відповідь):

- a) конкретний досвід, рефлексивне спостереження, практична діяльність, активне експериментування;
- b) рефлексивне спостереження, абстрактна концептуалізація, теоретичне пізнання, актуалізація минулого досвіду;
- c) конкретний досвід, рефлексивне спостереження, абстрактна концептуалізація, активне експериментування (*правильна відповідь*);

13. Автором схеми педагогічної взаємодії є:

- a) В.-Д. Вебер (*правильна відповідь*);
- b) Д. Колб;
- c) К. Левін.

14. Яка тривалість одного заняття при роботі з батьками в рамках упровадження програми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»? (Оберіть одну правильну відповідь):

- a) 90 хв (*правильна відповідь*);
- b) 180 хв;
- c) 60 хв.

Автори-упорядники: І. Д. Зверева, Н. О. Москвіна, В. С. Петрович,
Ж. В. Петрочко, Т. П. Цюман, А. М. Шеламкова.

Упровадження програми виховної роботи з учнями
щодо питань протидії торгівлі людьми
«Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»

Навчально-методичний посібник

(для системи післядипломної педагогічної освіти)

НЗа загальною редакцією І. Д. Зверевої, Ж. В. Петрочко.

Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 8,25 Обл. – вид. арк. 4,8 Наклад 1000 пр.
Видавництво ???
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавництв ДК № ???

Віддруковано у ???
Київ, вул. ???,
тел. ???

Для безкоштовного розповсюдження